

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

HİRİSTİYANLIK'TA VE İSLAM'DA SEVGİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Ekici

Ankara-2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
------------	----

KISALTMALAR.....	VI
------------------	----

GİRİŞ

SEVGİ KAVRAMI.....	1
--------------------	---

Sevgi-Bencillik İlişkisi.....	6
-------------------------------	---

Sevgi-Korku İlişkisi.....	7
---------------------------	---

Sevginin Tezahürü.....	8
------------------------	---

Sevgi Kavramının Toplumsal Hayatta Üstlendiği Yapıcı Rol.....	10
---	----

Hristiyanlıkta Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kavramlar.....	12
---	----

İslam’da Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kavramlar.....	14
---	----

I. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIKTA SEVGİ.....	16
----------------------------	----

A)TANRI SEVGİSİ.....	17
----------------------	----

1)Tanrı’yı Sevmenin Tezahürleri.....	24
--------------------------------------	----

2)Tanrı Sevgisi ve İnsanın Özgürlüğü Arasındaki İlişki.....	26
---	----

3)Tanrı Sevgisi ve Önceden Belirlenmişlik (Seçilmişlik) Arasındaki İlişki.....	32
--	----

4)Tanrı Sevgisi ve Günah Arasındaki ilişki.....	37
---	----

a)Tanrı Sevgisi ve Özgün Günah Arasındaki İlişki.....	37
---	----

b)Tanrı Sevgisi İle Diğer Günahlar ve Günahların Bağışlanması Arasındaki İlişki.....	44
--	----

B)KOMŞU ve KARDEŞLİK SEVGİSİ.....	58
1)Komşuyu Sevmenin Anlamı.....	58
2)Komşuyu Sevmenin Tezahürleri.....	60
3)Komşuyu Sevmeye ve İnsanın Bağışlayıcılığı Arasındaki İlişki.....	66
4)Komşuyu Sevmenin Günlük Hayata Yansıması.....	68
5)Komşuyu Sevmeye ve Din Kavgaaları Arasındaki İlişki.....	71
C)DÜŞMAN SEVGİSİ.....	75
1)Düşmanın Tanımı.....	75
2)Düşmanı Sevmenin Anlamı ve Tezahürü.....	77
3)Düşman Sevgisi ve Düşmandan Nefret Etme veya Korkma Arasındaki İlişki.....	79
4)Düşman Sevgisi ve Hıristiyanlığın Diğer Dinlere Bakışı Arasındaki İlişki.....	82
5)Düşman Sevgisi ve Haçlı Seferleri Arasındaki İlişki.....	90

II. BÖLÜM

İSLAM'DA SEVGİ.....	103
A) ALLAH İLE İNSAN ARASINDAKİ SEVGİ İLİŞKİSİ.....	103
1) ALLAH'IN İNSANLARI SEVMESİ.....	104
a)Allah Sevmek.....	104
b)Allah'ın Sevdiği İnsan Tipi.....	105
c)Allah'ın İnsanı Sevmesinin Tezahürleri.....	124
2) İNSANLARIN ALLAH'I SEVMESİ.....	130
a)İnsan Sevmek Bir Varlıktır.....	130

b)Allah Sevgisi Sevgilerin En Büyüğüdür.....	131
c)Allah'ı Sevmenin Tezahürleri.....	135
B) İNSAN İLE DİĞER İNSANLAR VE VARLIKLAR ARASINDAKİ SEVGİ İLİŞKİSİ.....	145
1) İNSANIN DİĞER İNSANLARI SEVMESİ.....	145
a)Anne-Baba Sevgisi.....	145
b)Çocuk Sevgisi.....	148
c)Kardeşlik Sevgisi.....	151
d)Eş Sevgisi.....	155
2)İNSANIN DİĞER VARLIKLARI SEVMESİ.....	158
a)Mal Sevgisi.....	158
b)Dünya Sevgisi.....	159
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	165

ÖNSÖZ

Küreselleşen dünyamızda dinlerin ortak paydalarının insanlığın geleceği ve mutluluğu açısından önem arz ettiğini düşünerek, Hristiyanlıkta ve İslam'da sevgi kavramını araştırdığımız bu çalışmamızda, öncelikle sevgi kavramının anlamı üzerinde durduk. Çalışmamızın giriş bölümünü, sevgi kavramının doğru olarak anlaşılması ve incelediğimiz dinlerde sevgi kavramına yüklenen anlamın doğru olarak algılanabilmesi için, sevgi kavramının ifade ettiği anlamlara ve Hristiyanlıkla İslam'ın sevgiyi ifade etmek için kullandıkları kavramlara ayırdık.

Birinci bölümde, sevgi temasıyla ön plana çıkarılan ve sevgi dini olarak sunulmaya çalışılan Hristiyanlığın inanç esasları ile doğrudan ilişkilendirdiği sevgi tanımlaması ve bu sevgi tanımlaması ile Hristiyanlığa mensub kişilerin yaşantısı arasındaki bağlantıyı ortaya koyduk. Bunu yaparken özellikle Türkiye'de misyonerlik faaliyetleri ile öne çıkan, Protestan Hristiyan yazarların yayınlamış oldukları eserleri ve Hristiyanlıkta genel kabul görmüş inanç esaslarını esas aldık. Yaptığımız değerlendirmelerde objektiflik ve bilimsellik ölçütlerine riayet ederek Hristiyanlıktaki sevgi anlayışını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünü ise İslam'da sevgi konusuna ayırarak, bu iki dinin sevgi anlayışındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koymaya çalıştık. İslam'da sevgi konusunu araştırırken de İslam'ın temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'i, görüşlerine değer verilen müfessirlerin eserlerini ve Hz. Muhammed'in hadislerini referans olarak kullandık.

Çalışmamızda ulaştığımız sonucu, iki dinin sevgi kavramına yaklaşımlarındaki ortak yönleri ve uygulama alanındaki farklılıkları belirterek sonlandırdık. Bu çalışmamızda bana danışmanlık yaparak beni onurlandıran ve

kıymetli zamanlarını ayırarak her türlü desteği veren değerli hocam Prof. Dr. Baki Adam'a ve tezimizin şekillenmesi esnasında yaptığı düzeltmeler ve düzenlemelerle katkısını esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Ali İsra Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa Ekici

KISALTMALAR

bkz:	bakınız
çev:	çeviren
s:	sayfa
ss:	sayfalar
ty:	tarih yok
vd:	ve diğerleri

GİRİŞ

SEVGİ KAVRAMI

Sevgi kavramı sözlüklerde birbirine yakın anlamlarda tanımlanmasına rağmen, bazen Arapça, Osmanlıca ve Yunanca kelimelerle karşılaştırılarak bu kavramın ifade ettiği farklı anlamlar ortaya konulmuştur.

“Sevgi insanı, bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu”¹, “sevme hissi”², “ilgi duygusu”³, “insanı bir varlığa, bir konuya yahut evrensel bir değere yönelten kalp hareketi”⁴, “insanları birleştireceğine inanılan duygusal güç”⁵ olarak tanımlanmıştır. Sevmek fiili de “sevgi ve bağlılık duymak, birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek”⁶, “sevgi hissetmek, sevgi duymak”⁷ anlamlarına gelmektedir.

Sevgi kelimesi Arapça kökenli olan “muhabbet ”ve “aşk” kelimeleriyle karşılaştırılmış, birbirine benzeyen ve birbirinden farklı olan yönleri ortaya konmuştur.

“Muhabbet, hoşlanılan şeye karşı duyulan meyil”⁸, olarak tanımlandığı gibi sevgi ve aşk ile eşanlamlı olarak da tanımlanmıştır.⁹

“Aşk, insanı belli bir varlığa, bir nesneye ya da evrensel bir değere doğru sürükleyip bağlayan gönül bağı, insan tarafından, temelde kendisi dışındaki en yüce

¹ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, ty, II/1954

² Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik Yayınları, İstanbul 1982, s.882

³ Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, VI/71

⁴ Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler Ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.403

⁵ Hançerlioğlu, Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.456

⁶ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, II/1955

⁷ Doğan, s.883

⁸ Doğan, s.706

⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s.405

varlığa, varlıklara veya güzelliğe duyulan yoğun ve aşırı sevgi”¹⁰, “birine ya da bir nesneye önüne geçilemez bir bağ(ım)lılık ve ona karşı tutkulu yaklaşım ya da adanmışlık biçiminde ortaya çıkan güçlü bir duygulanım”¹¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda aşk, “yoğunlaşmış sevgi”¹² tanımıyla da karşımıza çıkmaktadır.

“Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu”¹³ olarak tanımlanan “sevi” sevgi kelimesinden ayrı tutulmuştur.

Sevgi, insanlığın en eski tarihlerinden beri hakkında söz söylenmiş, belirtileri gözlenmiş ve üzerinde en fazla çalışma yapılmış duyguların başında gelmektedir. Sevgi kavramı birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Araştırmacıların sevgi ile ilgili yapmaya çalıştıkları tanım, hep bir yönden eksik kalmaya mahkûm olmuş, bunun için de sevginin ortak bir tanımı yapılamamıştır. Erich Fromm sevgi kavramının karmaşıklığına şu cümlelerle dikkat çeker: “Sevgi kelimesinden daha belirsiz ve daha karışık bir kelime belki de yoktur. Nefret ve tiksindenin dışında kalan hemen her türlü duyguyu belirtmek için kullanılmaktadır. Dondurmayı sevmekten tutun da, bir senfoniye sevmeye varıncaya kadar, hafif bir hoşlanmadan en şiddetli yakınlık duygusuna varıncaya kadar her şeyi kapsamı içine almaktadır. İnsanlar birine âşık oldukları zaman, sevdiklerini hissederek birine sahip çıkmalarını da sevgi olarak nitelerler.”¹⁴

Sevginin elde edilmesi ile ilgili olarak da değişik görüşler ortaya atılmış, onun nasıl elde edilebileceği hususunda değişik yorumlar yapılmıştır. Kanımızca

¹⁰ Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2002, s.99

¹¹ Güçlü, A. Baki vd., **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim Ve Sanat Yayınevi, Ankara 2002, s.120

¹² Haçerlioğlu, **Dünya İnançları Sözlüğü**, s.59

¹³ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, II/1954

¹⁴ Fromm, Erich, **Erdem Ve Mutluluk**, Çev: Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s.120

bunlardan en önemlisi sevginin öğrenilen duygusal bir tepkime olduğunun ifade edilmesi, öğrenilen dürtü ve davranışlara karşılık olarak verilen yanıt şeklinde belirtilmesidir. Öğrenilen bütün davranışlar gibi sevgi de kişinin çevresiyle, öğrenme yeteneğiyle, bu yolda var olan zorlamaların çeşidi ve gücüyle ortaya konulur.¹⁵ Sevgi öğrenilmesi gereken bir sanat, korunması gereken bir disiplindir.¹⁶ Böyle bir sevgi anlayışı ve yaklaşımı sevginin, bir duygudan çok bir eylemi ifade ettiğini açıkça göstermektedir. Çünkü bir davranışın öğrenilmesi ve ortaya konulması bir eylemi gerektirmektedir. Sevgiyi de öğrenilen bir davranış olarak algıladığımız zaman, aynı zamanda onu bir eylem olarak algılıyoruz demektir. Bu hususa dikkat çeken Buscaglia şunları söylemektedir: “Kişi sevgiyi bilmeyi isterse, sevgiyi eylem içinde yaşamalıdır. Sevgiye ilişkin düşünmek, okumak ya da çok derin anlamlı konuşmaları sürdürmek hepsi çok iyidir. Ancak son çözümlemede bunlar verebilirse çok az gerçek yanıtı verebilirler. Sevgi üzerinde düşünceler, okumalar ve konuşmalar yalnızca yapılacak eylem üzerine sorular getiriyorsa değerlidir. Kişi sevgiyi yalnızca taze bir anlayışla, her biri yepyeni olan bilgilerle, deneyerek ve denemeye tepki göstererek, yerine göre bilgilerinin değersiz olduğunu sezinleyerek öğrenir.”¹⁷ Bu öğrenmeler sonucunda ortaya konulacak davranış da sevginin fiziksel olarak ifade edilmeye gereksinim duyduğu sonucunu ortaya çıkarır. Gasset de; “Sevmek, sevilen şeye sonu gelmez bir çabayla canlılık katma onu yaratma, isteyerek koruma eylemidir.”¹⁸ diyerek sevginin bir eylem olarak algılanmasını vurgulamaktadır.

¹⁵ Buscaglia, Leo, **Sevgi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s.88

¹⁶ Öztürk, Mahmut, **Duyguları Paylaşabilmek**, Bilge Yayıncılık, Samsun, ty,s.15

¹⁷ Buscaglia, s.89

¹⁸ Gasset, Jose Ortega Y., **Sevgi Üstüne**, Çev: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s.13

Sevginin bir eylem olması, onun bilinçli bir şekilde yaşanmasını gerekli kılmaktadır. İnsanın hedefi iyi bir hayat sürmek ise, sevgi, onun iyi bir hayat yaşamasına sebep olmalıdır. Sevginin iyi bir hayat yaşamaya sebep olacak şekilde eyleme geçirilmesi de, onun bilgi ile olan ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Russel'ın ifade ettiği gibi, “İyi hayat, sevgiden kaynaklanan bilgiyle yönetilen bir hayattır.”¹⁹

Bazılarınca “Sevgi, insanın kendisinin ve bir başkasının ruhsal tekâmülünü desteklemek amacıyla benliğini genişletme arzusudur”²⁰ diye tarif edilirken, sevginin, insanın ve insanlığın manevi açıdan gelişmesine vurgu yapılmaktadır. Sevginin sevilen şeye doğru bir çekilme²¹ olduğunu söyleyen tanımda ise seven ve sevilen arasındaki yakınlaşmayı görmektediriz. Kemal Demirel sevginin insan hayatı açısından önemini şu ifadelerle dile getirir: “İnsan dünyasını dolduran güzelliklerin başında gelir sevgi. İnsanın yapısında, insanın insan olduğu yerde ondan daha derin kökleri olan hiç bir şey gösterilemez. Onun uğruna olan bütün yaşantılar öyle zor, öyle acılarla doludur ki, böylesine güç bir hayat ancak sevgi için yaşanabilir.”²²

Sevginin bir eylem olarak tanımlanmasının yanında, onun fiziksel duyularla hissedilemeyeceğini iddia eden araştırmacılar da vardır. Ancak aslında bu araştırmacılar ortaya koymuş oldukları ifadelerle onun bir eylem olduğunu kabul etmektedirler. Örneğin Williamson sevgiyi bir enerji olarak ifade edip, fiziksel duyularla anlaşılamayacak bir şey olarak görmektedir. Ancak sevginin varlığının ve yokluğunun dünyada meydana gelen savaşlar, yıkımlar ve açlıklarla ya da bunun

¹⁹ Russel, Arthur William Bertrand, **Neden Hristiyan Değilim?**, Çev: Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, ty, s.40

²⁰ Peck,, M. Scott, **Az Seçilen Yol**, Çev: Rengin Özer, Akaşa Yayınevi, İstanbul 1998, s.81

²¹ Gasset, **Sevgi Üstüne**, s.9

²² Demirel, Kemal, **Tanrının Onuru İnsan**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.21

tersi eylemlerle anlaşılabileceğini savunmaktadır.²³ Sevginin eylem olmadığı, fiziksel duyularla hissedilemeyeceği düşüncesiyle yola çıkılan böyle bir yaklaşımda verilen örnekler onun hiç de eylemden uzak bir şey olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü sevgisizliğin sonucu olarak savaşı görmek bir eylem ifadesidir. Aynı şekilde sevgiden dolayı insanların birbirini beslemesi sevginin açıkça eylem olduğunu bize göstermektedir. Yine sevgiden dolayı insanın yıkım yapmaması, gezegenimizi tahrip etmemesi bir eylemdir.

Sevginin ne olduğu konusundaki bu görüşlerden sonra sevgi ile ilgili yanlış mülâhazalara da kısaca değinmek, dinlerdeki sevgi kavramını daha iyi anlayabilmemiz için bizlere yardımcı olacaktır.

Sevginin iyi olduğunu kabul eden insanların en büyük yanlışlıkları, bu iyi olanı herkesin alması ve eyleme geçirmesi gerektiği düşüncesine kapılmalarıdır. Böyle bir sevgi anlayışı takas edilen herhangi iki maddenin değiştirilmesi gibi bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır Hâlbuki Buscaglia'nın ifade ettiği gibi “sevgi takas edilen ya da alınıp satılan bir emtia olmadığı gibi birisine zorla verilen ya da ondan zorla alınan bir şey de değildir. Sevgi yalnızca gönüllü olarak verilebilir.”²⁴ Hiç kimsenin bir başkasından zorla sevgi alması veya sevgisini zorla ona vermesi mümkün değildir. Aynı şekilde sevginin ortaya çıkması ve eyleme dönüştürülmesi için hileli yollara başvurmak da sevgiyi hiçbir zaman ortaya çıkaramayacaktır. Zorlama, sadece sevginin azalmasına sebep olacaktır. Sevgi ancak özgürce verilebilir. Özgürce verilmeyen sevginin sevgi olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Fromm sevgi kavramına farklı bir açıdan yaklaşarak, onun bir karakter yönelimi olduğunu ifade eder. Ona göre, sevgi sadece herhangi bir kişiye veya

²³Williamson, Marianne, **Sevgiye Dönüş**, Çev: Jale Gizer Gürsoy, Akaşa Yayınları, İstanbul 1996, ss.36,37

²⁴ Buscaglia, **Sevgi**, s.91

nesneye duyulan his, ya da bunlarla ilişki değildir. Kişinin genel karakteri ile ilgili bir eğilimdir. İnsanın sadece bir kişiyi veya nesneyi sevdiğini söylemesi, onun aslında hiçbir şeyi sevmediğini gösterir. Çünkü böyle bir yaklaşım bencillikten başka bir şey değildir. Asıl sevgi insanın karakterinden kaynaklanan ve bütün mahlûkata karşı yönelttiği sevgidir.²⁵ .

Sevgi-Bencillik İlişkisi

Sevgi istemekle alınmayan, verdikçe alınan bir şey olarak görülmekte, sevenin sevgilisine verdiği sevgi oranında, sevgi alabileceği ifade edilmektedir.²⁶ Sevgi kavramı bir eylem olarak karşıdaki insanlara bir şeyler vermek anlamını ihtiva ettiği için burada, bu kavramla bağdaştırılamayacak bencillik kavramına da değinmek istiyoruz. Bencillik, asla sevgi ile aynı anda bir arada bulunamayacak bir anlayıştır. Sevgi her zaman vermeyi, genelde de karşılıksız vermeyi gerektirdiği halde, bencillik bunun aksine hep almayı, ama vermeden almayı, ya da verirken bile almayı hesaba katmayı gerektirir. Bu durumu çağdaş kültürün belirgin bir özelliği olarak gören Fromm, çağdaş kültürün bencilliği yasakladığını, bencil olmanın günah, başkalarını sevmenin ise erdem olduğunu öğrettiğini ifade etmiştir. ²⁷ Ancak bu öğretisi ile çağdaş toplumun gündelik hayatının çelişki içerisinde olduğu da apaçık ortadadır. Çünkü günümüzde, insanın en güçlü ve en yasal motivasyon araçlarının bencilliği körüklediği görülmektedir. Kendini her şeyin önünde ve üstünde görerek kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmek anlamına gelen bencillik sevgi ile bağdaşmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁵Fromm, Erich, **Sevme Sanatı**, Çev: Işitan Gündüz, Say Yayınları, İstanbul, ty, s.52

²⁶ Öztürk, s.15

²⁷ Fromm, **Erdem Ve Mutluluk**, s.146

Sevgi-Korku İlişkisi

Sevgiyi doğru olarak algılayabilmek, özellikle de inceleyeceğimiz dinlerdeki sevgi kavramına vakıf olabilmek için sevgi ile korku arasındaki ilişkiye de temas etmemiz faydalı olacaktır.

Demirel korkuyu insanın bir tedirginlik durumu olarak tanımlamaktadır. Ona göre korku tedirgin olmadan yaşanamaz.²⁸ Korku ile sevgi birbirinin zıddı kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgi ile korkunun bir arada bulunamayacağı şeklinde yerleşmiş olan inanç, insanların din anlayışını da etkilemiş durumdadır. Sevginin var olduğu bir dinde korkunun var olamayacağı, korkunun var olduğu dinde de sevginin vücut bulamayacağı gibi bir anlayışın hâkim olduğunu görmekteyiz. Ancak bir taraftan da ‘bir şey ancak zıddıyla bilinir’ anlayışının etkisi altındayız. Korkunun, insanların duygularını yıpratacağını ve olaylar hakkında kafalarının karışmasına yol açacağını belirten Jampolsky, sevgiyi korkunun tam olarak yokluğu şeklinde tanımlamaktadır.²⁹ Sevgi ve korkunun asla birlikte olamayacağını ifade edenler³⁰ korkuyu nefret anlamında kullanmaktadırlar. Sevgi ile nefretin bir arada bulunamayacağını ifade etmek kanımızca daha doğru olacaktır. Bununla birlikte şunu da belirtmeliyiz ki sevginin yokluğu sonucunda ortaya çıkacak eylemler ile korku arasında mutlaka bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin Jampolsky saldırının her zaman korku ve suçluluktan kaynaklanacağını, hiç kimsenin tehdit edildiğini hissedip, gücünü göstermek gerektiğine inanmadıkça, başkalarını yaralamaya kalkışmayacağını ifade etmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.³¹ O halde sevgi ile korkunun birbirinin zıddı iki kavram olarak ele alınması, her ikisinin hiçbir zaman

²⁸ Demirel, s.69

²⁹ Jampolsky, Gerald, **Sevgi Korkudan Özgürleşmektir**, Çev: Salih Serin, Kuraldışı Yayınları, İstanbul 1995, s.20

³⁰ Jampolsky, s.27

³¹ Jampolsky, s.28

bir arada bulunamayacağı anlamına gelmemektedir. Tam tersine biri diğerrinin varlığını tam olarak algılamak için gerekli bir kavramdır.

Sevginin Tezahürü

Üzerinde durmamız gereken konulardan biri de “sevginin tezahürü” meselesidir. Sevginin, en az insanlığın tarihi kadar geçmişe uzanan bir gerçekliğe sahip olduğu, gerçekten değerli bir nitelik ve davranış olduğu, bütün insanların ona sahip olmakla yüceleceğı, onsuz bir toplumun ve fertlerin gerçek mutluluğı hiçbir zaman yakalayamayacaklarının ifade edilmesi genel kabul gören bir olgudur. Burada sevgi ile ilgili ortaya çıkan en büyük sorun onun nasıl tezahür ettiğidir. Sevgi denen kavramın eyleme nasıl dönüştürüleceğı ya da ortaya konulan eylemlerin sevginin sonucu olup olmadığının nasıl anlaşılacağı meselesidir. Yani “Sevgi kavramı, her insanın veya toplumun yapmış olduğu her eylemi sevgi temeline yerleştirebilmesine olanak sağlayacak kadar geniş bir anlam ihtiva etmekte midir?” sorusunun cevabı verilmelidir. Bunun cevabı verilemezse sevgi ile ilgili yapılacak tüm değerlendirmeler su üzerine yazılmış yazılar olmaktan ileriye gidemez. Sevginin tezahürü meselesi, inceleyeceğimiz dinlerdeki sevginin ifade ettiğı anlam açısından önemlidir.

Fromm sevginin tesadüfî olmadığını şöyle ifade eder: “İnsanın, birisi tarafından sevilmesi rasgele bir olay değildir; sevgiyi yaratan şey, insanın kendisinin sevme gücüdür.”³² Öztürk’ün sevgiyi kişinin sevdiği kişi için elinden geleni yapmasıdır şeklinde tanımlamış olması da sevginin tesadüfî bir eylem olmadığını ortaya koymaktadır.³³ Yine Fromm, ilgi, bakım ve sorumluluğun sevginin ayrılmaz unsurları olduğunu ifade ederek bir insanı sevmenin ona ilgi göstermeyi, ona

³² Fromm, **Erdem Ve Mutluluk**, s.124

³³ Öztürk, s.16

bakmayı ve onun hayatından sorumlu olunduğunu hissetmeyi gerektirdiğini söylemesi sevginin eylemsel yönünü ortaya koymaktadır.³⁴ Sevilen kişinin yaratıcı bir şekilde sevilmesinin gerekliliğinden bahseden Peck de, yaratıcı sevginin pasiflikle, sevilen kişinin hayatına seyirci kalmakla bağdaşmayacağını, yaratıcı sevginin sevilen kişinin gelişmesi için çaba harcamayı, ilgiyi, bakımı ve sorumluluğu gerektireceğini belirterek Fromm'un görüşlerine katılmakta, sevginin bir eylem olduğuna dikkat çekmektedir.³⁵

İnsanların, sevgilerini gösterme şekilleri farklılık gösterebilir. Ancak bu farklılıklar hiçbir zaman insanın kendini kandırmasına veya mesnetsiz, içi boş bir sevgi kavramının arkasına sığınmasına kılıf olamaz. Eğer insanlar sevgiden söz ediyorlarsa, inandırıcı olmak için mutlaka davranışlarının ve eylemlerinin sevgi kavramının sınırları içerisinde olduğunu kanıtlamak durumundadırlar. Peck, bunun yolunu şu cümlelerle ifade etmektedir: “Birini sevdiğimizde bu sevgiyi gösterebilmenin ya da gerçek olduğunu kanıtlayabilmenin tek yolu, emek vermek, çaba göstermek, yani birisi uğruna bir adım fazla atmak ya da bir mil fazla yürümektir. Sevgi emek ve çaba ister.” Yine Scott Peck sevginin eylem olduğu hususunda bir adım ileri giderek istek ve eylem arasındaki farka dikkat çekmiş, bu durumu ifade edebilmek için irade kavramını kullanmıştır. Ona göre irade, istek ve eylemin birleşmiş halidir. Sevgi ancak irade ile var olmaktadır. Sadece sevmeyi istemek yeterli değildir.³⁶ Peck’e göre zaten sevme isteği sevmek değildir. Sevgi insanların ancak yaptıkları ile belli olur. Aynı zamanda sevgi duygu ile de karıştırılmamalıdır. Sevgi bir seçim işidir. İnsanlar sevmeyi seçtikleri için severler.³⁷

³⁴ Fromm, **Erdem Ve Mutluluk**, s.125

³⁵ Fromm, **Erdem Ve Mutluluk**, s.124

³⁶ Peck, s.83

³⁷ Peck, ss.83,84,119

O halde sevginin bir tesadüf olarak ortaya çıkmadığı, istenilen, seçilen ve gerçekleştirilen bir eylem olduğu açıkça anlaşılmış olmaktadır.

Sevginin bir eylem olduğunun anlaşılması, zorunlu olarak bu eylemin yöneldiği bir nesnenin varlığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yani ortada bir sevgi varsa zorunlu olarak, bir de bu sevginin nesnesi var demektir. Çünkü sevgi bir eylemdir. Sevginin bu özelliğinden dolayı, seven kişinin sergilediği sevgi eylemi, yöneldiği hedef açısından sonsuz olarak ifade edebileceğimiz nesneler ortaya çıkarmaktadır. Çünkü insanın sevgisini yönlendireceği varlıkları sınırlamak mümkün değildir. Zaten insanların sevgilerinin yöneldiği hedefleri bir liste halinde sıralamak hem bizim çalışmamızın sınırlarının aşılmasına hem de araştırmamızın asıl hedefinden sapmasına neden olacaktır. Bu nedenle sevginin bu nesnelerini sevgiyi araştıracağımız dinlerde yeri geldikçe zikredeceğiz.

Sevgi Kavramının Toplumsal Hayatta Üstlendiği Yapıcı Rol

Sevginin, sadece hissedilebilen, fiziksel duyularla anlaşılamayan, soyut bir kavram değil, tam aksine ortaya konan eylemlerle müşahade edilebilen, varlığı ve yokluğu eylemlerle anlaşılabilen, somut yönleri olan bir kavram olduğu açıkça anlaşılmıştır. O halde böyle bir kavramın toplumun barış, huzur ve refahının sağlanmasındaki katkısının büyüklüğü tereddüde mahal vermeyecek şekilde açıktır. Bununla birlikte toplumlarda görülen şiddet, nefret, korku, açlık, sefalet, kısaca sevgiyle bağdaşmayan her şey ortaya koymuş olduğumuz anlamdaki sevginin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu sevgi eksikliği, insanlığın geleceğini, mutluluğunu hedefleyen araştırmacılar ve bilim adamları tarafından hissedilmekte, insanlar bu konuda uyarılmakta ve sevgiye çağrılar yapılmaktadır. Günümüzde yaygın olan ilahi dinlerde mevcut olan insanların birbirlerini sevmeleri anlayışı daha

acil bir görünüm arz etmektedir. Buscaglia da bu hususa dikkat çekerek, insanların birbirlerini sevmeleri gerektiğini, aksi takdirde bunun alternatifinin ölüm olacağını belirtmekte, modern toplumun sevgi yönündeki çağrılara omuz silkmesinin yanlışlığını vurgulamakta, tarihin kritik bir noktasına gelinmiş olunduğunun inkâr edilemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre dünyamıza barış ve anlayış getirmek için kullanılan geleneksel yöntemler başarısızlığa uğramıştır. Artık insanlığın çevresinde görülen her türlü olumsuzluğun alternatifinin gerçek sevginin var olduğu bir yaşam olduğu kabul edilmelidir.³⁸ Buscaglia, sevginin bir eylem olduğunun farkına varamayan insanlardan oluşan toplumların daha da ileri giderek, sevginin bir saflık, aldatmaca ve gerçekten yaşanması mümkün olmayan bir ideal olduğunu ileri sürmelerini büyük bir yanlış olarak nitelemiş, insanları, sevgiyi romantik bir saçmalık, idealist bir hayal, bilim dışı ve entelektüellik dışı bir kavram olarak gören aydınlara karşı çıkmaya çağırmış, kullanılmakla azalmayan tek enerji kaynağı olarak gördüğü sevgiyi insanları barış içerisinde yaşatacak tek güç olarak değerlendirmiştir.³⁹

Sevgi insanlar arası ilişkilerde değişik yollarla, bitmez tükenmez bir şekilde, insandan insana aktararak iletilir. Sevginin var olduğu toplumlarda insan için, insanlık için güzellik adına akla gelen ne varsa hepsi mevcuttur. Sevgi, güzellik adına atılması gereken tüm adımların kaynağını oluşturan, insanlara bu yönde güç ve enerji veren bir eylemdir. Her şeyin insanlar için var olduğu, ancak hırsların, tutkuların, çıkarların olanca gücüyle çalıştığı bu dünyada, en büyük eksiklik, ortaya koyduğumuz anlamda sevgi eksikliğidir. Eksikliğin gerçek anlamda giderilmesi halinde toplumlar, insanların mutluluk, refah ve huzura kavuştuğu ortamlar haline

³⁸Buscaglia, Leo, **9 Numaralı Otobüsle Cennete**, Çev: Belkıs Çorakçı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1998, ss.13,14

³⁹Buscaglia, **9 Numaralı Otobüsle Cennete**, ss.14,15

gelecek, bu dünya da insanların içerisinde bulunmaktan zevk duydukları bir yaşam alanı haline dönüşecektir.

Hristiyanlıkta Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kavramlar

Eski Yunan dilinde sevgiyi çeşitli yönleriyle ortaya koyan kelimelerle ifade edilmiştir. Hristiyanlığın sevgi anlayışının ortaya konulmasında eros ve agape kavramlarının bilinmesi ve bu ikisi arasındaki farkın anlaşılması büyük önem arz etmektedir. “Charity” kavramı da “agape” ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁴⁰ İngilizce’de “love” kelimesi ile ifade edilen bu kavramlar Hristiyanlıkta sevgi anlayışını ortaya koymakta faydalı olacaktır.

Eros, sevgiyi ve cinsel arzuyu ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Eros, duyguları ifade eden sıradan bir kelime olarak görülmektedir. Bu kelime, insanlar üzerinde bıraktığı anlaşılamayan ve karşı konulamayan etkili gücünden dolayı, kişileştirilen ve dışa ait bir şey olarak görülen sevgiyi ifade etmektedir.⁴¹

Agape kelimesi ise bütün insanlara yönelik bir anlayış, yaratıcı, bağışlayıcı bir iyi niyet anlamına gelir. Bu kelime, hiçbir karşılık beklemeyen, taşkın bir sevgiyi ifade eder. Agape, insan yüreğinde faal halde bulunan Tanrı sevgisidir.⁴² En geniş anlamda Agape terimi sadece dünyadaki ilahiolguyu, eylem biçimini ve Tanrı ile insan arasındaki özel ilişkiyi göstermekle kalmaz, ayrıca Tanrı’nın kendi ana doğasını da gösterir. Agape, Tanrının tek oğlu İsa’yı insanlığın günahlarının sonucunu üstlenmesi için dünyaya gönderme lütfunda bulunma eyleminde apaçık ortaya çıkan, kendisinden boşalttığı sevgisini ifade etmektedir. Bu kavram karşılıklı

⁴⁰ Eliade, Mircea-Adams, Charles J., **The Encyclopedia of Religion**, Macmillan Publishing Company, New York 1987, I/128, III/224.

⁴¹ Eliade, **The Encyclopedia of Religion**, III/148.

⁴² King, s.70

beklenti içinde sunulan bir sevgi anlayışı değil, iyi kötü ayrımı yapmaksızın herkese sunulan bir sevgiyi ifade etmektedir. Bu durumda agape kavramının özü, sabretme sevecenlik, lütuf, iyilik, cömertlik ve tevazu gibi erdemlerde ortaya çıkmaktadır.⁴³

Yine Tanrı sevgisini ifade etmek için kullanılan “charity” kelimesi, Batı din geleneğinde agape ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Teorik bir kavram olarak charity, çıkarsız bir sevgiyi ifade etmekte, bunun yanında, lütuf, merhamet, teveccüh, iyi kalplilik, dürüstlük, cömertlik anlamlarına gelmektedir. Charity, pratik uygulamada da sahip olunan şeylerin dağıtılması anlamını ve hastanelerin, huzurevlerinin, yetimhanelerin, ıslahevlerinin kurulması ve bağışlanması gibi sosyal refahı artırıcı faaliyetleri içeren bir kavramdır. Eski Yunan toplumunda charity, sevgi anlamına gelen agape ile eş anlamlıdır ve bu sevgi, ihtiyacı olanlara karşı yapılan hayır işlerinde ortaya çıkar.⁴⁴ Yine charity kelimesi, Tanrı’nın insanoğluna ya da insanoğlunun Tanrı’ya olan sevgisini ifade etmektedir. Bu sevgi insanların diğer insanlar için yapmış olduğu tüm hayır işlerinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁵

Sevgiyi ifade etmek için kullanılan bu kavramlardan “eros” teriminin Hristiyanlıktaki sevgi anlayışını ortaya koymak için kullanılmasından kaçınılmıştır. Bunun muhtemel sebebi de “eros” kelimesinin Yunan edebiyatında güçlü bir cinsel çağrışım yapmasıdır. Yeni Ahit yazarlarının agape terimini kullanmayı tercih etmelerinin nedeni, İsa’nın ve ilk kilisenin mesajını bu kavramla açıkça ortaya koyabilmeleridir.⁴⁶

⁴³ Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, IX/37

⁴⁴ Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, III/222

⁴⁵ Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, III/224

⁴⁶ Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, IX/37

İslam’da Sevgiyi İfade Etmek İçin Kullanılan Kavramlar

İslam dininin Hz. Muhammed aracılığıyla Araplara tebliğ edilmesi ve bu yolla yayılmasından dolayı İslam’da sevgiyi ifade eden kavramlar Arapça kökenli kelimeler olmuştur. Bu kavramlar İslam dinini benimseyenler tarafından aynen kullanılmış, İslam’ın yaygın olduğu toplumlarda bu kavramlardan bazıları günlük konuşma diline de girmiştir. Arapçanın sevgiyi ifade eden kavramlar açısından oldukça zengin bir yapıya sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla İslam’da sevgiyi ifade etmek için kullanılan kavramları, konunun doğru anlaşılması açısından daha ayrıntılı ele almak yerinde olacaktır.

Arapçada ve İslam’da sevgi ifade eden kelimelerin başında “hubb” kelimesi gelmektedir. Bu kökten türetilen ve sevgiyi ifade etmek için kullanılan kelimeler oldukça yaygındır. Kuran-ı Kerim’de en çok kullanılan kavramlardan biri “sevgi”dir. Bu kelimenin tohum, tanecik, çekirdek anlamlarına gelen hıbb kökünden türetildiğini söyleyenlere göre, sevginin, hayatın özü olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷ Şiddetli yağmurların yağmasıyla yükselen suların üstündeki kabarcıklara da “el-habâb” ismi verilmektedir. Bu durumda “hubb” kökünden türetilen muhabbet kelimesi de, sevgiliye kavuşma, onun güzelliğini görme heyecanı ve susuzluğu içinde bulunan kimsenin kalbinin coşması anlamına gelmektedir.⁴⁸ Bu anlamıyla “hubb” kelimesi İslam’da sevgiyi ifade etmek için sıkça kullanılmış bir kavramdır.

İslam geleneğinde sevgiyi ifade etmek için kullanılan diğer bir kelime de “vüdd” kelimesidir. Bu kelime de dostluk ve muhabbet anlamını ifade etmek için vüdd, vedd ve vidd şeklinde üç değişik biçimde kullanılmaktadır. Bu kelimedен türetilmiş başka kelimeler de vardır. Seven ve sevgisi çok olan anlamında herkese ve

⁴⁷ İbn Manzur, Ebu’l Fadl Cemalü’d Din, Lisanü’l Arab, Beyrut, ty, Ha-be-be maddesi.

⁴⁸ İbn Manzur, Ha-be-be maddesi.

her şeye karşı sevgisi çok olan kişiye “racül vüdd” denmektedir.⁴⁹ Allah da kendisini vedüd olarak isimlendirmektedir.⁵⁰

Sevgiyi ifade etmek için kullanılan diğer bir kelime olan “hallü” kelimesi de samimi ve gönülden dostluğa dayalı sevgiyi ifade etmektedir. Sevgide teklik ifade eden bu kelime, ortaklık kabul etmeyen bir sevmenin ifadesidir.⁵¹ Allah Kuran-ı Kerim’de İbrahim’e olan sevgisini ve dostluğunu bu kelime ile ifade etmektedir.⁵²

Kalbin zarı anlamına gelen “şağaf” kelimesi de sevgiyi ifade etmektedir. Bu anlamından hareketle sevginin kalbin zarına, kalbin derinliklere işlemesi anlamında kullanılmaktadır.⁵³ Bu kelime Kuran-ı Kerim’de Yusuf Kıssası anlatılırken, onun nefsinden murad almak isteyen azizin karısının sevgisini ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁴

Kuran-ı Kerim’de sevgiyi ifade etmek için kullanılan bu kelimelerin dışında aşk, şevk, heva gibi sevgi ifadeleri de gerek toplumda, gerekse çeşitli eserlerde sıkça kullanılmaktadır.

⁴⁹ İbn Manzur, vav-dal-dal maddesi.

⁵⁰ Hud, 11/90

⁵¹ İbn Manzur, hı-lam-lam maddesi.

⁵² Nisa 4/125

⁵³ İbn Manzur, şın-ğayn-fe maddesi.

⁵⁴ Yusuf, 12/30

I. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIKTA SEVGİ

Çalışmamızın giriş kısmında ifade ettiğimiz gibi sevgi, ancak eylemlerde ve davranışlarda var olabilmektedir. Sevgi kavramının içerisinden davranış ve eylemi çıkarmak sevginin içi boş bir kavram haline gelmesine sebep olmaktadır. O halde, küreselleşen dünyamızda çok sayıda mensubu bulunan Hıristiyanlık dininde sevgi kavramına nasıl bir anlam yüklendiğinin ortaya konulması, bu anlamın bizim ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramıyla uyuşup uyuşmadığının tespit edilmesi, bu dinin benimsediği sevgi anlayışı ile müntesiplerinin algıladığı sevgi anlayışı arasında fark olup olmadığının belirlenmesi, eğer varsa bu farklara dikkat çekilerek yanlış anlayışların düzeltilmesi yönünde önerilerin sunulmasının bir arada yaşama kültürüne önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Hıristiyanlık, doğduğu yıllarda karşılaştığı yoğun tepki ve direnişe rağmen aradan geçen uzun yıllar içerisinde çeşitli araçlar kullanarak yayılmayı başarmış ve günümüzde de dünyada en fazla müntesibi bulunan bir din haline gelmiştir. Bu açıdan Hıristiyanlıktaki sevgi anlayışının çeşitli boyutlarıyla irdelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Hıristiyanlığın sevgi anlayışını doğru olarak algılayabilmek için öncelikle Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın Yeni Ahit bölümünde sevgi nesnelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Kutsal Kitap'ta her şeyden daha fazla sevilmesi istenen varlık “Tanrı’dır”.⁵⁵ Tanrı sevgisi her türlü sevginin başıdır. Daha sonra Kutsal Kitap'ta “düşmanın sevilmesi” istenmekte⁵⁶, “birbirini sevmek”⁵⁷ anlamındaki “komşu

⁵⁵Matta, 12:30, 22:37, Luka, 10:27

⁵⁶Matta, 5:44, Luka, 6:27,28,35

⁵⁷Yuhanna, 15:17

sevgisi” ise düşmanın sevilmesinden daha sonra bir sıraya yerleştirilmektedir.⁵⁸ İnsanın “kendisini sevmesi”ndeki istekliliği, komşuyu sevmenin ölçütü olarak gösterilmekte, dolayısıyla insanın kendisini de sevmesi gerektiği belirtilmektedir.⁵⁹ Kutsal Kitap’ta bu sevgi isteklerinin yanında “anne-baba ve çocuk sevgisi”ne de değinilmekte, bu sevgilerin Tanrı sevgisinin önüne geçirilmemesi gerektiği belirtilmektedir.⁶⁰ Ayrıca anne-babaya saygıda kusur edilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.⁶¹

Kutsal Kitap’ın Yeni Ahit bölümünde bu şekilde bir sıralama içerisinde ele alınan ve inananlardan sevilmesi istenen bu nesneleri bizde aynı sıra içerisinde bir değerlendirmeye tabi tutarak inceleyeceğiz. İncelememiz esnasında Kutsal Kitap’ın inananlardan gerçekleştirmelerini istediği sevgiyi ve inananların bu sevgiyi algılama biçimini, çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koyduğumuz sevgi kavramı çerçevesinde bir değerlendirmeye tabi tutacağız. Bu değerlendirme sonucunda da bu dinin sevgi anlayışının toplumlar üzerindeki etkilerini irdedeleyeceğiz.

A) TANRI SEVGİSİ:

İnsanoğlunun, mahiyetini anlamak için en fazla çaba sarf ettiği varlıkların başında Tanrı kavramı gelmektedir. Tanrı ile evrenin yaratılışı arasında ayrılmaz bir bağlantı olduğu için filozofların düşünce sistemlerinin temellerinde Tanrı anlayışı önemli bir yer tutmuş ve felsefecilerin tamamı kendi Tanrı anlayışlarının temelini ortaya koyarken bunu temellendirmeye çalışmışlardır.⁶²

⁵⁸Matta, 19:18,19, 22:39, Luka, 10:27

⁵⁹Matta, 19:18,19, 22:39, Markos, 12:31, Luka, 10:27

⁶⁰Matta, 10:39

⁶¹Matta, 19:18,19

⁶² Örneğin “Plotinus’a göre Tanrı salt bir bağımsızlıkla evrene karışmış ve onu doğurmuştur. Yaratmanın hiçbir nedeni yoktur. Onun nedeni olsa olsa, tanımlanamaz ve tasarlanamaz bir aşktır. Salt güzellik, gizli kalmaz ve güzellik aşksız mevcut olamaz. Bu itibarla, âlemin yaratılmasındaki neden, güzellik ve aşktır; bu ise Tanrı’nın kendi güzelliğine âşık olması demektir.” (Sena, Cemil, **Tanrı Anlayışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978, s.90)

Toplumlarda Tanrı anlayışının gelişim evrelerini inceleyen Ayhan Aydın Tanrı anlayışının toplumların gelişme evreleri ile bağlantılı olarak geliştiğini, toplumsal yapılardaki anaerkil ve babaerkil unsurların, Tanrı anlayışını etkilediğinin düşünüldüğünü ifade etmiştir. Bu anlayışa göre anaerkil dönemde Tanrı, çocuklarını ön koşulsuz bir biçimde severken babaerkil dönemde belli ölçütlere göre sıralamakta ve sınıflandırmaktadır. Bu durumda, her halükarda Tanrı çocukları arasında anlaşmazlık istememektedir. Eğer dünya nimetleri, para, mal, mülk gibi şeyler için insanlar birbiriyle savaşmışsa, hatta dinler arasında şu veya bu nedenle savaş olmuşsa, Tanrı bunlardan memnun olmamıştır. Oysa insanoğlu inandığı dini, sadece ona inananların birbirini sevmesinin aracı olarak görmeye eğilimlidir. Bu, açıkça Tanrı'yı anlamamaktır. Aydın, ayrıca Tanrı sevgisinin de toplumun tekâmülünden etkilendiğini, ana gibi algılanan Tanrı anlayışından baba gibi algılanan Tanrı anlayışına geçiş yaşandığını, bu geçişte de Tanrı sevgisi anlayışının farklılaştığını ifade etmektedir.⁶³

Tanrı'nın gerek anaerkil bir anlayışla algılandığı toplumlarda olsun, gerekse babaerkil bir anlayışa sahip toplumlardaki algılanışı olsun, O'nunla insanlar arasındaki ilişkinin sevgi temelinde olması gerektiği açıkça görülmektedir. Çünkü her iki anlayışta da insanlar ebeveynin çocukları olması hasebiyle sevilen durumdadırlar. Aynı şekilde ebeveyn de çocuklar tarafından sevilmektedir. İnsanlarla Tanrı arasındaki bu ilişki ise sevginin yapısı gereği karşılıklı etkileşimi içermektedir.

Mevlüt Albayrak sevgi ile bir başkasıyla içten bir ilişkiye girme arasındaki bağlantıya vurgu yaparak, sevginin temelindeki karşılıklı etkileme ve etkilenmeye dikkat çekmektedir. Ona göre, Tanrı hem etkileyen hem de etkilenendir. Bir

⁶³ Aydın, Ayhan, **Yaşamın Ve Sevginin Anlamı**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2001, ss.68-71

başkasıyla içten bir ilişkiye girmek anlamına gelen sevme eylemi, Tanrı tarafından tüm yaratıklarıyla içten bir ilişkiye girme şeklinde gerçekleştirilmektedir..⁶⁴

N.W. Donald ise, insanların, Tanrı'ya göstermiş oldukları sevgi ile Tanrının insanlara gösterdiği sevginin, çocuklar ile ebeveyn arasındaki ilişkiye benzer bir boyutunun olmasının doğal sonucu olarak ortaya çıkan, O'nun sevgisinin yanında yargılayan, cezalandıran, ödüllendiren özelliklerinin de bulunduğu bilinmesi, Tanrı korkusu mefhumunu da açığa çıkarmaktadır görüşündedir.⁶⁵ Ancak ona göre, burada ortaya çıkan Tanrı korkusu mefhumuyla, çalışmamızın giriş bölümünde izah ettiğimiz nefret kavramını birbirinden ayırmak zorundayız. Nefret hiçbir zaman ne insanın Tanrı'ya olan duygularını ne de Tanrı'nın insana olan yönelimini ifade eder. Buna mukabil korku, zaman zaman Tanrıya olan sevginin anlaşılmasında sevginin zıddı olarak değerlendirilmektedir.

Bunun yanında Tanrı'dan korkma ile Tanrıdan ürkme arasındaki farka dikkat etmek gerekmektedir. Tanrı'dan korkmak bundan dolayı da O'ndan uzak durmak anlamında algılanmamalıdır. Tanrı'dan korkmanın olumsuz bir davranış olduğunu ileri süren ve bunu Tanrı'nın hoşlanmadığı bir davranış olarak görenler, Tanrı'dan korkmayı, O'ndan ürkme, uzaklaşmak, sevgisini hissetmemek ve istememek olarak algılamaktadırlar.⁶⁶ Ayhan Aydın da sevgi ile korku arasındaki farka dikkat çekmekte ve bazılarının ceza korkusunu ön plana çıkardıklarını ifade etmektedir. Bu

⁶⁴Albayrak, Mevlüt, **Tanrı Ve Süreç**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2001, s.214

⁶⁵ Donald, Neale Wilsch, **Tanrı İle Sohbet**, Çev: Nil Gün, vd, Ötesi Yayınları, İstanbul 1998, s.43

⁶⁶Tanrı'dan korkmanın, olumsuz bir davranış olduğunu ileri sürenlerin ifadelerinde, aslında kasteddiklerinin ondan ürkme ve uzak durmak olduğu açıkça görülmektedir. Williamson bu hususa dikkat çekerek şunları söylemektedir: "Birçok insan için Tanrı ürkütücü bir kavramdır. Eğer O'nu kendi dışımızda veya kaprisli ya da yargılayıcı bir Tanrı olarak düşünecek olursak, O'ndan yardım istemek pek öyle rahatlatıcı görünmez. Fakat Tanrı sevgidir. Biz O'nun suretinde ya da zihninde yaratıldık ki bu, biz O'nun sevgisinin uzantılarıyız demektir. İşte bunun içindir ki bize Tanrı Çocukları denir."Williamson, ss.34,35

korkunun sonucu olarak da birçok insan Tanrı'dan uzak yaşayarak O'nun gazabından uzak durmaya çalışmaktadır.⁶⁷

Görüldüğü gibi Tanrı'dan korkmak, O'ndan ürkmekle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Böyle bir anlayış da elbette Tanrı'nın yaratmış olduğu insandan beklediği ilgi ve sevgiye ters düşmektedir. Tanrı korkusunu Tanrı'nın sevgisini kaybetmekten korkmak olarak algılayanın, bu sorunun aşılmasında doğru bir anlayış olacağı kanaatindeyiz.

Genel olarak Tanrı ve Tanrı sevgisi ile ilgili, özellikle de korku ile bağlantılı sevgiyi ortaya koyduktan sonra Hristiyanlıktaki Tanrı anlayışını ve sevgisini irdeleyip, bu sevginin nasıl tezahür etmesi gerektiğini ve nasıl tezahür ettiğini ortaya koyacağız. Burada Hristiyanlığın Tanrı anlayışını, derin felsefi boyutlarını tartışarak ortaya koymak bizim yapacağımız çalışmanın kapsamı dışındadır. Biz burada Tanrı sevgisi derken, Hristiyanlıktaki Tanrı sevgisinin nesnesi olan "Tanrı"nın ne anlama geldiğini öncelikle belirtmek istiyoruz.

Westminster İnanç Açıklaması Hristiyanlığın bu konudaki yaklaşımı konusunda net bir çerçeve ortaya koymaktadır. Söz konusu dokümanda şu ifadeler yer almaktadır: "Hristiyanlıkta, diri ve gerçek olan, varlıkta ve yetkinlikte sınırsız ve tümüyle pak olan Ruh, gözle görülemeyen; bedeni ya da farklı kısımları olmayan, doğasında tutkularına göre farklılık göstermeyen; sınırsız, değişmeyen, ebedi, kavranılamayan, her şeye gücü yeten; en bilge, en kutsal, en özgür, en mutlak olan; her şeyi en doğru ve değişmez olan isteğine göre kendi yüceliği için yönlendiren; en sevecen, en lütufkâr, en merhametli, en sabırlı olan, iyilikte ve gerçekte bol olan, günahları, suçları ve kötülükleri bağışlayan; kendisini itinayla arayanları

⁶⁷Aydın, ss.72,73

ödüllendiren; hükümlerinde en adil ve en korkunç olan, her türlü günden nefret eden ve suçluyu asla haklı çıkarmayan yalnızca tek bir Tanrı vardır.”⁶⁸

E.G. White’a göre ise, Hristiyanlık inancında Tanrı, insanları kendisine yaklaştırıp, düşüncelerini onlarla çeşitli yollarla paylaşarak, kendisini tanıtmaya çalışır. Doğa bu yollardan biridir. İnsan doğaya bakarak Tanrı’nın yarattığı şeylerde O’nun sevgisini ve yüceliğini görür. Tanrı, yarattığı şeylerden insanların zevk almasını istemektedir. Tanrı yarattığı her şey ile tek tek ilgilenir ve ihtiyacını karşılar.⁶⁹ John Stott da benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Ona göre de Tanrı çok uzaklarda bir taht üzerinde oturan, yaklaşılmaz, ölümlü insanların sorunlarıyla ilgilenmeyen, insanın çok yalvarıp yakarması sonucu harekete geçen bir varlık değil, tam tersine insanın karanlıkta kaybolduğu, günah bataklığına saplandığı bir sırada tanrısal yüceliğini bir kenara bırakarak kendini alçaltıp, insanı kurtarıncaya kadar uğraşan bir varlıktır.⁷⁰ McDowel, daha ziyade Tanrı’nın sıfatları aracılığıyla tanınacağına dikkat çekmiştir. Fakat ona göre, bu sıfatlar Tanrı’nın bir parçası değildir. Yani tüm sıfatları; doğruluğu, sevgiyi, adaleti ve kutsallığı toplayıp bu toplama Tanrı’dır demek, Hristiyanlıktaki Tanrı anlayışına uygun bir düşünce değildir. Tanrı’nın sevgi olduğunu söylemek, sevginin Tanrı’nın bir parçası olduğu anlamına gelmemektedir. Bu ancak Tanrının sevmekte olduğunu ifade etmektedir.⁷¹

Westminster İnanç Açıklamasında, teslis inancı, Hristiyanlığa yöneltilen eleştirilere karşı savunmacı bir yaklaşımla Tanrı’nın birliği şeklinde ifade edilmeye

⁶⁸ **Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal**, Çev: Baturalp Bal, Türk Dünyası Presbiteryen Klisesi, İstanbul 2001, s.17

⁶⁹ White, E.G., **Hakikat Yolu Ve Hayatımız**, Zafer Yayınları, İstanbul 1998, s.65

⁷⁰ Stott, John, **Hristiyanlığın Temelleri**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1998, s.5

⁷¹ McDowel, Josh, **Marangozdan da Öte**, Çev: Levent Kınran, Kaya Basım ve Yayıncılık, İstanbul 1997, s.82

çalışılmıştır.⁷² Teslis temelinde ortaya konan bu Tanrı anlayışı Hristiyanlar tarafından değişik boyutlarıyla izah edilmeye çalışılmıştır.⁷³

Hristiyanlıkta Tanrı anlayışının temelini “teslis” inancı oluşturmaktadır. Dolayısıyla sevilmesi istenen Tanrı bu tanrıdır. Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da Tanrı, dünyanın sahibi olan ahlaki bir kişiliği simgelemektedir.⁷⁴ Hristiyanlıktaki Tanrı inancının oluşumu, Yahudilikteki Tanrı anlayışının toplumun tekâmülü ile birlikte bir evrim geçirdiği, toplumun yapısındaki değişikliğin Tanrı anlayışının da oluşumunda etkili bir rol oynadığı görülmektedir. Toplumun anaerkil yapıdan ataerkil yapıya doğru ilerlediği göz önüne alındığında Yahudilikteki Tanrı anlayışından, Hristiyanlığın Tanrı anlayışına nasıl geçildiği daha kolay anlaşılacaktır. Anaerkil dinin özünü kavrayabilmek için, anne sevgisine ilişkin söylenenleri hatırlamak yeterli olacaktır.⁷⁵ Fromm’un da belirttiği gibi Hristiyanlıkta Tanrı inancının oluşumu Yahudilikteki zorba babayı yansıtan Tanrı anlayışından, kendisi kural koyan ve bu kuralla kendini bağlayan, daha sonra da bu sürecin

⁷² Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal, s.8

⁷³ Günay, Misak, **Gerçeği Bilelim**, Zafer Yayınları, İstanbul 1984, ss. 68-70. Hristiyanlıktaki bu teslis dayalı Tanrı anlayışı ve inancı, bu dinin dışındakiler tarafından her zaman eleştiri konusu olmuş, Hristiyanlık çok tanrılı bir din olmakla itham edilmiştir. Bu ithamlar da Hristiyan din adamları ve yazarlarının, bu ithamlara cevap verme gayreti içine girmelerine sebep olmuş, teslis inancının çok tanrı anlamına gelmediği izah edilmeye ve ispatlanmaya çalışılmıştır. İncil’de Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ile açıklanan Tanrı’nın her bir ismi ayrı bir iş veya görev durumunu izah etmektedir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un işleri birbirinden farklıdır. Baba adıyla kesinlikle fiziksel anlamda bir babadan bahsedilmemektedir. Baba’dan kastedilen, yaratan, hayat veren, her şeyin sahibi olan, koruyan kayıran gibi özellikleri ihtiva eden varlıktır. O tüm evreni dolduran, her şeyi yaratan, evrenin en yüce yöneticisi, her şeye hâkim olduğundan dolayı Baba’dır. Oğul ise Baba ile aynı cevherden geldiğini simgelemek için kullanılan bir tabir ve benzetmedir. Aynı zamanda Oğul, Baba Allah’ın sözü, yani söz söyleyebilme ve konuşabilme yeteneğinin dayandığı kök nokta olan beyinden ve ruhtan kaynaklandığını ifade etmek için kullanılan bir deyim olarak ifade edilmektedir. Kutsal Ruh da aynen Oğul gibi aynı cevherden olup Baba Allah’tan çıkmaktadır. O’nun görevi tüm insanları günah, doğruluk ve yargı konusunda uyarmaktır. Ayrıca inanan insanların içine girerek onları eğitir, aydınlatır, teselli eder, yönetir güçlendirir ve onları Allah’ın istediği duruma getirir. (Günay, ss.69-70)

⁷⁴ Bkz. Yurtaydın, Hüseyin G., vd, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978, s.196

⁷⁵ Anne sevgisi koşulsuzdur, koruyucudur, sıcak bir sığınaktır. Koşulsuz olduğu için denetlenemez. Onun varlığı sevilen kişiye neşe verir, yokluğu yitme duygusu derin bir mutsuzluk yaratır. Anne çocuklarını “iyi” oldukları, itaat ettikleri, onun dilek ve isteklerini yerine getirdikleri için değil, salt kendi çocukları oldukları için sevdiği sürece, anne sevgisi eşitlik temeline oturur. Tüm insanlar eşittir, çünkü onlar toprak ananın çocuklarıdır. (Fromm, **Sevme Sanatı**, ss.69)

arkasından sevgi olarak ortaya çıkarılan Tanrı inancına doğru bir değişimi yansıtmaktadır.⁷⁶

Hristiyanlıkta Tanrı anlayışı, özgürlük bağlamında da ele alınmış ve Tanrı eylemleriyle özdeşleşmiştir. Robert H. King'e göre Tanrı, fiillerinde tamamen özgür olan ve bu özgürlüğünden dolayı mükemmelleşen bir fiil olarak ortaya çıkan sevgisini tüm insanlara gösterir. O'nun göstermiş olduğu bu sevgi Tanrı'nın kendisidir⁷⁷

Xavier Jacob Hristiyanlıktaki Tanrı ile sevgi arasındaki ilişkiyi açıklarken, Tanrı'yı her zaman hazır ve nazır olan, her şeyle ilgilenen, sevgisi hiç eksilmeyen ve değişmeyen olarak tanımlamaktadır⁷⁸

R. Bonnke ise, Tanrı'ya karşı insanların görevlerine dikkat çeker. Ona göre, böyle bir Tanrı'ya karşı da insanların yapmaları gereken görevler vardır. Öncelikle insanlar Tanrı'nın yüreğindeki güdüyle hareket etmelidirler. Tanrı'nın Kutsal Ruh aracılığıyla insanların yüreğine koyduğu sevgi buna imkân vermektedir.⁷⁹ Jacob da aradaki sevgi silsilesinin teslisin unsurlarından sonra İsa'ya inananlara geçeceğini ifade etmektedir.⁸⁰ Ona göre bu silsilenin sonucunda insanlar Tanrı'yı sevebilecek güce ulaşmış olmaktadırlar. İnsanların yapmaları gereken ilk görev Tanrı'yı her şeyden çok sevmektir. Kutsal Kitap'ta sık sık Tanrı'nın her şeyden çok sevilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁸¹ İnsanlarda Tanrı sevgisinin olmaması Tanrı'nın

⁷⁶ Fromm, **Sevme Sanatı**, ss.69,71,72

⁷⁷ King, Robert H.,**Tanrı'nın Anlamı**, Çev: Temel Yeşilyurt, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s.187

⁷⁸ Jacob, P.Xavier,vd, **Hristiyan İnancı**, Çev: Leyle A. İberti, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994, s.41

⁷⁹ Bonnke, Reinhard, **Ateşli Müjdecilik**, Çev: Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1997, s.147

⁸⁰ Jacob, Xavier, **İsa Kimdir?**, Ülker Matbaası, Ankara 1987, s.172

⁸¹ Matta, 10:37, 22:37, Markos, 12:33, 12:30, Luka, 10:27,

lanetini gerektirmektedir. “Rabbi sevmeyene lanet olsun”⁸² şeklinde ifadesini bulan Tanrı sevgisinin ne kadar önemli olduğu açıkça vurgulanmaktadır.

1) Tanrı’yı Sevmenin Tezahürleri

Hristiyanlıkta en başta gelen emir olarak dikkat çeken Tanrı’yı sevmeye eylemini insanlar ve bu dine inananlar nasıl gerçekleştireceklerdir? Çünkü ele aldığımız sevgi kavramında ulaştığımız sonuca göre sevgi bir eylemdir. Eylem olan sevginin de fiziksel duyularla hissedilebilecek tezahürleri olmalıdır.

Hristiyanlıkta Tanrı sevgisinin bir eylem olduğunu yine Kutsal Kitap’ta açıkça görmekteyiz. “Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz”⁸³ diyen Tanrı kendisine gösterilecek sevginin sadece dille ifade edilen bir sözcük olmadığını ya da insanın kalbinde hissettiği duygulanımdan ibaret olmadığını vurgulamaktadır. Tanrı inananlardan yerine getirmelerini istediği birtakım buyrukları onlara bildirmiş ve bu buyrukları yerine getirmelerini kendisini sevmelerinin tezahürü olarak sunmuştur. Kutsal Kitap’a göre; İnsan Tanrı’nın isteğini yerine getirmeye kararlı değilse Tanrı’yı sevmiyor demektir. Bazı kişiler Tanrı’nın dostu olmayı isterler, ama bunun için kötü ve bencil eylemlerden vazgeçmeye yanaşmazlar. Ama Tanrı ile dostluk bunu gerektirir. En azından gereksinimleri yerine getirmeyi reddedenler gerçek bir sevgiye asla ulaşamazlar.

Jacob’a göre, Tanrı’nın isteği, insanı salt cennet için ya da bitmez tükenmez bir mücadele için yaratmak doğrultusunda değildir. Yeryüzünde insanı yaratan Tanrı’nın isteği, kişinin O’nu tanıması, sevmesi ve O’na hizmet etmesidir. O’nun isteği, insanların Tanrı adına birbirlerini sevmeleri ve yardımlaşmaları, böylece

⁸² 1Korintliler, 16:22

⁸³ Yuhanna, 14:15

ölümsüz yaşama varmalarıdır.⁸⁴ Papa II. John Paul, Tanrı'nın bu isteğinin tarih incelendiği zaman açık bir şekilde anlaşılacağına dikkat çeker. Ona göre, zaten tarih, Tanrı'nın faaliyetinin insanlık lehine olduğunu gösteren bir sahne konumundadır.⁸⁵ İnsanın lehinde faaliyette bulunan Tanrı da, insana sevgisini göstermiş olmakta ve ondan da kendisini sevmesini istemektedir.

Hristiyanlıktaki sevgi anlayışına göre, Tanrı'nın kendisine inananlardan istediği sevgi, onların yerine getiremeyeceği bir sevgi değildir. Çünkü Tanrı o sevgiyi bizzat insanlara kendisinden vermiştir hatta Tanrı'nın insanlardan beklediği sevgi, O'nun daha önce insanlara gösterdiği sevgide mevcuttur. Yani Tanrı'nın sevgisi insanların Tanrı'ya göstereceği sevgiden daha eskidir. Tanrı'yı sevmek, Hristiyan yaşamının özünü teşkil etmektedir. Tanrı'nın insanlara olan sevgisi, insanların O'na olan sevgisinden daha önce vardı. Tanrı'nın insanları yaratması ve onları kurtarmış olması onlara olan sevgisini göstermektedir.

Hristiyan inancına göre teslisin unsurları birbirini sevmektedir ve sonsuza kadar da sevmeye devam edecektir. Teslisin unsurları arasında oluşan bu sevgi evrene de yansımakta, yakınına seven kişi ona iyilik yapmaya ve onu mutlu etmeye çalışmaktadır.⁸⁶ Ayrıca insan, Tanrı'yı arayarak O'na olan sevgisini göstermek zorundadır.⁸⁷

⁸⁴ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.30

⁸⁵ Papa II. Jean Paul, **Akıl ve İman**, Çev:İsmail Taşpınar, İyidam Yayınları, İstanbul 2001, s.35

⁸⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.211,212

⁸⁷ Stott, **Hristiyanlığın Temelleri**, ss.12,13 (Stott'a göre; "Tanrı'yı sevmek, insanın sevdiğini araması gibi, O'nu araması ile eyleme dönüştürülmektedir. Ancak bu arama da, bazı özellikleri bakımından nitelikli bir arama olmak durumundadır. Öncelikle Tanrı insanın var gücüyle aranmalıdır. İnsan, doğal yapısı gereği tembeldir. Ancak Tanrı'yı aramanın çok ciddi bir konu olması hasebiyle, bu tembellik yenilmeli ve tüm güç O'nu aramaya verilmelidir. O'nu aramanın diğer bir şartı olarak da alçakgönüllü bir arayış içerisinde olmak görülmektedir. Gurur ve büyüklük taslama sevilmesi gereken Tanrı'yı aramaya engel olmaktadır. Tanrı'yı aramadaki diğer bir nitelik ise, samimi ve ön yargısız olmadır. Nihayet bu kriterlerin sonucusu da Tanrı'yı O'nun sözünü dinleyerek aramadır. Yani Tanrı'yı aramak, sadece düşünceleri değiştirmekle kalmayacak, insanın tüm hayatını ilgilendiren bir eylem değişikliğini içerecektir. Eylem değişikliği yaratmayan bir arayış Tanrı'yı gerçek anlamda

Tanrı sevgisine sahip olmak insanların yaşayışlarında birtakım değişikliklere neden olmak zorundadır. Eğer Tanrı sevgisi insanların hayatında herhangi bir değişiklik yapmıyorsa bu sevgi gerçek Tanrı sevgisi değildir. Çünkü sevgi kavramı mutlaka bir eylem gerektirmektedir. Avilalı Teresa bu hususa dikkat çekerek Hristiyan olduğunu ve Tanrı'yı sevdiğini söyleyenlerin samimiysizliğini malı mülkü elinde tutup sadece kârdan bir kısmını verme örneği ile ortaya koymakta, böyle bir anlayışla gerçek Tanrı sevgisine hiçbir zaman ulaşamayacağını vurgulamaktadır.⁸⁸

Görüldüğü gibi Hristiyanlıkta Tanrı'yı sevmek sadece bir duygu olarak algılanmamakta, bu sevginin sonucunda bir eylemin gerekliliği ifade edilmektedir. Ancak bunun pratik hayatta gerçekleştirilemediği de itiraf edilmekte, bu durum eleştirilmektedir.

2) Tanrı Sevgisi ile İnsanın Özgürlüğü Arasındaki İlişki

Kutsal Kitap'ta Tanrı insanlardan kendisini sevmelerini ve bu sevgilerini ortaya koyacak eylemlerde bulunmalarını istemektedir. O'nun bu isteğini yerine getirenlerin hem bu dünyada hem de öteki dünyada çeşitli mükâfatlarla ödüllendireceğini bildirmektedir.⁸⁹ Tanrı'nın insanların kendisini sevmelerinin tezahürü olarak yapmış oldukları eylemlerle kazanacakları çeşitli ödüller de doğal olarak insanın özgürlüğünü gündeme getirmektedir. İnsanın özgürlüğü ise özgür iradenin olup olmadığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Özgür irade konusu Hristiyan inancında tartışma konusu olmuş, bazıları özgür iradenin olmadığını

arama değildir. Yalnızca bu niteliklere sahip Tanrı arayışı O'na olan sevginin ifadesidir.”) Stott, **Hristiyanlığın Temelleri**, ss.12,13

⁸⁸ Terasa, Avilalı, **Yaşam Öyküsü**, Çev: Dominik Pamir, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1995, ss. 69,70

⁸⁹ Matta, 5:12, 6:6,18, 10:42, Markos, 9:41, Luka, 6:23

savunurken bazıları da özgür iradenin insanın fiilinin mükemmelleşmesinin kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Biz bu hususta Hristiyan ilahiyatını derinlemesine inceleyerek özgür iradenin eleştirisini yapma amacı içinde değiliz. Böyle bir araştırma bizim çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Ancak Tanrı'nın istediği sevginin özgür iradeyi gerektirdiğini ifade eden görüşlere ve buna muhalefet eden görüşlere kısaca değinerek Tanrı sevgisi ile insanlığın özgürlüğü arasındaki ilişkiyi ele alacağız.

Westminster İnanç Açıklaması, Tanrı'nın insanın iradesini doğal bir özgürlük ile donattığını, bu özgürlüğün ne baskı altında olduğunu ne de iyilik ve kötülük yapmak üzere koşullandığını, günah konumuna düşmesiyle iyilik yapma yeteneğini kaybettiğini ve tekrar yücelik konumuna ulaştığında iyilik yapma özgürlüğüne kavuşabileceğini bildirmektedir.⁹⁰

İnsanın özgürlüğünün bizzat Tanrı'nın özgür oluşundan kaynaklandığını ifade eden Jacob, Tanrı'nın özgürlüğü sevdiğini, bu özgürlüğün bizzat Tanrı'nın iyiliğinden taşan ve güzelliklerin nedeni olmanın onurunu insana vermiş olmaktan sevinç ve gurur duyduğunu, O'nun insana verdiği en güzel armağanın özgürce iyilik yapabilmesi olduğunu belirtmektedir.⁹¹ R.C. Sproul da Tanrı'nın insanlarla anlaşma yapmasının bir özgürlük belirtisi olduğunu belirterek, böyle bir anlaşmanın O'nun sevgisini yansıttığı görüşünü ileri sürmektedir. Ona göre Tanrı'nın bu sevgisine karşılık vermek de anlaşma maddelerine itaat etmekle mümkün olmaktadır.⁹² Dale ise, Tanrı'nın insanları mutluluğa ulaştırmak için onları özgür olarak yarattığını ifade etmekte, Tanrı'nın insanı kendine boyun eğmeye mecbur etmeyerek, insanların

⁹⁰ Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal, ss.28,29

⁹¹ Jacob, Hristiyan İnanç, ss.59,66

⁹² Sproul, Robert Charles, Bilinmeyen Lütuf, Çev: Hande Taylan, Kaya Yayınları, İstanbul 1999, s.67

kendisini özgürce sevmelerini istediğini ileri sürmektedir. Bunun için de Tanrı insanlara seçme hakkı vermiştir.⁹³ Xavier P. Nuss da Tanrı'nın insanlara yapmış olduğu çağrı açısından bakıldığında insanın özgür bir yaratılışa sahip olması gerektiğini şu ifadelerle belirtmektedir: “Tanrı insanı, sevgisinin sonucu olan yaratılışı tamamlamaya çağırmaktadır. Sevgi ise özgürlüğü gerektirir. Tek bir sevginin değeri vardır. O da özgür bir varlığın özgür olarak gösterdiği sevgidir. Bu nedenle Allah insanı, maddi varlıklar için koymuş olduğu kör yasalara bağlı kılmamıştır. İnsan görevini özgür olarak yerine getirecektir.”⁹⁴

İman ile sevgi arasında bir ayrım yapıldığında da insanın özgürlüğü ortaya çıkmaktadır. Jacob'a göre, “İnsan özgür olduğu için Tanrı armağanı olarak imanı elde ettiğinde, Tanrı'ya umutla ve sevgiyle karşılık vermeme gibi bir olanak da vardır. Bu gibi durumlarda iman gerçektir, ama uyuşuk ve verimsiz olabilir.”⁹⁵

Hristiyanlıkta insanın özgürlüğüne farklı bir yaklaşım sergileyen Calvin⁹⁶ iyi işler yaparak insanın kurtuluşa eremeyeceği konusunda ise kesin ifadeler

⁹³ Bkz. Dale, Rhoton, **İnanç Ve Delil**, Can Matbaası, İstanbul 1978, s.139

⁹⁴ Nuss, P. Xaviyer, vd, **Hristiyan Öğretisi**, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994, s.5

⁹⁵ Jacob, **Hristiyan İncası**, s.207

⁹⁶ John Calvin insanın özgürlüğünü üç kategoride incelemiştir:

“Hristiyan özgürlüğünü oluşturan üç şey bulunmaktadır.

1.İşlere ve Tanrı'nın Yasası'na itaat etmek yoluyla doğruluğa ulaşmayı bıraktıkları zaman inanlılar, kurtuluşlarından emin olabilirler. Hiçbir insan, ahlaki yasanın standartlarına göre doğru bir kişi olamaz, bu nedenle bir insan ya bu yasayla yargılanmalı, ya da ondan özgür kılınmalıdır. Ancak bizlere, doğruluk için yasadan dönüp, yalnızca Mesih'e doğru bakmamız öğretilmiştir. Sorun, nasıl doğru bir kişi olabileceğimiz değil, nasıl doğru bir kişi sayılacağımızdır. Ancak bizlere sorumluluklarımızı hatırlatıp kutsal olmaya yönlendirdiğinden Yasa'nın hala hayatlarımızda bir yeri vardır.

2.Doğruluğun kaynağı olarak Yasa'yı yerine getirmekten özgür oldukları halde inanlılar, gönüllü olarak Tanrı'nın isteğine itaat ederler. Yasa'dan özgür kılınmış olanlar, Tanrı'ya memnuniyetle itaat ederler, çünkü Tanrı onları Yasa'dan özgür kılmıştır. Babalarının şefkatle onları kabul edeceğinden emin bir şekilde, işleri her gün efendileri tarafından belirlenen köleler gibi değil, oğullar gibi itaat ederler.

3.Hayatlarımızda, Kutsal Kitap'ın ne kesin olarak emrettiği ne de yasakladığı bazı şeyler vardır. Bu gibi şeyler konusunda inanlıların, insanlar tarafından konulmuş kurallara ve kısıtlamalara bağlı kalmaları gerekmez. İnanlıların vicdanları, rahatlatılmıştır ve bu nedenle de batıl kuralları bir kenara koyabilirler. Yiyecekler, kutsal günler ve özel giysiler gibi konularda vicdanlarına göre özgürdürler ve insanların koyduğu kurallarla kısıtlı değildirler. Pavlus şöyle diyor, “Hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir. Ama bir şeyi murdar sayan kimse için o şey murdardır” (Romalılar

kullanmaktadır. O'na göre insanın özgürlüğündeki bu serbestlik ancak iman edildikten sonra insana verilebilir. Dolayısıyla insanın yaptığı iyi işlerle kurtuluşa ulaşabilmesi mümkün değildir. Ona göre, insanın iyi işlerle kurtuluşu bulabileceği yanlış öğretisi, nesiller boyunca insanlar tarafından öğretilen yanlış bir öğretimdir. Kutsal Yazılar bu konuda çok açık ifadeler kullandığı için bu öğreti tümüyle reddedilmelidir. “İmanla yapılmayan her şey günahtır”⁹⁷ cümlesi bu düşünceyi açıkça desteklemekte, iyi işler yaparak kurtuluşa ulaşamayacağını kesin bir ifade ile açıklamaktadır. Calvin'e göre, Kutsal Yazılar yalnızca O'na inananların aklanacağını söylerken, İsa'nın çarmıhta ölmesinin nedeninin sadece insanlara işleriyle kurtulabilmeleri için başka bir fırsat vermek olduğunu söylemek çok utanç vericidir.⁹⁸ Yine Calvin'e göre eğer kurtuluş, işlerle elde edilebilecek olsaydı, insanlar hiçbir zaman yeterli derecede iyilik yaptıklarına kanaat getiremeyecekler, bunun için de her zaman kaygılı bir ruh hali içinde bulunacaklardır. Ama Hristiyanlığı benimseyenler ve ona inananlar, İsa'ya inanmakla şimdiden onun yaşamına ortak olmuşlar ve onunla birlikte yüce mertebelerde oturtulmuşlardır. Tanrı katına şimdiden aktarılmış ve kurtuluşa ermişlerdir.⁹⁹

Görüldüğü gibi Hristiyanlıkta, insanın özgür bir yaratılışa sahip olduğunu ve bu yaratılışından dolayı Tanrı'yı özgürce sevmesi durumunda kurtuluşa ereceğini,

14:14). Bu sözlerle, vicdanımızın elverdiği ölçüde her şeyi kullanmak için bizlere özgürlük tanınmaktadır. Pavlus yine şöyle der, “Ama biri size, ‘Bu kurban etidir’ derse, hem bunu söyleyen için, hem de vicdan huzuru için yemeyin. Senin değil, diğer adamın vicdan huzuru için demek istiyorum” (1. Korintliler 10:28,29). Tanrı'nın tüm armağanlarını, veriliş amaçlarına uygun şekilde kullandığımız varsayılırsa, hiçbir kısıtlamaya ve vicdan rahatsızlığına bağlı kalmaksızın kullanabiliriz.” (Calvin, John, **Kutsal Kitap Hristiyanlığı**, Çev: Baturalp Bal, Kaya Basım Yayınevi, İstanbul 1999, ss.109,110)

⁹⁷ Romalılar, 14:23

⁹⁸ Kutsal Kitap'taki, “Kendisinde Tanrı'nın Oğlu bulunanda yaşam vardır” (1. Yuhanna 5:12). “İman edenin sonsuz yaşamı vardır. Böyle biri yargılanmaz, ölümden yaşama geçmiştir” (Yuhanna 5:24), ayetleri de kurtuluşun iyi işler yapmakla değil, ancak Tanrı'ya iman etmekle gerçekleşebileceğini gösteren deliller olarak görülmektedir.

⁹⁹ Calvin, s.107

Tanrı'nın da zaten insandan istediğinin bu olduğunu ifade eden anlayış mevcuttur. Ancak bu düşüncenin aksine, insanın iradesinde ve davranışlarında özgür olmadığı, ancak Tanrı'nın önceden seçtiği kişilerin O'nu gerektiği gibi sevebileceği, Tanrı'yı gerçek anlamda sevmenin insanın elinde olmadığı şeklinde düşünceler de dile getirilmiştir. Bu görüşün başını ise Luther çekmektedir. Ona göre insan iman etme ve Tanrı'yı sevmeye konusunda özgür olarak yaratılmamıştır.¹⁰⁰ Ona göre Hristiyanlıkta genel kabul görmüş olan evrensel günah özgür iradenin olmadığını kanıtlamaktadır. O bu konuda şunları söylemektedir. “Sadece tüm insanlar istisnasız olarak Tanrı önünde suçlu ilan edilmemektedirler, ama aynı zamanda onları suçlu yapan günaha tutsaktırlar da. Buna, Tanrı'nın Yasasına sahip oldukları için günahın boyunduruğunda olmadıklarını düşünen Yahudiler de dahildir. Ne Yahudiler ne de grekler kendilerini bu boyunduruktan kurtarabildiklerine göre, açıkça görülür ki bir insanda iyilik yapmasına yardım edecek hiçbir güç yoktur.”¹⁰¹

Bu görüşte açıkça ifade edilmektedir ki insanın kendi çabasıyla Tanrı'yı sevmesi mümkün değildir. Onun özgür iradesi onu günah boyunduruğundan çıkaramadığına göre o özgür irade hiçbir işe yaramayan aldatmacadan başka bir şey olamaz. Bu boyunduruktan kurtulamayan insanın da iyilik yapması beklenemez. İyilik yapmayan insandan da Tanrı'yı sevmek gibi bir eylem sadır olmaz.

¹⁰⁰ Luther bu görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: “İnanlılarla inanlı olmayanlar arasında, kendilerini kurtarma yetisine sahip olan üçüncü bir grup yoktur. Yahudi ve Grekler tüm insanlığı oluşturur ve hepsi Tanrı'nın gazabı altındadırlar. Hiç kimsenin Tanrı'ya dönme yetisi yoktur. İlk önce Tanrı kendisini onlara göstermelidir. Eğer gerçek “özgür iradeyle” keşfedilebilecek olsaydı, bir yerde, bir Yahudi bunu yapardı! Ne Greklerin en karmaşık felsefeleri, ne de en iyi Yahudilerin en güçlü çabaları Mesih'e iman etmeye onları bir adım yaklaştırmıştır. Diğer tüm insanlarla beraber onlar da suçlu günahkârlardı. Eğer her insanın “özgür iradesi” varsa ve her insan suçlu ve mahkûmsa, bu sözde “özgür irade” onları Mesih'e getirmede tamamen güçsüzdür. Yani, iradeleri aslında hiç de özgür değildir.”(Luther, Martin, **İradenin Tutsaklığı**, Çev: Baturalp, Bal, Kaya Basım Yayın, İstanbul 1999, s.27)

¹⁰¹ Luther, s.38

Yine Eckehart'ın savunduğu gibi insanların yapmış oldukları iyi işlerin ve eylemlerin Tanrı'nın herhangi bir şey vermesini gerektirmeyeceğini ifade eden görüş de insanın iradesinin özgür olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁰²

İnsanın özgürlüğü konusunda ifade edilen görüşler çerçevesinde şu sorular ortaya çıkmaktadır; insanların iyilik yapması ile Tanrı'nın herhangi bir şey vermesi arasında hiçbir bağlantı yoksa insanlar niçin iyilik yapsınlar? Ya da niçin Tanrı'yı sevmek istesinler?

Eğer Tanrı insanlardan kendisini sevmelerini, onlardan bu yönde eylemler gerçekleştirmelerini istiyorsa, onlara bu eylemleri gerçekleştirebilme özgürlüğünü ve yetisini vermiş olmalıdır. Aynı zamanda dinler insanlara hem dünyada hem de daha sonraki hayatta mutlu bir yaşam vaat etmektedir. Doğal olarak Hristiyanlık da böyle bir vaatte bulunmaktadır. Hristiyanlığın mutlu bir hayat vaadinde Tanrı sevgisi önemli bir yer tutmaktadır. O halde bu dine inananların bu vaade erişmek için Tanrı'yı sevmeye gayreti içinde olmaları da doğal bir sonuçtur. Ancak Hristiyanlıkta insanın eylemlerinde özgür olduğu yönündeki görüşlere rağmen, onun bu konuda hiçbir özgürlüğünün bulunmadığının ifade edildiği fikirlerin de bulunması, üstelik bu fikirlerin Hristiyan inancının oluşmasında önemli yere sahip kişiler tarafından ifade edilmesi, bu dindeki Tanrı sevgisinin nasıl eyleme dönüştürüleceği hususunda kuşkular yaratmaktadır. Çünkü özgürlüğü elinden alınmış bir insanın yapmış olduğu hiçbir davranışı sevgi eylemi olarak değerlendirmek ve kabul etmek mümkün değildir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi sevgi ancak özgürce ortaya konulabilecek bir eylemdir. Özgürlüğün olmadığı bir eylemde sevgiden bahsetmek mümkün değildir.

¹⁰² Meister, Eckehart, **Tanrı'nın Kendisinden Hiçbir Şeyi Saklamadığı Adam**, Klan Yayınevi, İstanbul 2003, s.49

3) Tanrı Sevgisi ile Önceden Belirlenmişlik (Seçilmişlik) Arasındaki İlişki

Hristiyanlıkta insanın özgürlüğünün olup olmadığı konusunda sıkıntı yaratan ve bu bağlamda ele alınması gereken diğer bir konu da “önceden belirlenmişlik” yani “seçilmişlik” konusundaki inançtır. Hristiyan inancında reformcu görüşe göre insanların ellerinde Tanrı’yı sevmek için kullanabilecekleri hiçbir güç yoktur. Çünkü Tanrı, çağrısına olumlu karşılık vereceklerle, olumsuz karşılık verecekleri önceden belirlemiş, onlardan bir kısmını yaşam için bir kısmını da ölüm için seçmiştir. Bu durumun böyle olduğu, insanlardan bazılarının kutsal mesajı hiç duymamış olmaları açıkça göstermektedir.¹⁰³

Önceden belirlenmişlik konusunda daha da keskin fikirler ortaya konularak, Tanrı’nın bunu ezeli ve ebedi olan bilgisi sonucu yapmış olduğu bir seçim değil sadece bazılarının sonsuz yaşam, bazılarının da sonsuz ölüm için belirlendiği ileri sürülmüştür. Nitekim Calvin bu konuda şunları söylemektedir: “İnsanlar çoğu zaman Tanrı’nın seçiminin yalnızca O’nun önbilgisine bağlı olduğunu, böylece de yalnızca O’na dönecekleri önceden bilerek onları kurtuluşa erişmeleri üzere belirleyip, seçtiğini düşünürler. Fakat bizler, Tanrı’nın önbilgisine derinden inanmakla beraber, O’nun seçiminin bundan daha da ileri gittiğine inanıyoruz. Bazıları sonsuz yaşam için, bazıları sonsuz ölüm için önceden belirlenmişlerdir. Yani, tüm insanlar ya yaşam, ya da ölüm için önceden belirlenmişlerdir.”¹⁰⁴

Hristiyanlıkta “seçilmişlik” konusundaki bu düşünce aşama aşama daha da ileriye götürülmüştür. Tanrı insanları tek tek seçtiği gibi, onları toplu olarak da

¹⁰³ Calvin Bu husustaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir. “Açıktır ki Tanrı, kurtulmaları için herkesi seçmemiştir. Müjde, dünyanın her yerinde bile vaaz edilmemektedir. Duyulduğu yerlerde bile, herkes tarafından kabul edilmemektedir. Tanrı bazı insanları seçip, önceden belirler. Tanrı, istisnasız olarak herkesi kurtuluşa getirmez. Bazılarına verdiği, diğerlerine sunmaz. Bu karşılaştırma, Tanrı’nın bazı kişileri sevgisiyle seçtiğini göstererek, Tanrı’nın lütfuna ışık tutar.” (Calvin, s.113)

¹⁰⁴ Calvin, ss.113,114

seçmektedir. Böyle bir seçimde dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Tanrı insanlara mesajını sunmakla kalmayıp onların bu mesajı kabul etmelerini de sağlamaktadır. Bu da önceden belirlenmişliğin bir göstergesi olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁵

Tanrı'nın insanları kendi mesajını kabul etmeye çağırması da önceden belirlenmişlikle ilişkilendirilmektedir. İnsanları, hem mesajı kabul etmeye çağırıp hem de insanların bu mesajı kabul etmelerini istememek gibi bir çelişkinin Tanrı'ya yakışır bir davranış olmayacağını savunanlara da cevap olarak tevbe ve iman ruhundan bahsedilmektedir. Nitekim Calvin'e göre, "Müjdenin mesajı herkese duyurulur. Bazı insanlar, Tanrı'nın herkesi kendine çağırıp, onların içinden yalnızca seçilmiş olan küçük bir grubu kabul etmesi halinde kendisiyle çelişkiye düşeceğini söylerler. Ancak, müjdenin vaaz edilmesiyle, tüm insanlar tevbe etmeye çağılır. Buna karşılık, tevbe ve iman ruhu herkese verilmez. İman armağanı nadirdir; fakat bu imansızlık suçunu hafifletmez."¹⁰⁶ Pavlus'un mektuplarında da önceden belirlenmişlik açık bir şekilde ifade edilmektedir.¹⁰⁷ Yine Kutsal Kitap'ta "Çocuklar henüz doğmamış, iyi ya da kötü bir şey yapmamışken, Tanrı Rebeka'ya, 'Büyüğü

¹⁰⁵ "Tanrı tek tek kişileri önceden belirlediği gibi, bir ırkı da önceden belirlemiştir. Buna bir örnek verebiliriz. Musa İsrail'e, seçilmelerinin tek sebebinin Tanrı'nın karşılıksız sevgisi olduğunu söylemişti. "Rabbin sizi sevmesi ve sizi seçmesi bütün kavimlerden daha çok olduğunuz için değildi, çünkü bütün kavimlerden az idiniz; fakat Rab sizi sevdiği ve atalarınıza ettiği andı tutmak için... sizi kurtardı" (Tesniye 7:7,8). İnatçı ve başkaldıran insanlara bile lütfunu göstermek için Tanrı'nın bir ulusu seçtiğini gördüğümüzde, merhametini özel olarak kişilere göstermekten hoşnut olmasını kabul etmeme gibi bir hakkımız yoktur.

Göz önüne almamız gereken başka bir şey ise, Tanrı'nın kurtuluşu yalnızca kişilere sunmakla kalmayıp, bu kurtuluşun alınmasını da kesin olarak sağladığıdır. Mesih'in ailesinin üyeleri, Tanrı'nın merhametinin mükemmel bir göstergesidir çünkü bir kere O'nunla birleştiklerinde, kurtuluşlarını asla yitiremezler." Calvin, s.114

¹⁰⁶ Calvin, s.115

¹⁰⁷ Pavlus'un "Ama, ey insan, sen kimsin ki Tanrı'ya karşılık veriyorsun? Kendisine şekil verilen, şekil verene, 'Beni niçin böyle yaptın' der mi? Ya da çömlekçinin aynı kil yığınının bir kabı onurlu bir iş için, bir diğerini bayağı bir iş için yapmaya yetkisi yok mu?" (Romalılar'da 9:20,21) şeklindeki ifadeleri de Tanrı'nın bazı insanları iyi bir yaşam için, bazılarını da kötü bir yaşam için seçmiş olmasının anlaşılmayacak bir yönünün olmadığını göstermektedir. Tanrı'nın bazı insanları kendi isteği doğrultusunda seçtiğini savunanlar da Pavlus'un bu ifadelerine dayanmaktadırlar.

küçüğüne kulluk edecek' dedi. Öyle ki, Tanrı'nın bir seçim yapmaktaki amacı, yapılan işlere değil, kendi çağrısına dayanarak sürsün. Yazılmış olduğu gibi, 'Yakup'u sevdim, Esav'dan ise nefret ettim'." ¹⁰⁸ şeklindeki ifadeler de önceden belirlenmişliği ortaya koyan deliller olarak görülmektedir.

Önceden belirlenmişlik ve seçilmişlik konusunda bu şekilde katı bir tutum sergileyen reformcu görüşe karşı benimsenen diğer görüş ise, öngörü yani Tanrı'nın geçmişi ve geleceği bilme kudreti, önceden belirlemeyi veya seçilmişliği insanların algılayabileceği bir zemine oturtmaya çalışmaktadır. Robert Charles Sproul'un bu konudaki yaklaşımı dikkate değerdir. O önceden belirlenmişliği Tanrı'nın ezeli bilgisi ile açıklamaktadır. Tanrı ezeli bilgisi ile kendi davetine olumlu veya olumsuz yanıt verecekleri bilmekte ve bu bilgisi ile kurtuluşa erecek insanları belirlemektedir. ¹⁰⁹

Seçilmişlik konusu Hristiyan ilahiyatında ciddi tartışmalara ve görüş ayrılıklarına sebep olmuş, bu hususta taraflar birbirlerinin görüşlerini çürütmek ve kendi görüşlerinin doğruluğunu ispatlamak için çeşitli deliller ortaya koymuşlardır ¹¹⁰.

Ortaya konan delillere ilaveten Calvin'in referans olarak kullandığı ve kitabında yer verdiği Aziz Augustine'in "Seçilmişlerin kimler olduğunu

¹⁰⁸ Romalılar, 9/11-13

¹⁰⁹ Sproul, Robert Charles., **Tanrı'nın Seçimi**, Çev: Hasan Can Külahcıoğlu, <http://hristiyan.net/tanrininsecimi/index.htm>, 25/02/2006

¹¹⁰ Calvin bu hususta şunları söylemektedir. "Önceden belirlenmişlik öğretisine karşı kullanılan üç düşünceye, burada cevap verilmelidir.1.Herkese aynı şekilde davranmamakla Tanrı, insanlar arasında ayırım yapmaktadır. Fakat tüm insanlar günahlıdır ve Tanrı'nın bu insanları yargılamaya hakkı vardır. Merhametlidir ve bu yüzden bazılarını kurtarır.2.Önceden belirlenmişlik inancı, insanların iyi eylemleri göz ardı etmesine yol açıyor. Çünkü eğer Tanrı tarafından zaten seçilmişlerse ve Tanrı bu kişilerin kabul edilip, reddedileceklerine zaten karar vermişse, yaptıkları hiçbir şeyin bunu değiştiremeyeceğini ileri sürerler. Ancak, Kutsal Kitap'ın öğretisi, böylesine bir kötülüğün tamamıyla karşısındadır.3.İyilik hiçbir şeyi değiştirmeyeceğinden, iyi bir yaşantı sürmemizin gerektiğini vaaz etmeye gerek yoktur. Görüyoruz ki Pavlus, çok basit olarak önceden belirlenmişliği öğretmişti ancak aynı kesinlikle ve ciddiyetle, kutsal bir yaşantı sürmemiz gerektiğini de vurgulamıştır."(Calvin, s.115)

bilmediğimizden, herkesin kurtulmasını arzulamamız ve böylece, tanıştığımız herkesi bu barışa ortak yapma arzusunu duymak bilgece olacaktır, ancak bizlerin huzuru, esenliğin oğullarına dayanmaktadır”¹¹¹ sözü de bu görüşü dile getirmekte ve insanların bir kısmının seçilmiş olduğu görüşünü benimsemektedir.

Tüm bu görüşlerin ortaya konulmasına rağmen Hristiyanlığa inananların aklındaki niçin sorusuna cevap bulunamamıştır. Tanrı’nın ezeli bilgisi ile kurtuluşa ereceklerini bildiği kişileri seçmek için onlara yapmış olduğu çağrıya olumlu cevap vermelerini sağlaması, kurtuluşa eremeyeceklerin de davetine olumsuz cevap vermelerini sağlaması Tanrı’nın böyle bir seçimi boşu boşuna yaptığını göstermektedir.¹¹²

Önceden belirlenmişlik doktrininin bu açmazlarına ilaveten Kuran-ı Kerim’le Kutsal Kitap’ı karşılaştıran Daniel Wickwire, Kutsal Kitap’ta insanların kaderlerinin önceden belirlenmediğini ifade etmekte, bu düşüncesiyle önceden belirlenmişlik fikrini kabul etmemektedir. Ancak Kutsal Kitap’ta kurtuluşun iyi işler yapmakla mümkün olamayacağını belirtildiğini ifade ederek¹¹³, büyük bir çelişki içine düşmüş olmaktadır.

Önceden belirlenmişlik ve seçilmişlikle ilgili olarak ortaya koyduğumuz bu görüşlerden sonra, bu inancın Tanrı sevgisi üzerindeki etkisini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Önceden belirlenmişliği kabul eden görüş sahipleri ile bunu kabul etmeyen inanç sahipleri ve her iki görüşü uzlaştırmaya çalışır gibi görünenlerin hiçbiri de Tanrı sevgisini reddetmemektedirler. Her biri de kendi görüşü çerçevesinde

¹¹¹ Calvin, ss.115,116

¹¹² Sproul, **Tanrı’nın Seçimi**, <http://hristiyan.net/tanrininsecimi/index.htm>, 25/02/2006

¹¹³ Wickwire, Daniel, **Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim Hakkında 100 Soru**, Lütuf Yayıncılık, İstanbul 2001, ss.67,69

Tanrı'nın sevilmesi gerektiğini ve sevilebileceğini dile getirmektedirler. Ancak onlar bu dine inananların önceden belirlenmişlik konusundaki sıkıntılarını giderememektedirler. Nitekim yukarıda örneklerini verdiğimiz gibi bu husustaki sorular daima var olagelmıştır.

Önceden belirlenmişlik inancı doğal olarak akıl sahibi insanın düşünce sistemine ters düşmektedir. Çünkü böyle bir düşünce insanın kendisini bir kukla, bir piyon, verilen emirleri yerine getiren bir köle olarak görmesine yol açmaktadır. Böyle bir düşüncenin sonucunda da Tanrı'nın insanlardan istemiş olduğu kendisini sevmeleri emri temelsiz kalmaktadır. Bu düşünceye göre Tanrı zaten kendisini sevecekleri belirlemiştir. İnsanlar ne kadar gayret ederlerse etsinler Tanrı'yı sevmeye muvaffak olamayacaklardır. Böyle bir düşünce de insanları iyi işler yapmaya karşı soğuk davranmaya itecek, hayatın boş ve anlamsız olduğu fikrinin oluşmasına sebep olacak, bu da insanlara hem bu dünya da hem de bu hayattan sonraki gelecek hayatta mutluluk, huzur, refah ve ebedi saadet vaat eden Hristiyanlığın temelden sarsılmasına sebep olacaktır.

O halde önceden belirlenmişlik ve seçilmişlik ne şekilde yorumlanmaya çalışılırsa çalışılsın, Tanrı sevgisi ile yani Tanrı'nın insanlardan istemiş olduğu sevgi ile bağdaşmamaktadır.

4) Tanrı Sevgisi ile Günah Arasındaki İlişki

Hristiyanlıkta günah, Tanrı'nın yasasına uymamak ve O'na karşı gelmektir.¹¹⁴ Günah insan ilişkilerinde bencillik olarak da tarif edilmiştir.¹¹⁵ Kutsal Kitap'ta günah kavramını açıklamak için farklı sözcükler kullanılmaktadır. Bu sözcükler günahı, eksiklik, kusur, sürçme, kayma, düşme, hedefe isabet edememe,

¹¹⁴ Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal, s.56

¹¹⁵ Short, A. Rendle, **Niçin İnanırsınız**, Çev: Tomris Acar, Hamle Matbaası, İstanbul 1964, s.97

insanın içinde yatan bir kötülük ve iyi olma ölçüsüne çıkamayan bir karakter bozukluğu olarak tanımlamaktadır.¹¹⁶ Günahın Tanrı'nın yasasına karşı gelme anlamını içermesinden dolayı, günah işleme ile Tanrı'yı sevme arasında olumsuz sonuç veren bir ilişki olduğu görülmektedir.

a) Tanrı Sevgisi ile Aslı Günah Arasındaki İlişki

Tanrı'nın yasasına uymama ve karşı gelme, ilk önce Âdem'in yasak meyveyi yemesiyle başlamıştır. Âdem ve Havva'nın bu yasak meyveyi yiyerek işlemiş oldukları günah Hristiyanlıkta asli günah olarak adlandırılmaktadır. Hristiyanlar, Âdem ve Havva'nın cennette yasak meyveyi yeme hatası ile ezeli günah işlediklerine ve bu günahın onlara ve çocuklarına ölüm getirdiğine, ayrıca günahın da miras olarak zürriyetlerinde devam ettiğine inanırlar.¹¹⁷

Hristiyanlıkta insanlığın ilk anne babası olan Âdem ile Havva şeytanın aldatması sonucu yasak meyveyi yiyerek büyük bir günah işlemişlerdir. Buna bu şekilde inanmak Hristiyanlığın en önemli inanç esaslarından biridir.¹¹⁸

Hristiyanlığa göre “asli günah insanın kendisinin gerçekten işlediği bir günah değildir. Bunun anlamı şudur: insanın düşüşü söz konusudur. Tanrı bağış onun için

¹¹⁶ Stott, John, **Sağlam Kaya**, Ar Matbaacılık, İstanbul 1989, s.81

¹¹⁷ Sarıkçıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s.290

¹¹⁸ Bu husus inanç açıklamasında şu şekilde ifade edilmektedir: “İlk ana ve babamız, Şeytan'ın kurnazlığı ve ayartısıyla aldanıp, yasak meyveden yiyerek günah işlediler. Tanrı, kendi bilge ve kutsal emeli doğrultusunda, bunu kendi yüceliği için düzenlemiş olarak bu günaha izin vermekten hoşnut oldu. Bu günah yüzünden insan, ilk doğruluğundan ve Tanrı'yla olan beraberliğinden düştü ve böylece günahları içinde öldü; canın ve bedeninin bütün üyeleri ve bunların yeterlilikleri tamamen kirlendi. Âdem ve Havva tüm insanlığın kökü olduklarından bu günahın getirdiği suçluluk yasal olarak tüm insanlığa ait sayılmış (onların içlerine konmuş); bu aynı günah içinde ölmüşlük ve bozulmuş insan doğası sıradan doğma yoluyla onlardan ortaya çıkan sonraki nesillere aktarılmıştır. Bizi iyilik yapamaz durumda, iyilik yapmaya tümüyle isteksiz ve iyiliğe tamamen karşıt ve kötülüğün her türüne eğilimli hale getiren bu ilk bozulma, bütün gerçek günahların kaynağını oluşturmaktadır. Bozulmuş olan bu insan doğası, yeniden doğan insanlarda bu yaşam boyunca varlığını sürdürür. Bu bozulmuş doğa, Mesih aracılığıyla bağışlanmış ve öldürülmüş olduğu halde; hem kendisi hem de tüm yaptıkları gerçek anlamda günahdır. İster ilk günah, isterse sonraki günahlar olsun her günah, Tanrı'nın doğru olan yasasına karşıdır ve bu yasanın çiğnenmesidir. Bu nedenle doğası gereği yasa, günah işleyen her kişiyi suçlu kılar, böylece Tanrı'nın gazabına ve yasanın laneti altına sokar. Bunun sonucu olarak her türlü ruhsal, geçici ve sonsuz kayboluşla ölüme mahkûm eder.” (**Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal**, s.82)

artık yoktur ve ölümlüdür. Tüm insanlar aynı durumdadır; tüm insanlar günahla doğar derken, söz konusu olan budur. Âdem'in soyu günden temizlenmiş olarak yaratılmamıştır. Bu nedenle asli günah, tüm insan soyunda vardır. Tanrı adildir. Asli günahla ölenler, ama özel olarak bir günah işlemeyenler, cehenneme mahkûm olup acı çekmeyecektir.”¹¹⁹

İnsanlığın atasının işlemiş olduğu bu asli günah gibi, insanların işlemiş oldukları hatanın, kusurun kendi nesillerinden gelenleri de etkilediği ileri sürülmektedir. Bu anlayışı dile getiren Abdulmesih şunları söylemektedir. “Allah'ın sözü, gerçek bir tevbe ve Allah'a dönüş gerçekleşmediği takdirde, bir aileye inen tanrısal cezanın, üçüncü, dördüncü kuşağa kadar uzanabileceğini bildiriyor. Çoğu kez çocuklar, yetişkinler tanrısal ataların bozuk ürünleridir. Ama biz fertleri katı bir yürekle yargılamak yerine, onları sevmeyi anlamayı öğrenmeliyiz. Yahudiler, Müslümanlar da atalarının Mesih karşıtı ruhunun etkisinde, bu toplu 'esaretin' zincirlerinde yaşıyorlar.”¹²⁰

Xavier Jacob Hristiyanlıktaki asli günah doktrinini açıklarken başlangıçta doğaüstü bir yaratılışa sahip olan insanın Allah'a sırt çevirmesi sonucu aşağılık bir konuma düştüğünü, buna rağmen Allah'ın insanı cezalandırmayıp ona olan sevgisini göstermek için kendisini çarmıhta feda ettiğini, bu şekilde insanın kendisini sevmesini sağlamayı hedeflediğini ifade etmektedir.¹²¹

Hristiyanlıktaki bu aslî günah inancına temelde sadık kalınmakla birlikte farklı yorumlar da getirilmiş, aslî günahın Âdem ile Havva'nın yapmış oldukları hatanın aslî günah olarak algılanmasının yanlış olduğu ifade edilmiştir. Bu anlayışı

¹¹⁹ Bkz. Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.64

¹²⁰ Bkz. Abdulmesih, **On Emir Ve Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu**, Sevgi Yayınları, Ankara 1992, s.39

¹²¹ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.62

dile getiren Sproul'a göre aslî günah Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi yemeleri değil, yasak meyveyi yemelerinden sonra verilen yozlaşma veya bozulmadır.¹²²

İnsanın düşüşünün sebebi olarak görülen bu ilk günahın, aslî ya da asli günahın Tanrı'nın insanlara vermiş olduğu yetenekleri elinden almadığı iddia edilmektedir. Hristiyan ilahiyatçılara göre insanlar doğaları bakımından günaha köledirler. Ancak günah sebebiyle düşmüş insan hala seçimler yapabilecek yeteneklere sahiptir. İnsanlar akılları ve iradeleri ile her zaman seçimler yapmaktadırlar Sorun insanların seçimler yapamayışında değil, düşmüş konumları nedeniyle günahlı seçimler yapmalarındadır. İnsanların günah işlemelerinin sebebi, tam olarak seçme yeteneğine sahip bir şekilde, günah işlemeyi istemeleri ve seçmeleridir. İnsanların seçimler yapabilmek için doğal bir yeteneği vardır ve onlara bunu yapabilmeleri için gereken doğal gereçler verilmiştir. Bilgi işlemleri yapabilen ve Tanrı'nın yasalarının onlara verdiği sorumlulukları anlayacak bir akılları, yapmayı istedikleri şeyi seçmelerini sağlayan bir iradeleri vardır. İnsanların düşüşten önce, iyi şeylere yatkınlıkları da vardı bu da iyiyi seçebilmelerini sağlıyordu. Düşüşte kaybolan işte bu iyiye olan yatkınlıktır. Aslî günah, insanların seçimler yapabilme yeteneğini yok etmemekte, doğal yetenek ya da melekeler aynen kalmaktadır. Kaybolan şey, iyiye yatkınlık ya da itaat etmek için gerekli olan doğru arzudur. Vaftiz olmamış kişi, Tanrı'ya itaat etmeye yatkın değildir. Tanrı için, iradesini Tanrı'yı seçmek üzere harekete geçiren bir sevgisi yoktur. Tanrı'nın istediklerini isteseydi onları seçebilirdi, ama onları seçmeyi istemediği için seçmemektedir. Zaten insanların iradeleri, arzulamadıkları şeyleri seçmemektedir. Tanrı için olan arzunun temelde yok olması da, aslî günahın özündedir.¹²³

¹²² Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, ss.59,60

¹²³ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.78

Aslî günah inancı, daha önce değindiğimiz önceden belirlenmişlik ve seçilmişlik inancı ile de ilişkilendirilerek, Tanrı'nın bazı insanlara lütfunu vermesinin bazılarına da vermemesinin O'nun adaletine zarar vermeyeceği ifade edilmiştir. Bu görüşte olan Sproul şu ifadeleri kullanmaktadır: "Eğer Tanrı bir kişiye lütuf verirse, adillik için diğerine de eşit miktarda lütuf vermesi "gerekiyor" gibi görünür. Kutsal Kitap'taki lütuf kavramına tamamıyla yabancı olan şey de bu "gerekme" düşüncesidir. Hepsi de Tanrı'nın önünde günden suçlu olan ve O'nun yargısına açılmış olan düşmüş insan kitleleri arasında kimse Tanrı'nın merhametini talep ya da hak edecek bir konumda değildir. Tanrı bu grubun içinden bazılarını merhamet etmeyi seçerse bu O'nun herkese etmesi gerektiğini göstermez."¹²⁴

Hristiyanlıkta aslî günah meselesi birbirine yakın ifadelerle fakat farklı yaklaşımlarla ortaya konulmuştur. Ancak bazen Âdem ile ilgili ağır ifadeler de yer verilmiş ve bu işin tek sorumlusunun Âdem olduğu ifade edilmiştir.¹²⁵ Bununla birlikte bu yaklaşımın aksine Âdem ile Havva kıssasını, insanlığın kardeş olduğunu, aynı anne ve babadan geldiğini ortaya koyan bir kıssa olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur.¹²⁶

Aslî günah, Hristiyanlıkta insanların canlarının her yerine nüfuz eden ve ilk olarak Tanrı'nın gazabını hak etmelerine, ikinci olarak da yanlış şeyler yapmalarına sebep olan bozulmuş doğalarının miras alınmasıdır. İnsanlar doğalarında o kadar bozulmuşlardır ki Tanrı'nın önünde mahkûm edilmiş durumdadırlar. Hristiyanlığa

¹²⁴ Sproul, Âdem'in suçluluğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "Âdem, tüm yaratılış üzerine bir lanet getirmiştir. Günahı onun tüm soyuna geçmiştir. Miras alınan bozulmuşluk ya da aslî günah öğretisi budur. İlk başta iyi ve saf olarak yaratılan doğamız artık bozulmuştur. Doğuş anımızdan itibaren bundan etkilenmiş durumdayız. Davut da diğer insanlar gibiydi ama şöyle yazdı, "Nitekim suç içinde doğdum ben, günah içinde anam bana hamile kaldı" (Mezmur 51:5). Her birimiz, daha doğmadan önce bile, Tanrı'nın gözünde kirliyiz." (Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.62)

¹²⁵ Calvin, s.50

¹²⁶ Bkz. Watt, W. Montgomery, **Günümüzde İslam ve Hristiyanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s.152

göre, insanlar başka bir insanın suçundan dolayı mahkûm edildiklerini ve aslında kendilerinin masum olduğunu iddia edemezler. Günahın sebep olduğu bozulmuşluk gerçekten de insanların bizzat içindedir. Böylece insanlar içlerinde günah olduğundan, cezalandırılmayı da hak ederler.¹²⁷

Hristiyan ilahiyatçılar aslî günah konusunda geliştirilen bu doktrinin tehlikeli yanına da dikkat çekerek yanlış anlaşılma ihtimalini de bertaraf etmeye çalışmışlar, bu hususta uyarılarda bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Calvin yaptığı uyarıda aslî günah anlayışının insanları tembelliğe sürükleyerek, aslî günahın yapılan kötülöklere ve işlenen günahlara bir kılıf olarak kullanılabileceğini ifade etmiş, böyle bir tavrın yanlışlığına dikkat çekmiştir.¹²⁸

Hristiyanlıktaki aslî günah meselesi bizlere tekrar özgür iradeyi ve insanın özgürlüğünü hatırlatmaktadır. Calvin asli günah ile hür irade arasındaki ilişkiyi açıklarken, insanın iradesinin bu günah yüzünden bağlandığını ifade etmekte, iyiyi seçebilme arzusunun ancak Tanrı'nın lütfu ile gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Tanrı'ya iman etmenin bile insanın kendi iradesi ile değil, tamamen Tanrı'nın lütfu ile gerçekleştiğini belirten Calvin bu görüşüyle özgür iradeyi tamamen reddetmiş olmaktadır.¹²⁹ Ayrıca Calvin insanın özgürlüğü konusunda felsefecilerin görüşlerinin eksik olduğunu da belirtmiştir.¹³⁰

¹²⁷ John Stott aslî günah'ın insanın karakteri olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: "Uygar toplumlarda alıştığımız düzen, insanlığın günahlılığını temel ilke olarak benimsemiştir. Meclislerden çıkan yasaların hemen tümü, insanların kendi anlaşmazlıklarını adaletle ve yansızlıkla çözümleyememesinden ileri gelmektedir. Kişinin namus sözü yetmiyor; kontrata ihtiyaç duyuyoruz. Kapı yeterli olmuyor; kilit, sürgü takmamız gerekiyor. Ücretin ödeneceğine güvenilemiyor; bilet satılıp, denetlenip toplanıyor. Yasalar da yeterli değil; yasaların uygulanmasını sağlamak için polisler gereksinmemiz oluyor. Bütün bunlar insanın günahlılığundan ileri geliyor." (Stott, John, **Sağlam Kaya**, ss.80,81)

¹²⁸ Calvin, ss.51,52

¹²⁹ Calvin, ss..56,58

¹³⁰ "Filozoflar, insanın mantık gücünün kendi düşüncesini ve böylece davranışlarını yönetmeye yeterli olduğunu söylerler. İrademizin, duyularımızla denenmeye açık olduğunu ancak mantığımızla uyumlu olarak seçim yapmakta halen özgür olduğunu söylerler. Birçok Hristiyan yazar bile bu konuda bir derecede hataya düşerler. Aslında çok kısıtlı bir özgürlük gördükleri halde, iradenin özgür olduğunu

Görüldüğü gibi Hristiyanlığın inanç temellerinde önemli bir yer tutan aslî günah öğretisi, bu dine inanan insanların da yaşamını derinden etkileyecek ve onların yaşantısına yön verecek bir değere sahiptir. Aslî günah inancı Hristiyan ilahiyatında Tanrı'nın sevgisi ile ilişkilendirilmiş, bu günahı işleyen insanlık, yapmış olduğu hatadan dolayı çok büyük cezaları hak etmesine rağmen, Tanrı'nın sevgisinden dolayı böyle bir cezaya çarptırılmamıştır. Ancak ağır bir cezaya çarptırılmamasına rağmen Tanrı tarafından kendisine verilen bazı armağanlar elinden alınmıştır. Bu geri alınan armağanlar içinde en önemlisi de, Tanrı'nın istediği bir hayata yönelme eğilimidir. Bu inanca göre insan bunu hak etmiştir. Ancak Tanrı, insanın düşüşünden sonra tekrar istediği insanları seçerek onlara bu armağanı tekrar lütfeder. Bu durumda da bu armağanın verilmediği kişilerin hak iddia etmeleri yersizdir.

O halde aslî günah inancı da insanın özgürlüğü ve özgür irade konusuna dayanmaktadır. Çünkü işlenen bu günahtan dolayı insanların suçlu olmaları, nesilden nesile aktararak tüm insanlığa geçtiği şeklinde izah edilse de, insanların kendi gayretleri ile bu suçluluk halinden kurtulamayacakları inancının kabul edilmesi, insanın özgürlüğünün elinden alındığını göstermektedir. İnsanın dünyaya suçlu olarak geldiğini ifade edip, bu suçluluk durumundan kurtulabilmesi için gereken gücün de elinden alındığını söylemek insanı çaresizlik içinde bırakmak demektir. Böyle bir çaresizlik içerisinde bırakılan insandan Tanrı'yı sevmesini istemek, insanın gücünün yetmeyeceği, başaramayacağı bir şeyi ondan istemek anlamına gelir. Tanrı'nın insanlara vermediği ya da aslî günah sebebiyle elinden aldığı, kendisini sevme yeteneğini onlardan istemesi de Tanrı'nın kendisiyle çelişmesi anlamına gelir ki Tanrı'ya böyle bir eksiklik izafe etmek Hristiyanlığın temel inançlarından biri

söylerler. İnsanın isteyerek yanlış yapmayı seçtiğini ve buna zorlanmadığını söylerler. Bu doğrudur, ancak eğer özgürlük sadece kötüyü yapmak ya da yapmamak arasındaki bir özgürlükse, bu çok zayıf bir özgürlüktür. Çünkü bu şekilde, iyilik yapmak için hiçbir özgürlüğümüz olmazdı.” (Calvin, s.51)

olan aslî günah inancının Tanrı sevgisi ile bağdaşmadığını gösterir. Zaten Âdem tarafından işlenen aslî günahın tüm insanlığa aktarıldığı ve bu günahın yükünün tüm insanların üzerine yüklendiğine dair olan inancın ne peygamberlerde, ne mezmurlarda, ne de incillerde bulunmadığına, İsa'nın da bu konu da hiçbir imada bulunmadığına dikkat çekilmesi¹³¹ bizim görüşümüzü destekler bir nitelik arz etmektedir. Günahın dünyaya Âdem'in işlediği hata ile girdiği ve bunun bütün insanların günahı olduğu düşüncesi Aziz Pavlus tarafından ileri sürülmüştür.¹³² Eliade'nın ifadesine göre, Aziz Augustinus da ilk günahın üreme yoluyla aktarıldığı için, yaşamın kendisi gibi evrensel ve kaçınılmaz olduğunu belirterek bu görüşe destek vermiştir.¹³³

b)Tanrı Sevgisi ile Diğer Günahlar ve Günahların Bağışlanması Arasındaki İlişki

Hristiyanlıkta günah kavramı, yukarıda değindiğimiz gibi öncelikle aslî günah kavramıyla ifade edilmiştir. Ancak bu günahın yanında başka günahlar da vardır. Aslî günah kendisinin dışındaki günahların da temelidir. Yani insanlık günahla bu aslî günahdan sonra tanışmıştır.

Hristiyanlıkta aslî günahdan sonra işlenen günahlar, farklı görüşler olmasına rağmen, ölümcül ve bağışlanabilir günahlar olmak üzere iki kısma ayrılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Günah Tanrı'nın yasasına karşı çıkmak olarak tanımlandığı gibi, aynı zamanda sevginin zıddı olarak da görülmüştür. Bu konuda Xavier Jacob, "Hristiyan İnancı" adlı kitapta Tanrı'yı reddetmenin, O'na sırt çevirmenin ve bunları özgürce ve bilinçli bir şekilde yapmanın günah olduğunu

¹³¹ Challaye, Felicien, **Dinler Tarihi**, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 1994, s.191

¹³² Romalılar, 5:12,19

¹³³ Eliade, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Çev: Ali Berkay, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, III/62

belirtmiştir. Yanlışlıkla yapılan davranışın günah sayılamayacağını, ölümcül günahın tek bir eylemden ziyade genel bir kişilik eğiliminin olduğunu ve Tanrı'nın dostluğunu kaybetmeye sebep olacağını, bağışlanabilir günahın da kişisel bir suç ve eylem olduğunu bu günahlardan tevbe edilerek kurtulunabileceğini ifade etmiştir.¹³⁴ Yine Jacob, ölümcül günah dışında kalan günahları hafif günah olarak değerlendirmekte, hafif günahı bilinçsizce yapılan davranışlar olarak adlandırmakta ve Tanrı'nın yasasına karşı işlenen basit suçlar olarak görmektedir. Bu tür suçlar her ne kadar günah sayılsa da Tanrı'nın dostluğunu kaybetmeyi gerektirmemektedir. İman, umut ve sevgiye karşı işlenen günahlar ölümcül günahlardır. Tanrı'ya iman etmeme, O'na dua etmeme ve O'nu sevmeme Tanrı ile olan dostluğun kaybolmasına sebep olmaktadır.¹³⁵

Hristiyan inancına göre günahla iman arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Günah işleyen bir kişinin imanı olabilir. Nitekim Xavier Jacob bu konuda şunları ifade etmektedir: “Kilisenin öğretisine göre günah işleyen kişinin imanı olabilir. Günah işleyince tanrısal armağanın yok olmasıyla, iman da her zaman yok olduğunu kilise kesinlikle reddetmiştir. Hristiyan bir kişi ciddi bir günah işlerse ve bu günah imanı inkâr etmek ya da reddetmek değilse, bu kişi iman armağanını kaybetmez.”¹³⁶

Diğer yandan Sproul ise, ölümcül günah ile affı mümkün günah arasındaki ayırımı dikkat çeker. Ona göre, “Roma, ölümcül ve affı mümkün günahlar arasında bir ayırım yapar. Affı mümkün günah da gerçek günahdır ama daha az ciddidir.

¹³⁴ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.212,213 işlenen bütün bu günahlarının kaynağının aslî günah olduğu ifade edilmekte ve insan aşağılık bir varlıkmiş gibi telakki edilmektedir. Örneğin Hristiyanlığın Temelleri adlı kitapta John Stott şöyle demektedir. “Böylelikle işlediğimiz günahların kaynağı, günahlı tabiatımızdır; doğuştan aldığımız sapık ve kendine dönük öz doğamızdır.” (Stott, **Hristiyanlığın Temelleri**, s.144) Görüldüğü gibi insanın doğuştan sapık olduğunu ifade etmek onu aşağılamak anlamına gelmektedir.

¹³⁵ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.215,216

¹³⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.207

Ölümçül günaha ölümçül denilmesinin nedeni, ruhtaki aklayan lütfu öldürmesidir. Ölümçül günah lütfu yok eder ama imanı yok etmez. Kişi gerçek imanına sahip ama yine de aklanmamış olabilir.”¹³⁷

Hristiyanlıkta günahları gruplandırarak, bir derecelendirmeye tabi tutan anlayışın yanında böyle bir gruplandırmaya karşı çıkıp bütün günahların aynı olduğunu, hiçbir günahın diğerinden daha hafif olmadığını ifade eden görüşler de vardır. Calvin’e göre, bazı insanların birtakım günahları diğer günahlardan daha hafif görmeleri, örneğin başkasının sahip olduğu bir şeye göz dikmenin diğerleri kadar kötü olmadığını ve bu sebeple de cezalarının ölüm olmayacağını öğretmeleri Kutsal Kitap’ın öğretisi ile çok açık bir çelişki içindedir.¹³⁸ O, bu görüşünün Kutsal Kitap tarafından, “günahın ücreti ölümdür”¹³⁹ denilerek desteklendiğini, günahlar arasında hiçbir ayırım söz konusu olmadığını belirtmektedir. Ona göre kastedilen bazı günahlar değil, tüm günahlardır. Yine Kutsal Kitap’ta şu ifadeler de bu görüşü destekler mahiyettedir: “Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak.”¹⁴⁰

Hristiyanlık üzerinde yaptığı araştırmalarla tanınan Aytunç Altındal da Hristiyanlıkta günah anlayışının Hristiyanların hayatında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiş, İsa’nın öğretisinde bu dünyadaki günahın kökeninin, ikna edici bir biçimde sadece kötü davranışlara bağlandığını ifade etmiştir.¹⁴¹ Hristiyan ilahiyatçılara göre,

¹³⁷ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.52

¹³⁸ Calvin, s.68

¹³⁹ Romalılar, 6:23

¹⁴⁰ Matta, 5:19

¹⁴¹ Altındal, Aytunç,, **Üç İsa**, Çev: Sibel Özbudun, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s.56

insanlar doğası gereği günah işlemektedir.¹⁴² Aynı zamanda bir Hristiyan, hayatta görülen başarısızlıkların sebebi olarak günahı görmektedir. Ona göre nerede bir başarısızlık varsa onun sebebi işlenen bir günahtır.¹⁴³ Yine Calvin'e göre mecbur olunmadığı sürece hiçbir zaman Tanrı'yı düşünmemek de günahtır..¹⁴⁴ Jacob'a göre, Hristiyanlıkta işlenen günah için üzülme gereklidir. Ancak günah Hristiyan kişinin yaşamında temel odak noktası olmamalıdır. Tam tersine Tanrı'nın şimdiye kadar etkinlikleri ve ondan güvenle beklenenler odak noktasını oluşturmaktadır.¹⁴⁵

Hristiyanlıkta günaha Tanrı bilgisi bağlamında da yaklaşılmış ve insanların Tanrı hakkında sahip oldukları doğal bilgiyi reddetmeleri günah olarak telakki edilmiştir.¹⁴⁶ Sproul'a göre, insanlar günahın evrensel olduğu düşmüş bir dünyada yaşadıklarından, Yaratıcıdan alınan yaşamın ilk olarak verilmiş şartları kolayca unutulmaktadır. "Kimse kusursuz değildir" ve "Herkesin bir hata yapmaya hakkı vardır" gibi sözler edilmektedir. Ona göre Tanrı hiçbir zaman hiçbir insana günah işleme hakkı vermemiştir. İnsanların her birine ruhsal ya da ahlaksal bir bağışlama zamanı vermiş olsaydı bile, o çoktan kullanılmış olurdu. Günahı sadece bir "hata" olarak görüp, hafife almak da doğru bir davranış olarak görülmemektedir.¹⁴⁷

Hristiyan inancında asli günahın ve diğer günahların bu hayattan sonra, gelecek hayattaki cezalarının yanında, yaşamış olduğumuz hayatta da büyük etkileri

¹⁴² İsa bu durumu sık sık doğadan alınan tasvirlerle tanımlamıştır. Kötü bir ağacın kötü meyve verdiği gibi, günah da kötü insan doğasından kaynaklanır. İnsanla günah işlediklerinden dolayı günahkâr değillerdir; günahkâr oldukları için günah işlerler. Düşüşten beri, insan doğası bozulmuştur. İnsanlar günahlı bir doğayla doğmuşlardır. İnsanların günahlı davranışları bu bozulmuş doğadan kaynaklanmaktadır. (Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.53)

¹⁴³ Besnard, Albert M., vd, **Hristiyan İlahiyatı**, Çev: Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, ty, s.24

¹⁴⁴ Calvin, s.10

¹⁴⁵ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.211

¹⁴⁶ Ancak bu reddediş, ne vahyi ne de bilginin kendisini yok eder. İnsanlığın günahı, sahip oldukları bilgiyi kabul etmeyi reddetmeleridir. Tanrı'nın vahyettiği ve kendilerinin açıkça gördükleri gerçeğe aykırı hareket ederler. Böyle bir davranış da günah olarak algılanmaktadır. (Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.51)

¹⁴⁷ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, ss.63,64

vardır. Jacob insan hayatında asli günahın dışında bilinçli olarak işlenen günahların da bulunduğuna dikkat çeker. Ona göre, “İnsan yaşamındaki acılara, salt kişinin asli günahı neden değildir. Kuşkusuz, insanların sürekli ve bilinçli olarak günah işlemesi sonucu, şiddetli ve dayanılmaz kötülükler oluşur.”¹⁴⁸ Hristiyanlığa göre, işlenen bu günahların bu dünyadaki karşılığının insana acı ve üzüntü vermesi Tanrı’nın insana karşı kötü davrandığı anlamına gelmez. Aksine Tanrı insanı daha büyük iyiliklere ulaştırmak için bu acıları vermektedir. Kutsal Kitap’ın insanlığın çektiği acılardan ve sıkıntılardan bahsetmiş olması, Tanrı’nın acı, sıkıntı ve günah istediği anlamına gelmemektedir.¹⁴⁹

Hristiyanlıkta büyük idealleri gerçekleştirmek için bile küçük de olsa hiçbir günah doğal karşılanmamakta ve hiçbir günaha cevaz verilmemektedir.¹⁵⁰

Hristiyanlıkta günah anlayışı özgür irade ile bağlantılı olarak da tanımlanmış, istem dışı bir davranışın günah olamayacağı, bütün günahların insanların istekleri ile gerçekleştirilen davranışlar olduğu vurgulanmış, insanların ‘istem dışı’ ifadesini kullanarak kendi günahlarına kılıf bulmaya çalıştıkları belirtilmiştir. R.C. Sproul bu anlayışı şöyle ifade etmektedir: “Her günah, iradenin kullanılmasıyla işlenir. Eğer bir şey iradenin dışında gerçekleşiyorsa, o ahlaki bir oluş değildir. Örneğin, kalbin istemimiz dışında çarpması, ahlaki bir oluş değildir. Her günah, istenerek işlenir. Aslında, iradenin bozulmuş eğilimleri, günahın özünü teşkil eder. İstenmeden işlenilen hiçbir günah yoktur.”¹⁵¹

Ortaya koymuş olduğumuz gibi Hristiyanlıkta günah anlayışı bu dine inananların hayatını ve yaşam tarzını doğrudan etkileme gücüne sahip bir yapıdadır.

¹⁴⁸ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.64

¹⁴⁹ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.60

¹⁵⁰ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.210

¹⁵¹ Sproul, Robert, Charles, **Tanrı’yı Hoşnut Etmek**, Çev: Baturalp Bal, Kaya Basım Yayın, İstanbul 1999, s. 28

Günah kavramı ile Tanrı'nın insana olan sevgisi arasında bir bağ kurulmuş, günahın varlığına bile Tanrı'nın insanı sevmesinin bir gereği olarak inanılmıştır.

Hristiyanlığa göre insanın gerçek anlamda bir mutluluğa ulaşabilmesi bu dünyaya gelmesine bağlıydı ve bu dünyanın yaratılması da günahın var olmasını zorunlu kılıyordu. O halde günahın varlığı da Tanrı'nın insanı sonsuz mutluluğa ulaştırma planında bulunması gereken bir olgu idi. Bu inanç da günahın varlığı ile Tanrı'nın insanlara olan sevgisi arasında bir bağ kurmaktaydı. Tanrı'nın sevgisi ile günah arasındaki asıl ilişki şimdi izah etmeye çalışacağımız gibi günahların bağışlanması konusunda daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Stott “Hristiyanlığın Temelleri” adlı kitabında bu fikri dile getirmektedir.¹⁵²

Hristiyanların, günahların bağışlanması konusundaki inançlarını, ilk günah öğretisi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Sproul, Kutsal Kitap'ın öğretisine göre, Tanrı'nın günah işleyerek düşmüş olan insanın kurtarılmasında günahın kefareti olarak İsa'yı feda etmesinin insanların Tanrı ile barıştırılması anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹⁵³

Hristiyan ilahiyatçılara göre, insanoğlu ilk günahı işleyerek Tanrı'ya karşı büyük bir başkaldırıda bulunmuştur. Bu, Tanrı'ya karşı işlenebilecek olan en büyük günahdır ve Tanrı'nın büyük öfkesine sebep olmuştur. İsa'nın gelişine kadar insanoğlu bu günah girdabından bir türlü kurtulamamıştır. Tanrı sonsuz sevgisi sebebiyle insanlığın bu suçuna kefareti olması amacıyla İsa'yı göndermiş, çarmıhta

¹⁵² Hristiyanlıkta, işlenen günahların en korkunç sonucu olarak, İnsan ile Tanrı arasındaki ilişkinin kopması görülmektedir. İnsan Tanrı'yı Tanımak ve O'nunla kişisel düzeyde ilişkide bulunmak üzere yaratılmıştır. İnsan günah işlemek suretiyle bu ilişkiyi koparmış olmaktadır. Bu ilişkinin kopmasından sonra insanın yaşadığı hayat, sürgün hayatıdır. Tanrı'yla ilişkiyi koparmanın sonucu olarak da insan, bu sürgün hayatında büyük bir doyumsuzluk, boşluk ve rahatsızlık yaşar. Çünkü insanın iç benliğinde, yalnız Tanrı'nın doyurabileceği bir açlık ve boşluk vardır. Bu sebeple insan suçlarını bağışlatmadığı sürece sürgün hayatına devam edecek, bu doyumsuzluklarını gideremeyecektir. (Stott, **Hristiyanlığın Temelleri**, ss.105-110)

¹⁵³ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.47

insanların günahlarına kefarete olmuştur. Günahların bağışlanması Mesih'in kefarete işiyle bağlantılıdır. Kefarete hem öfkenin yatırılması hem de suçun cezasının çekilerek ödenmesi vardır. Öfkenin yatırılması, Mesih'in Tanrı'nın insanları bağışlamasını sağlayarak Tanrı'nın adaletini temin etmesi anlamına gelmektedir. Hristiyanlıkta öfkenin yatırılması, Mesih'in Tanrı'ya yönelttiği dikey bir etkinlik olarak görülmektedir. Aynı zamanda Mesih, insanların günahlarını onlardan uzaklaştırıp, alıp götürerek onların günahları için bir bedel olmuştur.¹⁵⁴ Hristiyanlığa göre Tanrı'nın insana karşı olan öfkesi İsa'nın çarmıhta kanını dökmesiyle dinmiş bu sayede insanlar Tanrı ile barışmıştır. İsa kendini feda ederek, Tanrı'nın günahkâr insana karşı olan öfkesini yatırtmıştır.¹⁵⁵ Jacob bu inancı şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Mesih İsa'nın çarmıha gerilişinin ve ölmesinin suçunu bütün günahkârlar paylaşmaktadır. Kilisenin onayladığı ve her zaman doğruladığı gibi Mesih İsa, tüm insanların günahlarından ötürü, hepsinin kurtuluşa erişmesi amacıyla, kendi sonsuz sevgisi ile çarmıha gerilmesini ve kendi ölümünü özgürce kabul etmiştir.”¹⁵⁶ Yine Jacob aynı anlayışın bir başka boyutunu, eşler arasındaki sevgiye benzeterek, Tanrı'nın kendisine ihanet eden insanı her zaman affettiğini ve bu affetmenin sonsuza dek süreceğini ifade ederek ortaya koymaktadır.¹⁵⁷

Mesih'in kendisini çarmıha gerdirmek yoluyla insanların günahlarına kefarete olması Hristiyanlar arasında farklı anlayışların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Sproul bu tartışmaya reformcu tanrıbilimcilerin, İsa'nın kefaretinin tüm insanlığın günahlarının bedeli olduğunu kabul ettiklerini belirterek katılmaktadır. Ona göre İsa,

¹⁵⁴ Bkz. Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.114

¹⁵⁵ Challaye, s.192

¹⁵⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.176,177

¹⁵⁷ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.66

bu kefarete imanı ekleyen herkes için bedel olmuştur.¹⁵⁸ Bu durumda kefareti barıştırma için bir ilk adımdır.¹⁵⁹

Hristiyan inancına göre Tanrı'nın bu bağışlayıcılığının sınırsız olmasına rağmen insanın da bu bağışlamadan pay alabilmesi için yapması gerekenler vardır. İnsanın hiçbir şey yapmadan bağışlanacağını düşünmesi doğru bir anlayış olarak görülmemektedir. İnsanın yapması gereken işlerin başında da pişmanlık gelmektedir. Pişmanlık bağışlanma için ilk şart olarak görülmektedir.¹⁶⁰

Görüldüğü gibi günahların bağışlanması insanın gayreti ile elde edebileceği bir şeydir. Yani işlemiş olduğu günahtan dolayı öncelikle pişman olması gerekmektedir. Ancak Hristiyan inancında bu inancın tam tersini ifade eden, yani pişman olmanın da insanın elinde olmadığını söyleyen, dolayısıyla pişman olmanın

¹⁵⁸ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.117

¹⁵⁹ “Barıştırma: Kutsal yazılardan, insanlar Mesih’in ölümü aracılığıyla Tanrı’nın lütfuna erişinceye dek, Tanrı’nın onlara kızgın olduğunu öğreniriz. Tanrı, günahlarımız yüzünden bizim düşmanımızken bizlere merhametini karşılıksız olarak vermiştir. Kutsal Kitap, bizlerin sonsuz ölümü ile sonuçlanacak olan Tanrı’nın öfkesini üzerimize getirdiğimizi açıkça belirtmektedir. Her türlü kurtuluş ümidinden uzak, Şeytan’ın köleleri, günahın tutsakları olarak kalacak ve çok kötü bir yok oluşa terk edilecektik. Ancak yüce merhametiyle Mesih, araya girerek bizim için Tanrı’ya yakarmış; hak ettiğimiz cezayı üstüne almış; Tanrı’nın önünde insanı nefret edilecek bir varlık yapan kötülükler için kanıyla kefareti etmiş ve Tanrı’yla insan arasındaki temeli atmıştır. Bizleri kurtardığı mahvoluşun tam anlamıyla bilincine vardığımızda, şu sözlerin bizlere vereceği anlayıştan daha derin bir merhamet bilincine sahip olacağız: “Tanrı bizleri sevdi ve O’ndan ayrılmamıza izin vermedi”. Bizler en kötü şekilde günahlarımızın içindeyken, Rab hiçbirimizin mahvolmasını istemedi ve lütfuyla bizleri sevdi. Bizler O’nun yaradılışız ve bizleri yaşamak için yarattığı halen doğrudur. Bizlerde hoşnut olunabilecek bir tek özellik yokken bile yalnızca lütfu ve sevgisinden ötürü bizleri tekrar lütfu altına aldı. Ancak bizlerin kötülüğü O’nun doğruluğuyla birleştirilemezdi. İki bir arada yaşayamazdı. Mesih’in çarmıhta verdiği kefaretle Tanrı, içimizdeki tüm kötülüğü alarak, bizlere doğru ve kutsal kişiler olarak davranmıştır. Böylece de bizi O’ndan ayıran tüm nedenleri ortadan kaldırmış oldu.” (Calvin, s.79)

¹⁶⁰ Jacob, insanın bağışlanması için gerekli üç eylemden bahsetmektedir. “Günahlar kendiliğinden bağışlanmaz. Günahların tam ve kusursuz olarak bağışlanması için suçlu kişinin dinsel törenle birlikte, üç eylemde bulunması gerekir. Söz konusu eylemler pişmanlık, günah çıkarma ve kefarettir. Suçlu kişinin yapması gereken üç eylemden en önemlisi pişmanlık ya da Tanrı’yı incitmiş olmaktan dolayı içtenlikle duyulan acıdır. Kuşkusuz pişmanlık, sevginin öbür yönüdür. Sevginin, kendisini yok eden ya da tehdit eden her şeyi reddetmesidir. Demek oluyor ki pişmanlık ilk sırada yer alır. Çünkü sevginin her zaman ilk sırada olması gerekir. Pişman olmazsak günahımız bağışlanamaz. Yani, günah işlediğimizden ötürü pişman olmamız gerek; yeniden günah işlememeye karar vermemiz ve Tanrı’ya dönmemiz gerek. Acı salt sözcüklerle anlatılmayıp yürekten, içten duyulmalıdır. Acı, en yüksek derecede gelir ve kişinin, tanrısal lütfu, O’nu her şeye yeğlemeye karar vermesi demektir. Duyulan acının nedeni Tanrı’ya olan gerçek sevgi ise kişi, her şeyden fazla sevmek istediği Tanrı’yı incittiği için acı duyuyorsa, pişmanlığa mükemmel pişmanlık denir. Pişmanlık, imanla ilgili başka bir nedene dayanıyorsa o zaman noksanıdır. Kişinin pişman olmaya çağırılması Tanrı’nın bir sevgi eylemi ve tanrısal lütfun bir ürünü olduğu için, mükemmel bir pişmanlık dostluğu yenileyebilir.” (Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss. 344,345)

bile insanın Tanrı tarafından yönlendirilmesiyle mümkün olabileceğini ifade eden anlayış da vardır.¹⁶¹ Hatta bu durum Hristiyanlığın diğer dinlerden üstün bir yanı olarak sunulmakta ve Rhoton, Dale tarafından şu şekilde dile getirilmektedir. “Dünyanın çeşitli dinleri insanın içinde bulunduğu günah belasını bilir. Fakat yapabildikleri en iyi şey öğüt vermektir. Yalnız Hristiyanlık insanı günahın pençesinden kurtarabilir. Bu kurtuluş insanların çabalamasıyla değil, İsa’nın çalışmalarıyla olur. İnsan kendi kendini kurtaramaz; hepsini Tanrı’nın yapması gerekir”.¹⁶²

İnsanın yapmış olduğu bir günahtan dolayı pişman olması ve bu günahı bir daha işlememeye söz vermesi, ya da işlemiş olduğu bu günahın vermiş olduğu manevi veya vicdani rahatsızlıktan kurtulmaya çalışması birçok dinde olduğu gibi Hristiyanlıkta da tevbe anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tevbe inancı ve uygulanışı, günahların bağışlanması ile yakından ilgilidir. M. Katar bu ilişkiye şu ifadelerle dikkat çekmektedir: “ Hristiyanlığa göre Tanrı günahlarından tevbe eden kullarına karşı sonsuz bir sevgi duymaktadır. Bu sevgiden dolayı O, günahlarından tevbe edenleri karşılıksız olarak affetmekte ve bu af sayesinde Tanrı ile fert arasındaki ilişki yeniden kurulmaktadır. Tevbe konusu Mesih İsa’nın tebliğinin özünü oluşturmuştur.”¹⁶³

Katolik bir rahip olan Jacob’un ifadelerine göre, Hristiyanlıkta tevbe anlayışı kuralları olan bir ibadet, bir ayin olarak telakki edilir ve kilise tarafından icra edilir.

¹⁶¹ Jacob, insanların bağışlanabilmesi için ilk şart olarak pişman olmaları gerektiğini ifade ederken aynı eserde bu pişmanlığın da insana, ancak Tanrı tarafından verileceğini belirtmekte, insanın kendi başına bir şey yapamayacağını ifade etmekte ve şöyle demektedir: “Günah işleyen kişi, yaşama dönebilmek için Allah’ın lütfu olmadan kendi kendine bir şey yapamaz; pişman olması için Tanrı’nın onu etkilemesi gerekir. Günah işleyen kişinin ardı sıra gelen tevbesini, bağışlayıcı Tanrı kabul eder. O’nun dostu gibi davranmaya söz veren kişiyi Tanrı, güler yüz göstererek bağışlar. Ölümcül günah nedeniyle tutulmayan söz, ancak Tanrı’nın bu eylemleriyle eski durumuna dönebilir.”(Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.214)

¹⁶² Bkz..Dale, s.168

¹⁶³ Katar, Mehmet, **Hristiyanlık, Yahudilik Ve İslamda Tevbe**, Töre Basın Yayın, Ankara 1997,s.11

Tarih boyunca kilise, günahları bağışlama yetkisini kullanmıştır. Kilisenin bu yetkisini kullanma şekli tevbe ve itiraf gizemi aracılığıyla olmuştur. Bu gizemin yerine getirilmesinin değişik şekilleri vardır. Ama Katolik kutsal imanı, Mesih İsa'nın kendi kilisesinde günahları bağışlamayı sürdürdüğüne her zaman inanmıştır.¹⁶⁴ Hristiyan inancında tevbe ve itiraf gizemi kurtarıcı Mesih İsa'nın, havarilerine ve onların haleflerine günahları bağışlama yetkisi vermesi ile ortaya çıkmıştır. Böylece vaftizin ardından günah işleyen Hristiyanlar, Tanrı ile uzlaşabilir ve tanrısal lütfu yeniden elde edebilir duruma gelmişlerdir.¹⁶⁵ Jacob'a göre tevbe gizemine katılan kişiler, merhametli Tanrı'ya karşı işledikleri suçlardan dolayı kendisi tarafından bağışlanırlar. Aynı zamanda kilise ile de uzlaşırlar. Çünkü o kişiler günahları ile Tanrı'ya karşı suç işledikleri gibi kiliseyi de incitmişlerdir. Jacob tevbe ve itiraf gizeminin bir mahkeme gibi çalıştığını belirtmekte suçlu kişinin suçunu itiraf ederek Tanrı'ya yaklaştığını belirtmektedir.¹⁶⁶

Hristiyanlıkta Tanrı ile tekrar barışmak olarak algılanan tevbenin kilisenin yetkisine verilmesi ve tevbe gizeminin sadece kilise aracılığıyla kullanılabilir olması, farklı zamanlarda bunun istismar edilmesine sebep olmuştur. Bu durum da Hristiyanlar arasında ayrılıklara ve kilisenin uygulamalarına karşı eleştirilere neden olmuştur. Kilise tevbenin yerine getirilmesini ve kabul edilmesinin şartlarını belirlerken, itirafın ardından tatmin edici işler yapılmasını şart koşmuştur. Bu tatmin edici işler konusu kilise tarihinde farklı şekillerde yorumlanınca da istismara açık hale gelmiştir. Nitekim Sproul'a göre, kişi ölümcül günah işlediğinde ve vaftizde

¹⁶⁴ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.343

¹⁶⁵ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.342

¹⁶⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.342,344 “Tövbe ve itiraf gizeminin ayin kitabı şöyle der: Günahımı itiraf eden kişinin Tanrı'nın rahibine içini dökmeye niyeti gerekir. Rahibin de manevi bir yargı gücü olması gerekir. Böylece o, Mesih İsa adına davranarak ve anahtarların yetkisine uygun olarak, günahları bağışlama ya da günahlardan alıkoyma kararını bildirir.” (Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.343,344)

aldığı aklanmanın lütfunu kaybettiğinde kefarete cezası kutsal töreniyle aklanma konumuna yeniden gelebilir.¹⁶⁷ Yine Sproul'a göre, günahlı günahını papaza itiraf eder, pişmanlığını gösteren bir etkinlikte bulunur, papaz da günahlarının bağışını kabul eder ve bundan sonra yeniden lütuf konumuna gelebilmek için "tatmin edici işler" yapar. Sproul, on altıncı yüzyıldaki tartışmaların çoğunun ardında bu tatmin edici işlerin olduğunu ifade etmekte, tatmin edici işlerin, tevbekâr için uygun bir sevap hakkı doğurmakta olduğunu belirtmekte, bu sayede Tanrı'nın tevbekârı ödüllendirmeye mecbur olmamakla birlikte, onu ödüllendirmeyi uygun gördüğünü beyan etmektedir.¹⁶⁸

Hristiyanlıkta tevbe anlayışının kiliselere bırakılmış olması ve neredeyse Tanrı'nın elinden alınmış olması, tevbelerin gerçekleştirilmesi ve tevbe edenlerin tevbelerinin sanki kabul edilmeme ihtimalinin bulunmaması Hristiyan hayatında birtakım yanlış inanış ve uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuş, Hristiyan ilahiyatçılar da bu konuya değinerek yanlışları ifade etmişlerdir. Calvin tevbeyi, gerçek ve içten bir Tanrı korkusu sonucunda yaşamların Tanrı'ya doğru olan gerçek dönüşü olarak tanımlamış, tevbenin, hem benliği öldürmeyi hem de düşünceleri yenilemeyi içermesi gerektiğini ifade etmiş ve bazı Hristiyanların vaftizle elde ettiklerine inandıkları masumiyetleri sayesinde işledikleri tüm günahlardan dolayı affedileceklerine inanmalarının yanlışlığına dikkat çekmiştir.¹⁶⁹

Luther de kilisenin tevbe sakramentini elinde tutmasına karşı çıkarak geliştirdiği tevbe anlayışında, kilisenin tevbeye ilgili beyanlarının Tanrı'dan korkmaya yönelik olduğunu, O'nun affediciliğinin ise zikredilmediğini görmüş ve

¹⁶⁷ Bu kutsal tören, Roma tarafından, "ruhlarını perişan edip mahvedenler için aklanmaya giden ikinci iskele" olarak tanımlanır. Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.187)

¹⁶⁸ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.188

¹⁶⁹ Calvin, s.92,94

korkuya dayalı tevbe anlayışını reddetmiştir. O'na göre korkudan dolayı değil sevgiden dolayı tevbe etmek esastır. İnsanda Tanrı sevgisi ve iman oluşunca, günahıtan dolayı korkunun olmadığı bir pişmanlık ortaya çıkar. Bu pişmanlık ise insanı itirafa götürür.¹⁷⁰ Luther'e göre bir Hristiyan vicdan azabı ve pişmanlık yanında Mesih'in isminde günahların bağışlanmasına da iman ederse Tanrı'nın, onun günahlarını bağışlamama ihtimali yoktur. Sproul da bir Hristiyanın iki farklı kişiliğine değinerek, onun hem bir aziz hem de bir günahlı olduğunu belirtmiş, günahın Mesih tarafından bağışlanarak, lütfa sahip olunacağını ve kurtuluşa ulaşılacağını vurgulamıştır.¹⁷¹

Hristiyanlıkta tevbe etmek, insanı kurtuluşa ulaştırdığı gibi, insanları tevbe etmeye davet etmek de gerekmektedir. Günahın çirkinliğini hissedemeyip bu hataya düşen günahkâr ancak tevbe ile Tanrı'ya dönebilmektedir. Yine Hristiyanlığa göre hiçbir günah insana lanet getirmeyecek kadar küçük değil, affedilmeyecek kadar da büyük değildir. Gerçekten tevbe edilince affedilmeyecek hiçbir günah yoktur.¹⁷²

İnanç açıklamasında bu şekilde ifade edilen reformcu yaklaşım, Roma Katolik Kilisesi'nin tevbe anlayışına eleştirilerde bulunmuş, Tevbe'nin şartı olarak görülen günahıtan dolayı üzüntü duyma, günahı ağızla itiraf etme ve işlenen günahların bağışlanması için iyi işler yapma eylemlerinin Kutsal Kitap'ın yanlış anlaşılması veya saptırılması ile belirlendiği iddia edilmiştir.¹⁷³

¹⁷⁰ Katar, s.119

¹⁷¹ Sproul, **Bilinmeyen Lütuf**, s.132

¹⁷² **Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal**, s. 34

¹⁷³ Calvin Katolik Kilisesi'nin tövbe anlayışını delillerini ortaya koyarak reddetmektedir: "Roma Katolikleri tövbenin, kişinin geçmiş günahları için ağlaması ve yeniden yapmaması; günahından büyük üzüntü duyarak kendini cezalandırması olduğunu söylerler. Tövbenin, kişinin benliğini dizginlemesi için uyguladığı sert disiplin ve bir tür cezalandırma olduğunu düşünürler. Kişinin içsel yenilenmesi ve yaşantıda meydana gelen gerçek değişim hakkında hiçbir şey söylemezler.

Günahların bağışlanması olayı çok önemlidir. Roma Katoliklerinin öğretilerinin ne olduğunu öğrenmeli ve nerede hataya düştüklerini anlamalıyız. Tövbenin, günaha karşı yürekten üzüntü duyulması; günahın ağızla itiraf edilmesi; ve kişinin iyi işleriyle Tanrı'nın adaletini tatmin etmesi

Çalışmamızın kapsamının elverdiği ölçüde ortaya koymaya çalıştığımız, Hristiyanlıkta günah ve bu günahların bağışlanması konusunda, görüldüğü gibi çok farklı düşünceler, inançlar vardır. Bu inanç farklılıkları da Hristiyan hayatına farklı şekillerde yansımıştır.

İnsanların ilk günah sonucu düşüşü Hristiyan inancında Tanrı'nın öfkesi olarak adlandırılmış, daha sonra da bu düşüşün nasıl Tanrı'nın sevgisi şekline dönüştüğü uzun uzun izah edilmiştir. Hristiyan inancına göre insanlığın ilk günah sebebiyle düşüşü Tanrı'nın bir planı olarak sunulmaktadır. Bu plana göre, Tanrı insanı sevdiğinden ve onu tanrılaştırmak istediğinden dolayı bu dünyayı yaratmış, insanı da ilk günah aracılığıyla bu dünyaya göndermiştir.

olduğunu söylerler. Günahların bağışını almak için şu üç şartı yerine getirmenin gerekli olduğunu söylerler.

1.Günah için üzüntü duymak. Roma Katolik öğretisi, üzüntünün gerekli olduğunu ve bu üzüntünün (yasın) yeterli derecede ve mükemmel olması gerektiğini söyler. Ama bir insan, üzüntüsünün Tanrı'ya olan borcunu ödemeye yetecek derecede olduğunu nasıl bilebilir ki? Bir kişinin günahından üzüntü duyması gerektiğine katılıyoruz. Ancak yalnızca üzüntü duyduğu için bağışlanabileceğini söylemiyoruz. Bağışlanmanın nedeni günahlar için üzüntü duymak değildir. Günahkârın ümidi gözyaşlarında değil, Tanrı'nın merhametindedir.

2.Ağızla itiraf etmek. Roma Katolikleri, bir günahkârın günahlarını bir rahibe itiraf etmesinin şart olduğuna inanırlar. Bu rahip, itiraf edilen günahları kaldırabilen kişidir. Teorilerini desteklemek için Kutsal yazıların bazı bölümlerini yanlış biçimde kullanırlar. Mesih'in cüzamlıları kâhine göndermesinin, günahlı bir insanın mutlaka bir rahibe götürülmesi anlamına geldiğini söylerler. Tabii ki Mesih cüzamlıları Yasa'ya uygun olması açısından kâhinlere göndermişti. Çünkü bir cüzamlı iyileştiğinde, bunu doğrulaması için bir kâhine gösterilmesi gerekiyordu. Kutsal Yazıların başka bir hatalı kullanımı şu ayette karşımıza çıkmaktadır: "Günahlarınızı birbirinize itiraf edin ve birbiriniz için dua edin" (Yakup 5:16). Bu cümle, tüm günahların tek bir adama itiraf edilmesi gerektiği anlamına gelemez. Açık olarak, karşılıklı itiraf ve dua etmeden bahsetmektedir. Bu ayette, günah çıkaran ve rahip ilişkisi yoktur. Günah çıkarmanın Tanrı'nın Yasası'nda emredildiği sözlerinin gerçekte hiçbir dayanağı yoktur. Kutsal Yazılarda, bir rahibe günah çıkarmak diye bir şey yoktur; aslında bu, İsa'dan sonra onüçüncü yüzyılın başlarına dek Roma Katolik yasasında bile bulunmayan bir şeydi.

3.Tanrı'nın adaletinin, işlerle tatmin edilmesi. Bu, günahkâr kişinin gözyaşlarıyla, oruçla, para vermekle ve diğerlerine yardımda bulunmakla Tanrı'nın kendisine merhamet etmesini sağlayabileceğini söyleyen öğretilerdir. Kişi bu şeyleri yaparak, Tanrı'nın adaletine borçlu olduklarını sözde ödeyebilirmiş; işlediği günahları kapatabilirmiş ve bağışlanmasını sağlayabilirmiş. Bunları öğreten kişiler yine derler ki, her ne kadar suçu Tanrı kaldırsa da, Tanrı insanı disiplin etmek için yine de cezalandırmalıdır ve insan, yaptığı işlerle Tanrı'nın adaletini "tatmin ederek" bu cezalandırmayı önleyebilir. Eğer bu doğru olsaydı, bizim kurtuluşumuz yalnızca Tanrı'nın merhametine değil ama kendi iyi işlerimize de bağlı olurdu. Tam tersine, Kutsal Yazılar bağışlanmanın karşılıksız olduğunu öğretmektedir. "Bunu doğrulukla yaptığımız işlerden dolayı değil, kendi merhametiyle, yeniden doğuş yıkamasıyla ve Kurtarıcımız İsa Mesih aracılığıyla üzerimize bol bol döktüğü Kutsal Ruh'un yenilmesiyle yaptı" (Titus 3:5). "Bağış" kelimesi, saf bir armağan anlamını belirtir. Eğer alacaklı olan kişinin bir borcu bağışladığını söylersek, o kişinin tüm borcu iptal ettiğini kastederiz ve artık ödenecek bir şey kalmamıştır."(Calvin, 95-97)

Temeli ilk günah olan diğer bütün günahlar ise Tanrı'ya karşı işlenen suçları içermektedir. İnsanlar nasıl aslî günahla suçlu konuma düştülerse, bu suçluluktan dolayı da günah işlemeye mahkûmdurlar. Çünkü ilk günah onların doğasını bozmuştur. İşte bu aşamada Tanrı'nın sevgisi tekrar devreye girmektedir. Çok sevdiği insanoğlu bu bozulmuş doğasıyla Tanrı'sına sık sık isyan etmekte, O'na karşı gelmekte, emirlerini yerine getirmemekte, bu suretle de günah işlemektedir. Tanrı da insanın işlediği bu günahları affederek onu sevdiğini göstermektedir. Bu günah işleme olayı ne kadar çok olursa olsun hiçbir önem arz etmemektedir. Bilakis Tanrı günah bağışlamaktan zevk almaktadır. Çünkü Tanrı'nın sevgisi başlangıcı ve sonu olmayan bir genişliğe sahiptir. O her ne kadar kendisine karşı günah işlenmesinden hoşlanmıyor ve bundan dolayı öfke duyuyorsa da günahı işleyen kişi ondan bağışlanma dilediği zaman, duyduğu öfkenin kat kat üstünde hoşnutluk ve zevk duymaktadır.

Böyle bir anlayış da Hristiyan yaşamında günah kavramının nasıl bir etki yaratacağı hususunda bizlere bazı fikirler vermektedir. Böyle bir günah ve bu günahların bağışlanması inancına sahip olan bir Hristiyan, eğer dünyevi arzulardan kendisini alamayan, bu nedenle de bu dinde günah olan davranışlarda bulunan bir yapıdaysa bu hatalarını değiştirmek için hiçbir girişim ve gayrette bulunmayacaktır. Çünkü nasıl olsa Tanrı, sevgisi gereği onu affedecektir hatta onu affettiği için bundan zevk bile alacaktır. O halde Tanrı'nın emirlerini yerine getirerek O'nu sevdiğini ifade eden, Onu sevindirdiğini düşünen bir Hristiyan, aynı zamanda O'nun emirlerine ve yasasına karşı gelip daha sonra bağışlanma dileyerek de Tanrı'yı sevdiğini ve O'nu da sevindirdiğini düşünebilir.

Hıristiyan inancında günah ve günahların bağışlanması ile ilgili öğretilerin böyle bir düşünce yapısına izin vermediğinin iddia edilmesi çok da gerçekçi görülmemektedir. Böyle bir günah ve bu günahların bağışlanması öğretisinin en büyük eksikliği ve insanların yanlış anlamalarına sebep olacak yanı, günahları affetme ya da affetmeme özgürlüğünün dolaylı ifadelerle de olsa Tanrı'nın elinden alınmış olmasıdır. Bu öğretiye göre, adeta Tanrı günahları affetme yetkisini kiliseye bırakmıştır. Kilise de günahları affetmek için belli kurallar ve kriterler koymuş, bu kriterleri yerine getirenlerin günahlarının bağışlanacağını bildirmiştir. Günahların bağışlanması konusunda net, gözle görülebilen, insanların hissedebileceği kriterlerin konması da günahların bağışlanmama ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Çünkü bağışlanma için gerekli kuralları yerine getirmek bağışlanmayı gerektirmektedir. Aksini iddia etmek bu dinin herhangi bir öğretisini kabul etmemek demektir ki, bu da kilisenin dışında kalmayı gerektirir. Kilise bağışladıktan sonra günahın bağışlanmama ihtimalinin bulunmaması durumunda, Tanrı'nın günahları bağışlamada zorunlu olduğu veya günahların bağışlanmasıyla ilgilenmeyip bu işi kiliseye bıraktığı düşüncesinin oluşması da çok temelsiz bir düşünce olmamaktadır.

O halde Tanrı'nın sevgisi ve insanların O'na olan sevgisi günah işleme ve bu günahların bağışlanması konusunda yanlış bir temele oturtulmuş durumdadır. Tanrı'nın hiçbir zaman yapılmasını istemediği davranışlar yine O'nun sevgisi temel alınarak yapılabilir bir konuma getirilmektedir. Böyle bir anlayışa imkân veren günah ve bunların bağışlanması anlayışının Tanrı'nın sevgisi ve insanın Tanrı'ya karşı olan sevgisi ile bağdaşmamaktadır. Tanrı'yı sevmek, hiçbir zaman O'nun sevgisine güvenerek günah işleme düşüncesi ile bağdaşmaz.

B) KOMŞU VE KARDEŞ SEVGİSİ

1) Komşuyu Sevmenin Anlamı

Evrensel dünya dinlerinin hemen hepsinde ortak temel özellik olarak görülen, kişinin kendisi için istediği bir şeyi bir başkası için de istemesi ya da kendisi için istemediği şeyi bir başkası için de istememesi ilkesi¹⁷⁴ Hristiyanlıkta insanın komşusunu sevmesi olarak tezahür etmektedir. Hristiyanlıkta sevilmesi gereken varlıklar içerisinde gösterilen komşu en ön sıralarda gelmektedir. Komşunun sevilmesi konusundaki emir Kutsal Kitap'ta birçok defa tekrar edilmekte, inananlar komşuyu sevmeye davet edilmektedir.¹⁷⁵ Komşuyu sevmek bazen kardeş sevgisi, bazen de birbirini sevmek olarak ifade edilmiştir.

Hristiyanlıkta komşuyu sevmek emri yeni bir emir değildir. İsa'dan önce de Kutsal Kitap'ta komşuyu sevmek emredilmiştir. Zaten Mesih İsa da bunun yeni olduğunu söylememiştir. Ancak Mesih İsa yeni bir sevgi anlayışı ortaya koyarak komşuyu sevmeyi kendisinin, insanları sevmesi gibi algılanması gerektiğini bildirmiş, bu sevgi konusunda kendi sevgisini örnek göstermiştir. İsa'nın sevgi buyruğunda getirdiği yenilik, kendisinin oluşturduğu modeldir. İsa'nın insanlara olan sevgisi, insan sevgisinin en yüksek derecesi olmakla kalmamış, onun insanları sevmesi, Tanrı'nın onu sevmesi ile özdeşleştirilmiştir. Tanrı'nın İsa'ya olan sevgisi ile İsa'nın insanlara olan sevgisi de tanrısal bir sevgi olarak görülmektedir.¹⁷⁶ Abdulmesih'e göre, İsa'nın örnek alınmasını istediği ve ortaya koymuş olduğu sevgi anlayışında Allah ve insan sevgisi birleştirilmiştir. O'nun sevgi anlayışında Allah'a ve muhtaç olanlara, kurtulmak amacıyla sevgi ve hizmette bulunulmaz, tam tersine

¹⁷⁴ Gündüz, Şinasi, **Dinsel Şiddet**, Etüt Yayınları, Samsun 2002, s.22

¹⁷⁵ Matta, 5:43, 19:18,19, 22:39, Markos, 12:31,33, Luka, 10:27, Romalılar, 13:10,19, 15:2, Efesliler, 4:25, Yuhanna, 13:34, 15:12,17, I.Selanikliler, 3:12, 4:9 I.Petrus, 1:22, 4:8, I.Yuhanna, 3:11,23, 4:7 II.Yuhanna, 1:5

¹⁷⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.202

Allah’a ibadetler, yoksul ve muhtaçlara hizmet, Allah’ın insanlar için sağladığı kurtuluşa şükür için yerine getirilir.¹⁷⁷

Hristiyanlıkta emir olarak verilen komşuyu sevme zorunluluğu, Tanrı’yı sevme zorunluluğuna benzer özelliğinden dolayı, insana verilen önemi ve değeri ayrıca vurguladığı ifade edilmektedir. Hristiyanlara göre, Tanrı tarafından verilen böyle bir emir insanı yüceltmekte, ona çok yüce bir değer vermekte ve onu onurlandırmaktadır. Armand Cuvillier’in düşüncelerini naklettiği Bousset de, insanın kardeşini sevme zorunluluğu ile Tanrı’yı sevme zorunluluğunu karşılaştırarak insanın onurunun büyüklüğüne dikkat çekmekte, insanın Tanrı gibi sevilmesi gerektiğini belirterek, bu sevginin toplum sevgisine dönüşeceğini iddia etmektedir.¹⁷⁸

Hristiyanlıkta komşu sevgisi o kadar inanç konusu haline getirilmiştir ki, Hristiyan sevgisi ve ona dayanan yaşam ele alınırken Tanrı sevgisi, kişinin kendine olan sevgisi ve komşuya olan sevgi arasında oluşturulan etkin ayrımlar, bazen ortadan kalkmaktadır. Nitekim Jacob’a göre, Tanrı Mesih İsa’da insanların komşusu olmuştur. İnsanlar Mesih İsa aracılığıyla, Tanrı’ya komşudan daha yakın olmuşlardır ve bu komşuluk devam etmektedir. Bu durumda insanlar O’nun evlatları olarak birbirlerinin kardeşleri olmaktadır. Tanrı’nın bu ailesinde komşuya olan bu sevgi, Mesih İsa’da bir kardeşe olan sevgiyi, tanrısal yaşamı paylaşan ya da paylaşmaya çalışan birine duyulan sevgiyi oluşturur. Bundan dolayı komşuya olan sevgi, kişinin kendine olan uygun sevgisi ve Mesih İsa’da Tanrı’ya olan sevgi, tek bir sevgiye dönüşür.¹⁷⁹

2)Komşuyu Sevmenin Tezahürleri

¹⁷⁷ Abdulmesih, s.133

¹⁷⁸ Cuvillier, Armand, **Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler**, Çev: M. Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2003, s.671

¹⁷⁹ Jacob, **Hristiyan İnanç**, s.219

Sevgi kavramının yapısından dolayı, hangi nesneye karşı sevgi beslenirse beslensin bu sevginin varlığını gösteren bazı işaretlerin bulunması gerekmektedir. Belirtisi, yani tezahürü olmayan bir sevginin varlığının anlaşılabilmesi mümkün değildir. Komşu sevgisinde de komşu, sevginin bir nesnesi konumunda olduğu için bu sevginin tezahürlerinin neler olduğunun tespit edilmesi Hristiyanlıkta komşu sevgisinin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Hristiyanlık tarihinde önemli bir yer tutan II. Vatikan Konsül'ünde de, Allah'ın aşk gayesi içinde bütün insanları, bir tek aile kurmaya ve kardeşler gibi karşılıklı ilişkilere çağırdığı bildirilmiştir. Konsüle göre, insanın gerçek değeri ancak bu kardeşliği yaşadığı zaman anlaşılabilir. Mehmet Aydın'a göre, burada aşkın üstünlüğü ilave bir değer değil, kişideki temel cemaat boyutudur. Yani, kişinin çabası ile cemiyetin gelişmesi arasında bir bağımlılık söz konusudur. Yine bu kardeşlik sevgisi, düşmanlar da dahil olmak üzere, hiç kimseyi istisna etmeksizin her türlü insana saygı göstermeyi ifade etmektedir. Çünkü Hristiyanlığa göre, makul bir ruhla mücehhez, Allah'ın imajında yaratılmış olan bütün insanlar aynı tabiata ve aynı köke sahiptirler.¹⁸⁰

Hristiyanlıkta önemli bir yere sahip olan “On Emir” komşu sevgisinin tezahürü olarak görülebilecek bir yapıya sahiptir.¹⁸¹ Jacob'a göre komşuyu sevmenin

¹⁸⁰ Aydın, Mehmet, **Hristiyan Genel Konsilleri Ve II. Vatikan Konsili**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991, ss.86,87

¹⁸¹ Bu emirlerde Tanrı öncelikle kendisinden başka ilahlar edinilmesini yasaklamaktadır. İlah edinme sadece güneşe, aya veya yıldızlara tapınmak olarak algılanmamalıdır. İnsanların düşüncelerinde, duygularında ve sevgilerinde Tanrı'nın önüne geçerek baş yeri alan Tanrı'dan başka her şey ilah edinilmiş demektir. Yine insanların kendilerine put yapmamalarının emredilmesi de Tanrı'nın, kendisinden başka sahte ilahları kabul etmeyeceğini ve insanların böyle yanlış bir inancı saplanmamalarını istediğini göstermektedir. Tanrı'nın adını boş yere ağza almak da yapılan işlerle davranışların uyumsuzluğunu ifade etmektedir. Tanrı'ya inanan sözleriyle ve davranışlarıyla uyum içerisinde olmak durumundadır.

Bunlardan sonra gelen emirler, toplumsal hayatı doğrudan ilgilendirmekte, komşu ve kardeş sevgisinin nasıl tezahür edeceğini göstermektedir. Sebt gününün kutsal kabul edilip tapınma için ayrılması, insanın kendi bedeninin de dinlenmesi için önem arz etmektedir. Anne-Babaya saygı gösterilmesi emri Tanrı'ya karşı görev olarak addedilmekte, aynı zamanda komşu ve kardeşlik

öneminden dolayı On Emir'in son yedi buyruğunda bu konu ele alınmıştır. Komşuyu sevmek, Hristiyan töresinin özeti gibi görülmektedir. Çünkü başkalarını seven Kutsal Yasa'yı yerine getirmiş olmaktadır.¹⁸²

Jacob bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir: “On emirde ilk olarak Tanrı'ya sevgiyle hizmet etmenin her şeyden önce geldiği bildirilir. İkincisi, Tanrı'nın bize bildirdiğine göre O'na hizmet etmek, kişinin komşusuna koşulsuz saygı göstermesini gerektirir. Bu saygı gerek kişinin eylemlerinde, gerekse düşünce ve sözlerinde belirgin olacaktır. Üçüncüsü, son iki emrin belirttiği gibi, bu gibi davranışlara yönelme, ne Tanrı sevgisiyle, ne de komşu saygısıyla bağdaşamaz. Demek ki, bu tür davranışlar her zaman ve her yerde yanlıştır. Hiçbir konumda yapılmaması gerekir.”¹⁸³

Hristiyan inancında komşu sevgisini hâkim kılmak daha iyi bir dünyada yaşamının da gereği olarak kabul edilmektedir. İnsanların komşusuna karşı görevleri, birer sevgi görevleridir.¹⁸⁴ Abdulmesih'e göre insanların başkalarını kendileri gibi sevmesi, onları sınırsız sevmeleri anlamına gelmektedir. Aç olduğunda, besin bulabilmek için her şeyi yapabilen, korkulu anlarında bu ruh halinden kurtulmak amacıyla her yolu deneyen insan, aynı şekilde aç olanları doyurmalı, ümitsizleri koruyup teselli etmeli, yorgunlara dinlenme imkânı vermelidir. İsa'nın her insanı kendisiyle özdeşleştirecek derecede sevdiği unutulmamalıdır.¹⁸⁵

sevgisinin bir tezahürü olarak algılanmaktadır. Adam öldürmeme, zina etmeme, hırsızlık yapmama, komşuya karşı yalan yere tanıklık yapmama, komşunun hiçbir şeyine göz dikmeme emirleri de açık bir şekilde komşu ve kardeşlik sevgisinin tezahürleri olarak görülmektedir. (Stott, **Hristiyanlığın Temelleri**, ss.96-103)

¹⁸² Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.219

¹⁸³ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.202

¹⁸⁴ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.209

¹⁸⁵ Abdulmesih, s.133

Hristiyan inancında insanın kendini sevmesi de Tanrı sevgisi ve komşu sevgisi ile özdeşleştirilmiş, insanın kendini sevmesi, Tanrı'nın insana verdiği değerin bir gereği olarak görülmüştür. Jacob, kişinin kendini sevmesini Tanrı'ya olan gönül borcunun ve sevgisinin bir gereği olarak görmekte, bu sevginin alçakgönüllülükle desteklenmesi halinde kişinin yüceleceğini, aynı zamanda Tanrı'yı da yücelteceğini ifade etmektedir.¹⁸⁶ Böyle bir anlayışın sonucu olarak kişi, kendisinin ve başkalarının yaşamını hiçbir zaman küçümsememelidir. Kişinin çalışarak kendi yaşamını korumak, açları beslemek ve acı çeken komşusuna yardım etmek gibi ciddi görevleri vardır. Bu görevler ona bizzat Tanrı tarafından verilmiştir. Bu görevler ihtiyari değil gerçek mutluluk ve kurtuluş için mutlaka yerine getirilmesi gereken emirlerdir. Bunun aksine davranmak yani kişinin kendisini sevmeyi ihmal etmesi Tanrı'nın emirlerine karşı gelmek olacaktır. Williamson'a göre, zaten bir Hristiyanın Tanrı'nın parçası olduğunu düşünmesi, sevildiğini ve sevilebilir olduğunu hatırlaması kesinlikle küstahlık ya da kibirlilik değildir. Tam tersine bu bir alçakgönüllülüktür. Asıl insanın bundan başka bir şey olduğunu düşünmesi küstahlık anlamına gelir. Çünkü bu durumda insan Tanrı'nın onu yarattığından başka bir şey olduğu anlamına gelmektedir.¹⁸⁷

Komşuyu sevmenin bir akide olarak algılanmış olması, bu sevginin Tanrı sevgisi gibi değerlendirilerek imanla ilişkilendirilmesi, sevgi kavramının, daha önce ortaya koymuş olduğumuz anlamdan uzaklaştırılarak soyut bir kavram haline getirilmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Hristiyan inancına sahip kişiler böyle bir sevgi kavramı anlayışının yanlış olduğu hususunda uyarılmış ve sevgi kavramına

¹⁸⁶ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.217,218

¹⁸⁷ Williamson, s.43

gerçek anlamıyla, yani bir eylem olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım sergilemeleri istenmiştir.¹⁸⁸

Hristiyanlara göre, her ne kadar Hristiyanlıkta sevilmesi gereken nesneler içerisinde bulunan ve sevilmesi emredilen komşu sevgisi, bu dine inananlar tarafından yerine getirilmeye çalışılsa da esas itibarıyla, Tanrı'nın istediği anlamda gerçek sevgiye ancak öbür dünyada ulaşılacaktır. Bu görüş Joseph Runzo tarafından şu şekilde dile getirilmektedir: “Hristiyanlara göre, Tanrı'nın insan hayatı için amaçları öbür dünyadaki sonsuz mutluluk veren görüntüsünün tadını çıkarma ve bu dünyada sevgi emirlerine itaat etme gibi şeyleri içerir. Tanrı mükemmel bir biçimde iyi olduğundan, insan hayatı için amaçları mutlaka gerçek değere sahip olacaktır. Hristiyanlar bu amaçlara ulaşabileceğini kabul ettiklerinden, bunlara sahip çıkarak insan hayatının gerçek bir değeri olması için gerekli koşulları yerine getirebilirler.”¹⁸⁹

Runzo'ya göre, komşu sevgisi bir Hristiyan için o kadar ileri seviyeye ulaşmalıdır ki, bir Hristiyan kurtuluşa ulaşacak varlıkları sadece insanlar olarak görmemelidir. Ona göre, Tanrı'nın rehberliğindeki ilahi plan kâinatın tamamını dört bir yandan sarmakta ve şüphesiz insan olmayan birçok varlığı da içermektedir. Ayrıca Kutsal Kitap'ta, insanın balıklara, kuşlara, sığırlara ve bütün sürüngenlere

¹⁸⁸ Bu hususta Jacob şu uyarılarda bulunmaktadır: “Bu yaşamdaki yolculuğumuzda yaşadığımız Hristiyan sevgisini doğru algılamak gerekir. Bu sevgi gerçekten verimlidir ve sevince neden olur. Aziz Pavlus ruhun verimlerinden söz eder. Ama gerek buradaki sevgi, gerekse sevinç yüzeysel biçimde algılanmamalıdır. Özellikle sevgi kolaylıkla ama yanlışlıkla sevecenlik duygularıyla eş anlamda algılanabilir. Hristiyan sevgisi, gerçekten iyi olanı başkalarına verme isteğini içermektedir. Cömertliği gerektirir. Ancak kendi çıkarını düşünen kişi kendini aldatır ve her şeyi yitirir. Kendi çıkarını düşünmeyen ve her şeyini veren kişi ise dirliğe erişir ve çok verimli olur. Hristiyan sevincinin de akla aykırı görünen bir niteliği vardır. Bu sevinç büyük acı ile var olabilir. Sevgide var olan bu büyük sevinç, aşırı zorluk ve sıkıntıya dayanabilme gücünü verir. Mutluluğu tanımak için, Hristiyan sevincinin acıdan ya da yaşamın gerçeklerinden kaçmaya gereksinmesi yoktur. Deneme niteliğinde olan yıkım karşısında ve sarsılmaz umut içinde bile sevinç vardır.”(Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.251)

¹⁸⁹ Runzo, Joseph, vd, **Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı**, Çev: Gamze Varım, Say Yayınları, İstanbul 2002, ss.105,106

hakim olduğunun belirtilmesi, bu hakimiyetin doğanın sınırsız bir şekilde sömürülmesi şeklinde yorumlanmamalıdır.¹⁹⁰

Cuvillier, Hristiyanlıktaki komşu sevgisi anlayışına Leibniz'in "dürüst insan" tanımlamasıyla katıldığını ifade eder. Ona göre dürüst insan diğer insanları sever. Cuvillier, bu konuda Leibniz'in şu görüşlerini nakleder: "Dürüst insan, aklın izin verdiği ölçüde tüm hemcinslerini seven kişidir. İyilikseverlik, evrensel bir iyi yürekliliktir ve iyi yüreklilik aşk veya duygulanım durumudur. Sevmek veya duygulanmak başkasının mutluluğuna sevinmektir veya aynı anlama gelen başkasının mutluluğunu kendisinininkinin içine sokmaktır. Bu şekilde, Tanrıbilim'de çok önemli bir zorluk çözümlenmiş oluyor; her umuttan, her kaygıdan, çıkarla ilgili her şeyden kurtulmuş çıkar dışı bir sevginin nasıl var olacağını bilme konusu. Çözüm, başkalarının mutluluğu bizi sevindirdiği zaman, onların mutluluğumuzun içine girmesidir, çünkü bizi sevindiren şey kendi için aranır."¹⁹¹

Hristiyanlıkta komşu sevgisi aynı zamanda, bu dinin başkalarına anlatılmasını da gerekli kılmaktadır. Çünkü Hristiyanlara göre, tüm insanlar Mesih'in müjdesi ile tanışmalıdır. Her yerde imanla yaşayarak ve yardımseverlik etkinliklerini sürdürerek, Mesih İsa'nın yaşayan tanığı olmalıdırlar.¹⁹² Hristiyanlığa göre diğer insanların çektiği acılarla ilgilenmek soylu bir yüreğin belirtisidir. Başkalarının acısını içtenlikle paylaşanlar Tanrı'ya olan inançlarından güç alır.¹⁹³

Hristiyanlıkta komşu ve kardeş sevgisini ortaya koyduğumuz bu kısımda gördük ki; öncelikle Hristiyanlıkta komşu ve kardeş sevgisi bir ahlaki özellik olmaktan daha çok, bir inanç esasıdır. Bu özelliğinden dolayı komşu sevgisini ikame

¹⁹⁰ Runzo, s.106

¹⁹¹ Cuvillier, s.673

¹⁹² Jacob, **Hristiyan İnanç**, s.29

¹⁹³ Jacob, **Hristiyan İnanç**, s.60

etmekle iman arasında bir ilişki kurulmuştur. Böyle bir durumda karşılaşılabilecek sorun sevgi kavramının anlamında yatmaktadır. Besnard'a göre bu sorun İncil'in yakını sevmeye çağrısını, Hristiyan çevrenin bunu ortak ahlak ile aynı kılma temayülünden kaynaklanmaktadır. Aşkın ve sevginin zaruri neticeleri olarak görülen şeyler, müeyyide ile kanun olarak dayatılmış, fakat aşkın ve sevginin, dayatılan bu davranışları, şahıslarda canlandırıp canlandırmayacağı göz önüne alınmamıştır.¹⁹⁴ Böyle bir anlayış komşuyu sevmeyi zorunlu kılmış, bunu dinin bir esası olarak kabul etmiş, bu sevgi eyleminin yerine getirilmemesini ise doğal olarak dinden sapma olarak nitelendirmiştir. Hal böyle olunca bu dine inanan kişi ister istemez komşusunu sevdiğini ifade etmek zorunda kalmıştır. Böyle bir anlayış da insanın bütün davranışlarına meşruiyet kazandırmaya meyilli olan yapısından dolayı, yapılan tüm davranışları Tanrı'nın istediği komşu sevgisinin sınırları içerisinde görmesine sebep olmuştur.

3)Komşuyu Sevme ile İnsanın Bağışlayıcılığı Arasındaki İlişki

İnsanların kendisi dışındaki insanları sevmesi ve bu sevgisinin gereği olarak bazı eylemlerde bulunması, zorunlu olarak insanın bağışlayıcılığını, affediciliğini, başkalarının kusurlarını görmezden gelme özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Hristiyanlıkta da komşu sevgisinin insanlara bir emir ve bir inanç esası olarak sunulması, kaçınılmaz bir şekilde insanların bağışlaması eylemini gündeme getirmektedir. Bütün insanları hatalarından dolayı affeden, bağışlayan ve kendisine karşı ne kadar büyük günah işlerlerse işlesinler bunları görmezden gelebilecek olan bir Tanrı inancına sahip olan Hristiyanlıkta, komşunun yapmış olduğu hataların da karşılıksız olarak bağışlanması gerekmektedir. Ancak Hristiyanlara bir sorumluluk

¹⁹⁴ Besnard, s.28

olarak yüklenen başkalarını bağışlama konusunda, hem anlayışta hem de uygulamada büyük farklılıklar ve karışıklıklar vardır. Bu farklılıklar kimin bağışlanacağı ve bağışlamanın neyi gerektirdiği hususunda odaklanmıştır. Hem Hristiyanlığın popüler algılanışında hem de Hristiyan toplumunda, uygulansın veya uygulanmasın, kendilerine karşı günah işleyenleri kayıtsız ve şartsız bağışlama zorunluluğunun yüklendiği anlayışı mevcuttur. Ancak bu anlayışa karşı çıkan görüşler de vardır.¹⁹⁵ Bu görüşler Hristiyanlarla ilgili olarak bilinen, sınırsız bağışlamanın doğru olmadığını ortaya koymaya çalışan görüşlerdir. Çünkü bu görüşe göre sınırsız bir bağışlama anlayışı insanın doğasına uygun bir davranış değildir.

İnsanları bağışlama konusunda yapılan itirazların başka yönleri de bulunmaktadır. Bunların başında, bağışlama zorunluluğu yerine serbestliğin olması

¹⁹⁵ Sproul'un bu konudaki itirazına burada yer vermenin uygun olduğu kanaatindeyiz: "Kimi bağışlamamız gerektiği konusuna ilişkin Hristiyan çevrelerinde çok yaygın bir yanlış anlama vardır. Nereden geldi ya da nasıl olduysa Hristiyanlar, kendilerine karşı günah işleyen herkese kayıtsız, şartsız bağışlama sunma zorunluluğu altında oldukları düşüncesine kapılmışlardır. Örneğin bir kişi benim karakterimi aşağılayıcı bir davranışta bulunduğu zaman, bu davranışı ve sebep olduğu acıyı sineye çekmem ve o kişiyi hemen affetmem gerektiği düşünülür. Böyle bir fikir nereden çıktı ki? Belki İsa'nın öğretilerinde bulunmaktadır bunun için küçük bir işaret olarak çarpmıhtayken İsa'nın kendisini öldürenler için şu şekilde dua ettiği görülüyor: "Baba, onları bağışla. Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar" (Luka 23:34). İsa, dağdaki vaazında şöyle demektedir, "Ne mutlu merhametli olanlara! Onlar merhamet bulacaklar" (Matta 5:12). Yine, İsa'nın şu sözleri söylediğini görmekteyiz, "Ama ben size diyorum ki, kötüyü karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin" (Matta 5:39). İsa çok açıkça bir iyilik ahlaki ortaya koymaktadır. Bizlere karşı zulmedenlere, kötü davrananlara karşı katlanışlı ve sabırlı olmaya çağırıldık. Tartışmacı, acılık dolu ve sinirli bir ruhun Tanrı'nın egemenliğinde hiçbir yeri yoktur. İsa bize "öbür yanağınızı da çevirin" derken, aşağılanmaya katlanmak anlamını içeren bir Yahudi deyimini kullanmaktadır. Dikkat edersek, metinde İsa, eğer biri sağ yanağına tokat atarsa diğer yanağınızı da çevirmemizi söyler. Çoğu zaman bu söz, eğer bir kimse suratımızın bir tarafına vurursa, diğer tarafını da ona sunmalıyız şeklinde anlaşılır. Fiziksel bir saldırıya uğradığımızda, kendimizi korumak için hiçbir şey yapmaya hakkımız olmadığını öğretir gibi görünür bu söz. Bizi ezip geçmek isteyen herkes için paspas olmalıyız. Bunu nereye kadar götürmeliyiz? Bu sözler, eğer birisi kızımızı kaçırırsa, o kişiye oğlumuzu da mı vermemiz gerektiğini söylüyor bizlere? Hiç zannetmiyorum. Yahudi deyiminde, kişinin sağ yanağına tokat atılması, elin tersiyle atılan aşağılayıcı bir tokatla küçük düşürülmek anlamını taşır. Orta Çağda, duelloya kışkırtmak için bu yolu kullanırdı insanlar. Kişi eldivenini çıkarıp, eldiveniyle size ters bir tokat atabilirdi. Çok eskilerden gelmektedir bu aşağılama deyimini. İsa bu sözleri söylediğinde, çok büyük bir ihtimalle, onu dinleyen kişiler şunu anlamışlardı: eğer bir kimse seni aşağılar, sana hakaret ederse, o kişiye aynı şekilde cevap vermemelisin. Kötülüğe, kötülükle karşı vermememiz gerekir. En önemli olan şey, sözel hakaretlere esenlik dolu özdenetim ve saldırgan olmayan tavırlarla tepki göstermektir. Yargılanması sırasında İsa aşağılanmış ve tokat yemiş olduğu ve isteseydi binlerce meleği yardımına çağırabileceği halde, bu hakaretlere sessizlikle katlanmayı seçti. Ona lanet edenleri kutsadı ve O'ndan nefret edenlere karşı iyilik yaptı. Yani, düşmanlarına karşı sevgi gösterdi." (Sproul, **Tanrı'ya Hoşnut Etmek**, s.218)

ve bağışlamanın üstün ahlaki bir davranış olarak sunulmasının daha makul, Kutsal Kitap'ın ruhuna daha uygun olduğu görüşü gelmektedir. Diğer bir husus, komşu ile kardeş arasında fark olduğu iddiasının ortaya atılmasıdır. Son olarak da insanların Tanrı'ya karşı günah işlediklerinde nasıl tevbe etmeleri gerekiyorsa, kişilere karşı işlenen suçlarda da tevbenin bir şart olarak görülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sproul, bağışlama konusunda görüşlerini ortaya koyarken, kardeşlik ve komşuluk arasında ayırım yapmakta, Kutsal Kitap'ta kardeşi bağışlama emrinin komşuyu bağışlamayı kapsamayabileceğini iddia etmekte, kardeşin de önce azarlanması, sonra da tevbe etmesi durumunda bağışlanabileceğini, tevbe etmemesi durumunda kardeşin de bağışlanmayabileceğini savunmaktadır. Ona göre tevbe eden kardeş mutlaka bağışlanmalıdır. Zaten bunun aksi davranış başlı başına bir günah oluşturmaktadır.¹⁹⁶

Bu durumda bir Hıristiyan Tanrı'ya karşı günah işlediğinde nasıl tevbe ediyorsa, diğer insanlara karşı işlediği suçlarda da aynı şekilde tevbe etmelidir. Bu şekilde suç işleyen kişi bağışlanmalıdır. O halde bu durumdaki bir bağışlama veya bağışlanma neyi gerektirir sorusu gündeme gelmektedir. Tanrı'nın bağışlaması, insanların yapmış oldukları hatadan dolayı Tanrı'nın kendilerini affettiğini ve bu hatalarından dolayı kendilerini cezalandırmayacağını ifade etmektedir. Ancak bu bağışlanma yapılan hataya karşı telafiye gerek kalmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁹⁷ Hıristiyanlıktaki bağışlama anlayışına göre insanın yaptığı hatadan dolayı özür dilemesi, gerekli ceza ne ise kabul ettiği anlamını ihtiva etmektedir. Ancak böyle bir özür ve tevbe makbul bir özür ve tevbe olabilir. Böyle bir tevbenin karşısında bağışlanma muhakkaktır, ancak cezayı verip vermemek karşıdaki kişinin inisiyatifindedir.

¹⁹⁶ Sproul, **Tanrı'yı Hoşnut Etmek**, s.204

¹⁹⁷ Luka 19:8

Sproul'un ifade ettiđi gibi bađıřlama, hiřbir cezanın ya da telafinin gerekmediđi anlamına gelmez. Bađıřlama ile kastedilen, hiřbir dűřmanlık olmaksızın kiřisel iliřkinin korunmasıdır. Aynı zamanda bu gűnahın bu kiřisel iliřki iřerisinde tekrar huzursuzluk yaratmak iřin ortaya ıkarılmaması anlamına gelmektedir. Ancak Sproul'a gűre bunlar yapılması gűç řeylerdir. Özellikle tekrarlanan gűnahlar sűz konusu olduđuunda insanlar merhametli olmakta bűyűk gűçlűk ıekmektedirler.¹⁹⁸

4)Komřuyu Sevmenin Gűnlűk Hayata Yansması

Buraya kadar ortaya koymuř olduđuumuz Hıristiyanlıkta komřu sevgisi anlayıřı, dinlerin genel ortak özelliklerinden biri olan bařkasını dűřünme anlayıřına paralel olarak temayűz etmiřtir. Hıristiyanlıktaki komřu sevgisinin teorik olarak ideale yaklařtırılmıř olmasında en bűyűk pay, komřu sevgisinin bir inanıř esası olarak algılanması ve insan sevgisinin Tanrı sevgisine neredeyse eř tutulması anlayıřınıdır. Bununla birlikte ıalıřmamızın giriř bűlűműndeki sevgi kavramını tekrar hatırlayacak olursak, eylem olarak ifadesini bulmayan hiřbir sevgi gerıek sevgi olamaz. Bu durumda Hıristiyanlıđın ortaya koymuř olduđu komřu sevgisi anlayıřını, gerıek sevgi kavramı ıerıevesinde bir deđerlendirmeye tabi tutmak yerinde olacaktır. Deđerlendirmenin yapılması da ancak o dinin inanıřlılarının ortaya koymuř olduđu eylemlerin deđerlendirilmesiyle műmkűn olur. űnkű bir din ancak mensuplarının ıođunluđunun veya o dinde otorite olarak genel kabul gűren kiři veya kurumların gűrűř, yařantı ve eylemleriyle tanınabilir. Aksini iddia etmek, dinin uygulama sahası bulamadıđını, sadece sűylem olarak kaldıđını iddia etmektir ki bu da dűnyanın dűrt bir yanında műntesibi bulunan Hıristiyanlıđa karřı yapılmıř basit bir iddiadan öte gidemez.

¹⁹⁸ Sproul, **Tanrı'yı Hoşnut Etmek**, s.183

Hristiyanlıkta ahlak anlayışını genel olarak iki grupta inceleyen Felicien Challaye'nin görüşlerine burada yer vermek, Hristiyanlıkta komşu sevgisinin, daha sonra ele alacağımız düşman sevgisinin ve diğer sevgi türlerinin pratik Hristiyan hayatında ne kadar uygulandığını veya uygulanabilirliğini anlamamız açısından uygun olacaktır. Ona göre, Hristiyan ahlakında birbirine karşıt eğilimleri ikiye indirmek mümkündür. O, bu eğilimlerden birincisini entellektüalist, çileci ve hoşgörüsüz; ötekini duygusal, iyimser ve liberal olarak değerlendirmekte, birincisini kafa Hristiyanlığı ikincisini de gönül Hristiyanlığı olarak adlandırmaktadır. Ona göre kafa Hristiyanlığı asli günahın egemenliği altındaki bir dünya ve yaşam görüşünü korumakta, şimdiki yaşamı hor görmektedir. Bu dünya bir gözyaşı vadisidir; orada insanın, ahiretteki yaşamı beklerken, ıstırap çekmesi gerekmektedir. Bu koşullar altında da kafa Hristiyanlığının doğal olarak, hoş görmezlikle sonuçlandığını ifade eden Challaye, bu hoş görmezlik sonucunda da kasıtlı biçimde yorumlanan bazı kutsal metinlere dayanarak, mezhep ayrılıkçılığı yaratıldığı iddiasıyla bir takım insanların diri diri yakıldığını belirtmektedir. Ona göre gönül Hristiyanlığı ise, böyle bir anlayıştan tamamen uzak, pratik bir duygu dinidir. O, gönül Hristiyanlığının her türlü bilgiyi ikinci derecede sayarak insandan yalnızca, Tanrı'yı ve soydaşını sevmesini istediğini ifade etmektedir.¹⁹⁹

Görüldüğü gibi iki gruba indirgenen Hristiyan ahlak anlayışı sevgi bağlamında, özellikle de başkasına karşı beslenmesi gereken sevgi bağlamında değerlendirmeye tabi tutulduğunda büyük bir sorunla karşılaşmaktadır. Bu gruplandırmada bir bakıma yerilen, Hristiyanlığın yanlış bir yorumu ya da anlayışı olarak sunulan kafa Hristiyanlığı olarak adlandırılan grup, tarihi seyre bakıldığında

¹⁹⁹ Challaye, ss.193-196

Hristiyanlığın heretik bir versiyonu değil, tam aksine Hristiyanlığın ana gövdesini oluşturan gruptur. İşte bahsettiğimiz sorunla tam da burada karşılaşılmaktadır. Hristiyanlığın tarihi boyunca, kilise yönetimi başta olmak üzere, her türlü karar alma, uygulama, dinle ilgili yorumlar yapma, cezalar verme gibi birçok yetki ve otoriteyi elinde bulunduran, kendisini Hristiyan olarak tanımlayanların büyük bir çoğunluğunun içerisinde bulunduğu, Hristiyanlık veya Hristiyanlar denilince başka din mensuplarının aklına gelen grup bu gruptur. Nitekim otoritenin dini temsil ettiği de Kutsal Kitap'ta açıkça beyan edilmekte, insanlar bu otoriteye itaat etmeye davet edilmektedir.²⁰⁰ O halde Hristiyanlıkta sevgi, komşu sevgisi veya diğer sevgi anlayışlarının ve uygulamalarının anlaşılmasında bu grubun incelenmesi gerekmektedir. Bize göre gönül Hristiyanlığı olarak adlandırılan grup hiçbir zaman Hristiyanlık içerisinde çoğunluğu oluşturabilmiş, çeşitli yetki ve otoriteleri kullanabilmiş bir grup değildir. Olsa olsa Hristiyanlık içerisinde azınlık olarak kalmış bir gruptur. Cemaat olarak yaşanması gereken bir dinle alakalı hiçbir yetki ve gücü olmayan bu grubun bizim sevgi anlayışını incelediğimiz Hristiyanlık dinini temsil etmediği anlaşılmaktadır.

5) Komşuyu Sevme ile Din Kavgaları Arasındaki İlişki

Hristiyanlıkta komşuyu sevme inancı ve anlayışı ile ilgili olarak buraya kadar ortaya koyduklarımızdan sonra, ancak eylemlerle hayat bulabilen komşuyu sevme anlayışının Hristiyanlıkta ne kadar vücut bulduğunu Hristiyanlığın tarihinde, ortaya konmuş olan dinsel eylemlerden bazılarını sevgi kavramının anlamı çerçevesinde inceleyerek görebilmemiz mümkün olacaktır.

²⁰⁰ Romalılar, 13:1-5

Komşuyu sevmeyi emreden ve bunu bir inanç esası olarak gören Hristiyanlığın ‘bölünme’ ve ‘sapkınlık’ kavramlarına yüklediği anlama bakmak yerinde olacaktır. Xavier Jacob bu konuda şunları ifade etmektedir: “Kişinin kendi isteğiyle ve kusurlu olarak kiliseden ayrılması “bölünme” ya da “sapkınlık” anlamına gelir. Her ne kadar bu sözcükler bugün kullanılmıyorsa da bugünkü durumu ve bu noktaya nasıl gelindiğini anlamak için bu sözcükler önemlidir. Kilisenin birliğinden, kişinin resmen ve kendi isteğiyle ayrılması bölünme suçunu oluşturur. Katolik imanının bir ya da birçok ögesini resmen reddetmek sapkınlık suçunu oluşturur. Gerçekten bölünmede kilisenin birliği ve yetkisi konusunda Katolik öğretisi ile ilgili olarak bir dereceye dek sapkınlık da vardır.”²⁰¹ Kiliseden ayrılmanın bu kelimelerle ifade edilmesi zaten bunun büyük bir suç olduğunu doğal olarak çağrıştırmaktadır. Bu suçun komşu sevgisi ile bağlantısı ise, bu suçun cezalandırılma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Sapkınları cezalandırma arzusu, insanlığın en büyük korkularından biri haline gelen Engizisyon’un ortaya çıkmasına neden olmuştur. Haught’un ifadesine göre, 1200’lerin başında yerel rahiplere sapkınları belirleyip cezalandırma yetkileri verilmiştir. Bu rahiplerin yetersiz olduğu belirlenince gezici papa temsilcileri, genelde Dominik rahipleri, Roma’dan gelerek, gerekli “temizliği” yapmışlardır.²⁰² Burada kullanılan temizlik ifadesinden kasıt bu kişilerin mahkemede verilen cezalarının idam olmasını ifade etmektedir. O halde kilisenin böyle bir tutum sergilemesinin ne Hristiyanlık hoşgörüsüyle ne de Hristiyanlıktaki komşu sevgisi ile bağdaştığını söyleyebilmek mümkün değildir.

Kilisenin teslis inancının oluşumu esnasındaki yaklaşımı da Hristiyanlık hoşgörüsü ve komşu sevgisi ile izah edilebilecek bir görünüm arz etmemektedir.

²⁰¹ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.177,178

²⁰² Haught, James A., **Kutsal Dehşet**, Çev: Uğur Alkapar, Aykırı Yayınevi, İstanbul 1999, s.45

Zeki Özcan'ın A.N. Whitehead'dan naklettiğine göre, “Doktrinel açıdan kilise, giderek, teslis doktrinini eklediği semitik tanrı kavramına geri dönmüştü. Romalı paganlar için bu Tanrı kavramı açık, korkutan ve kanıtlanamaz bir Tanrı kavramıydı. Roma İmparatorluğunda Hristiyanlık hakkında konuşmanın yasaklanması teslis doktrinini güçlendirdi; böylece gelenek, toplumsal korunma içgüdüsünün ve bu içgüdüğü ayakta tutmak için ortaya konmuş tarihin ve metafiziğin teslis konusunda belirleyici bir rol oynamasına izin vermedi. Üstelik bu müdahaleye karşı çıkmanın bedeli ağırdı, ölümü göze almaktı.”²⁰³ Görüldüğü gibi tamamen inançla alakalı bir mesele olan teslis konusundaki düşüncelere de gösterilmeyen hoşgörü, sonu idamlara varan cezaların verilmesine sebep olmaktaydı. Böyle bir anlayışın da komşuyu sevmek inancıyla bağdaşması mümkün değildir.

Yine Challaye da Hristiyanlığın hoşgörüsüzlüğü yüzünden sayısız cinayetlerin işlendiğini belirtmiş, kiliselerin milli devletlerle birlikte hareket ederek savaşları kabul ettiklerini, orduları kutsadıklarını ve sömürge seferlerini onayladıklarını kaydetmektedir.²⁰⁴

Daha sonra düşmanı sevmek konusunda tekrar değineceğimiz Haçlı Seferleri de Hristiyanlığın savunmuş olduğu komşu sevgisiyle bağdaşır görünmemektedir. Asıl hedefleri Müslümanlar olan Haçlı Seferleri'nin bazen de muhatapları, heretik olarak değerlendirilen çeşitli Hristiyan mezhepleri olmuştur. Gerek Bogomiller ve benzeri düalist Hristiyan akımlar gerekse Ortodokslar ve diğer doğu kiliseleri, tarihte, Haçlı ordularının şiddet eylemlerinden nasiplerini bolca almışlardır.²⁰⁵ Gerçek Haçlı Seferleri, katliam, tecavüz, yağmalama ve kaosla dolu, hastalıklı bir

²⁰³ A.N. Whitehead, **Din Felsefesi Yazıları-I**, (Derleyen ve Çeviren:Zeki Özcan), Alfa Yayınevi, İstanbul 2001, s.171

²⁰⁴ Challaye, ss.196

²⁰⁵ Bkz. Gündüz, s.43

kâbus olarak tarihteki yerini almıştır. Buna büyü ve sihre olan inanç da eklenmiştir. Haçlılar gerçek hedefleri Müslümanlar olmasına rağmen en az öldürdükleri Müslüman sayısı kadar Hristiyan ve Museviyi de katletmişlerdir.²⁰⁶ Eliade, Dördüncü Haçlı Seferi ile ilgili olarak şunları söylemektedir. “1202’de, Haçlılar bu dördüncü seferi Avrupa tarihinin en üzücü sayfalarından bir haline getirecek maceraya başlamışlardı bile. Gerçekten de maddi hırsların harekete geçirdiği ve entrikaların içten içe kemirdiği Haçlılar, Kutsal Topraklara yöneleceklerine, Konstantinopolis’i işgal edip nüfusun bir bölümünü katlettiler ve kentin hazinelerini yağmaladılar.”²⁰⁷ Dominiken Tarikatı’nın reformcusu ve Cluny patriği diye tanınan yeni bir uygulamayı gündeme getiren kişi olan Aziz Abbo da keşişlerin savunucusu olmasına karşın kilisede birlikte reform yaptığı keşişler tarafından vahşice öldürülmüştür. Aziz Abbo’nun, döneminin en büyük âlimlerinden biri olduğu ve seküler konularda Fransa Kralı’yla Papa arasında aracılık yaptığı ifade edilir.²⁰⁸

Hristiyan inancında gerek Kutsal Kitap’taki birçok ayette gerekse bu ayetlerin yapılan yorumlarında komşu ve kardeşin sevilmesinin bir inanç esası olarak kabul edildiği görülmektedir. Bunun bir inanç esası olarak kabul edilmesi sonucunda da komşu ve kardeşi sevmek konusu hiçbir Hristiyanın inkâr etmediği, reddetmediği ya da reddedemeyeceği bir konuma getirilmiştir. fakat sevginin yapısından dolayı bir eylem olduğu gerçeği sık sık Hristiyan yaşantısında ihmal edilmiş, verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, komşuyu sevmek emriyle hiçbir şekilde bağdaştırılamayacak davranışlar Hristiyanlar tarafından sergilenmiştir. O halde daha önce ifade ettiğimiz gibi, bir dini ancak o dinin mensuplarının çoğunluğunun genel inanç ve yaşayışlarından öğrenebildiğimize göre, Hristiyanlıkta komşuyu sevmek

²⁰⁶ Haught, s.13

²⁰⁷ Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/114

²⁰⁸ Bkz. Altındal, **Üç İsa**, s.54

emrinin ya yerine getirilemez bir ideal fikir olduđu, ya Hristiyanlıđın pratik hayata tatbikinin komđu sevgisi ile bađdařtırılamayacađı, ya da bu din mensuplarının böyle bir emirden haberdar olmadıđı sonucuna ulařılır. Bu ihtimallerden sonuncusunun gerçek olmadıđı ilk bakıřta anlařılmaktadır. Yani hiçbir Hristiyanın komđusunu sevmeye emrinden haberdar olmaması dűřűnűlemez. Bu durumda űnceki ihtimaller űzerinde durmamız gerekmektedir.

Hristiyanlıđın tarih boyunca uygulanıřı gűstermiřtir ki, bu dinde bir inanç esas olarak kabul edilen komđuyu sevmeye emri bizzat dinin otoriteleri tarafından ihlal edilmiř, ortadan kaldırılmıř bűylece de insanlara, Hristiyanlıđın gerekli gűrdűđű zaman komđu ve kardeř sevgisini bile ortadan kaldırmaya műsait bir yapıya sahip olduđu izlenimi verilmiřtir. Bir din hakkında bűyle deđiřken bir inanç esasının olduđu sonucuna ulařmak da, aslında o dinde o inanç esasının bazen uygulanamayabileceđi anlamının ortaya çıkmasına sebep olur. Bazen uygulanmayan esasın da çođu zaman ya da her zaman uygulanmaması da muhtemeldir. Bundan dolay Hristiyanlıkta komđuyu sevmeye anlayıřı da bűyle bir zemine oturmuř durumdadır. Yani bazen komđu sevgisinin geređi olan eylemler űn plana çıkmakta bazen de buna muhalif davranıřlar sergilenmektedir. Bu dinin mensuplarının bu řekilde birbiriyle çeliřen davranıřlar sergilemesi ise, gelenek içinde oluřmuř Hristiyanlık anlayıřından kaynaklanmaktadır.

C) DűřMAN SEVGİSİ

Hristiyanlık dűřman sevgisi ifadesini ve inancını kullanarak belki de diđer ilahi dinlerden ve dűnya űzerinde mensubu bulunan birçok dinden farklı bir inanç esas olarak ortaya koymaktadır. Hiçbir dinde insanın dűřmanı ile iliřkisi dűřman sevgisi olarak ifade edilmemektedir. Bu bakımdan Hristiyanlıđın dűřman sevgisi ile

kastının ne olduğunun ve bu sevginin uygulama alanı bulabilme ihtimalinin ne olduğunun ortaya çıkarılmasının önemli olduğu kanaatindeyiz.

1)Düşmanın Tanımı

Hristiyanlıkta sevilmesi emredilen nesnelerden biri de düşmanlardır. Kutsal Kitap'ta düşmanı sevme emri, insanlardan komşuyu sevmenin daha ileri bir aşamasının istenmesi tarzında ifade edilmektedir. Nitekim İncillerde bu konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “Komşunu sev, düşmanından nefret et denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin.”²⁰⁹ “Ama beni dinleyen sizlere şunu söylüyorum: düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, size lanet edenler için iyilik dileyin, size hakaret edenler için dua edin.”²¹⁰ “Verdiğiniz geri almak umudunda olduğunuz kişilere ödünç verirkeniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdikleri kadarını geri almak koşuluyla günahkârlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağınız ödöl büyük olacak, en yüce olanın oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir.”²¹¹

Hristiyanlıkta, bir önceki başlıkta incelediğimiz komşu veya kardeş sevgisi tabiatıyla başka insanları sevmeyi, gerektiğinde kendisini başka insanlara feda etmeyi, diğer insanları bağışlamayı gerektiriyordu. Bu anlayışın uygulama sahası bulup bulamadığı hakkındaki görüşlerimizi delilleriyle ortaya koyduk. Kutsal Kitap'ın düşmanı sevme emri de Hristiyanlardan başka insanları sevmelerini istemektedir. Ancak bu emir, komşuyu sevmekten çok daha ileri seviyede bir davranışı bu dine inananlardan istemektedir. Hristiyanlıkta düşmanı sevme emrini

²⁰⁹ Matta, 5:43,44

²¹⁰ Luka, 6:27,28

²¹¹ Luka, 6:34,35

doğru olarak algılayabilmek için, düşman kelimesiyle kimlerin ifade edildiğini doğru olarak tespit etmek gerekmektedir. Kutsal Kitap'ta düşman olarak tanımlananlar genel anlamda bu dine inananlardan nefret eden kimseler, bu dine inananları baskı altına almaya çalışan kişi veya gruplar, Hristiyanların, ellerinden kurtarılması gerektiği topluluklar, Hristiyanlara iftira etmek için fırsat kollayan müfteriler şeklinde ifade edilmektedir. Bu konuda Yeni Ahit'te geçen ifadeler şöyledir: “Eski çağlardan beri kutsal peygamberlerinin ağzından bildirdiği gibi, kulu Davut'un soyundan bizim için güçlü bir kurtarıcı çıkardı; düşmanlarımızdan, bizden nefret edenlerin hepsinin elinden kurtuluşumuzu sağladı.”²¹² “Nitekim bizi düşmanlarımızın elinden kurtaracağına ve ömrümüz boyunca kendi önünde kutsallık ve doğruluk içinde, korkusuzca kendisine tapınmamızı sağlayacağına dair atamız İbrahim'e ant içerek söz vermişti.”²¹³ “Senin için öyle günler gelecek ki, düşmanların seni setlerle çevirecek, kuşatıp her yandan sıkıştıracaklar.”²¹⁴ “Bu nedenle, daha genç olan dulların evlenmelerini, çocuk yapmalarını, ev yönetmelerini ve düşmana herhangi bir iftira fırsatı vermemelerini isterim.”²¹⁵

Görüldüğü gibi Kutsal Kitap'ta Hristiyanların düşmanları olarak sunulan kişiler genel anlamda onlara karşı tehdit oluşturan kişilerdir. Ancak Hristiyanlığın tarihi gelişimine ve çeşitli uygulamalara bakıldığında zaman görülmektedir ki, Hristiyanlığı kabul etmeyen herkes düşman tanımının içerisine alınmıştır. Bu düşmanlar Kutsal Kitap'ta anlatılan ve her zaman Hristiyanlara karşı tehdit oluşturanlardan çok İsa'nın çağrısının duyurulmasına ihtiyaçları olan kimselerdir. Bu kimselerden ‘düşman komşular’ şeklinde bahsedilmesi böyle bir inancı açıkça

²¹² Luka, 1:69-71

²¹³ Luka, 1:73-75

²¹⁴ Luka, 19:43

²¹⁵ I.Timoteyus, 5:14

göstermektedir.²¹⁶ O halde biz Hristiyanlıkta düşman sevgisini incelerken bu anlayış çerçevesinde konuya yaklaşmak durumundayız. Bu durumda Hristiyanlığın diğer dinlere ve bu dinlerin mensuplarına sevgi bakımından yaklaşımları da bizim araştırmamızın konusunun içerisine girmektedir.

2)Düşmanı Sevmenin Anlamı ve Tezahürü

Hristiyanlıktaki Tanrı anlayışının Yahudiliğin Tanrı anlayışından farkı Hristiyanlığın düşmana bakışında da etkili olmuştur. Şinasi Gündüz'ün belirttiği gibi, “Erken dönemlerden itibaren Hristiyan yazarlar ve ilahiyatçılar, Yahudi geleneğindeki yargılayan ve cezalandıran Tanrı anlayışına karşı Hristiyanlığın seven, kurtaran ve bağışlayan bir Tanrı düşüncesini vurguladığını ileri sürmüşlerdir.”²¹⁷ Yine Gündüz'ün vurguladığı gibi, “Tevrat'ta İsrailoğullarını intikam almaya, düşmanlarını kılıçtan geçirmeye çağıran ve İsrailoğulları merkezliliği esas alan Tanrı, Kutsal Kitap'ın Yeni Ahit bölümünde tüm uluslara yönelik sevgi hukuku ilkesini getirmektedir.”²¹⁸ Hristiyanlıktaki böyle bir Tanrı anlayışının sonucu olarak da bu dinin mensupları düşmanlarına karşı düşmanca bir tutum ve tavır içinde olmaktan çok, onlara sevgi ile yaklaşmak durumundadırlar. Çünkü Tanrı'nın bile artık düşmanlara karşı tavrı değişmiştir.

Sevgi kavramının sadece Hristiyanlıkta değer verilen bir kavram olmadığı, tüm büyük dinlerin insanların ve toplumların birleştirilmesinde büyük önem verdiği bir değer olduğu çeşitli vesilelerle ifade edilmekte, sevginin sadece Hristiyanlığa has bir anlayış olmadığı vurgulanmaktadır. Martin Luter King bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Ben sevgiden söz ettiğim zaman, duygusal ya da zayıf bir cevaptan söz

²¹⁶ King, Martin Luther, **Sevginin Gücü**, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Arda's Yayınları, İzmir 1991, ss.68,69

²¹⁷ Gündüz, s.34

²¹⁸ Gündüz, s.37

etmiyorum. Ben tüm büyük dinlerin hayatta en yüksek birleştirici ilke olarak gördüğü o güçten söz ediyorum. Her nasılsa sevgi nihai gerçeğin kapısını açan anahtar olabilmektedir.²¹⁹ King diğer insanları gerçek anlamda sevmenin yumuşak bir kalbe sahip olmayı gerektirdiğini, sert yürekli insanın hiçbir zaman gerçek anlamda sevmeyeceğini ve katı bir faydacılığa kapılacağını belirtmektedir.

Düşmana karşı sevgi beslemenin insanın en zor gerçekleştirebileceği bir davranış olduğunu ifade eden King, İsa'nın öğretileri içerisinde en zor uygulanacak emrin düşmanı sevmek olduğunu belirtmektedir.²²⁰ Ancak ona göre bu zorluklara rağmen düşmanın sevilmesinin gerekliliği her zamankinden daha da önemli bir görünüm arz etmektedir. Çünkü ona göre modern toplum nefret yolunda hızlı bir yolculuk yapmaktadır. Bu yolculuğun sonu insanlığı imhaya götürecek kadar karanlık görünmektedir. Bundan dolayı King'e göre, düşmanı sevmek bir ütopya olarak görülmemeli, bu emrin günlük hayatta uygulanması için çareler aranmalıdır.²²¹

Düşmanı sevmenin anlamı üzerindeki farklı anlayışlara çözüm bulma konusunda Yunan dilinde sevginin anlamını ifade edebilen farklı kelimelere başvurulmuş, sevmek ile hoşlanmak arasında da bir ayırım yapılmıştır. Belki de bu ayırım Hristiyanların düşmana karşı beslemek zorunda olduğu sevgi duygusunu ve bunun gerektirdiği davranışları yerine getirememesine karşılık sunulmuş bir çözüm olarak görülebilir. Bu sorun King tarafından Yunancaya başvurularak çözülmeye çalışılmıştır. Yunanca Eski Ahitte kullanılan eros, philia ve agape kelimeleri arasındaki farka dikkat çeken King, İsa'nın insanlardan istediği sevginin eros veya philia değil agape olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, Philia sevmekle birlikte

²¹⁹ King, s.11

²²⁰ King, s.66

²²¹ King, s.67

hoşlanmayı da gerektirirken agapede böyle bir zorunluluk yoktur. Bu durumda düşmandan hoşlanılmasa da sevibilir sonucu ortaya çıkmaktadır.²²²

3)Düşman Sevgisi ile Düşmandan Nefret Etme veya Korkma Arasındaki İlişki

Düşmana, ya da başkasına karşı beslenmesi gereken ve davranışlarla ifade edilmesi gereken sevginin tam olarak anlaşılabilmesi için bunun zıddı olarak ifade edilebilecek kavramların ve eylemlerin de zikredilmesi uygun olacaktır.

Bir insana sevgi ile davranmanın karşısında kin, nefret ve şiddetle ortaya konulan davranışlar vardır. Bu duygularla gerçekleştirilen eylemler sevginin yokluğunu gösteren ölçütlerdir. Başka insanlara karşı duyulan kin, nefret ve şiddet eylemleri farklı zamanlarda, çeşitli şekillerde ve değişik sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Kin, nefret ve şiddete dayalı eylemler bazen ekonomik, bazen dini, bazen ırksal, bazen de bunların hepsini ya da birkaçını içerisinde barındıran sebeplerle ortaya konulmaktadır. Günümüzde başka insanlara duyulan kinin temelinde kavim merkeziliğinin önemli bir konumda olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu kin ve nefretin sonucunda da şiddet eylemleri ortaya çıkmaktadır. Kavim merkeziliğin de kendisini diğer hemcinslerinden üstün olarak gören bir grup insanın düşüncesi olduğunu ifade eden Alain, bu grubun diğer insanların niteliğini inkâr ettiğini, ya da onlara çok gerektiği zamanlarda daha aşağılık bir insanlık attettiğini iddia etmektedir.²²³ Şinasi Gündüz ise bu konuda şunları ifade etmektedir: “Esasen şiddet, dayandığı arka plan açısından çok yönlü ve kompleks bir yapıya sahiptir; yalnızca dinsel inanış ve tutumlarla ilgili değildir. Öyle ki dinsel görünümlü her şiddet eyleminin ya da tavrının ardında bile aslında (ya da aynı zamanda) politik,

²²² King, ss.69,70

²²³ Finkelkraut, Alain, **Sevginin Bilgeliği**, Çev: Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1995, s.99

ekonomik ve benzeri nedenler tespit etmek mümkündür. Bununla birlikte din ve dinsel metinlerin, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın şiddeti meşrulaştırmada önemli bir fonksiyon üstlenmiş oldukları bir gerçektir.”²²⁴

Hristiyanlıkta düşmanların sevilmesinin komşuyu sevme emrinde olduğu gibi bir inanç esası olarak algılanması ve kaynağını Kutsal Kitap’tan alıyor olması, Hristiyanların düşmanın niçin sevilmesi gerektiği yolundaki sorulara cevap aramaya çalışmalarına engel olmamıştır. Bu sorular aynı zamanda Hristiyanlıkta bir inanç esası olarak algılanan bu anlayışın pratik hayatta uygulanıp uygulanamayacağının sorgulanması anlamına da gelmektedir. Hristiyanlıkta düşmanların neden sevilmesi gerektiği sorusuna King, ilk neden olarak nefrete nefretle cevap vermenin, nefreti kat kat büyüteceğini, nefretin nefretle kovulamayacağını, onun ancak sevgi ile kovulabileceğini ifade ederek cevap vermektedir. Ona göre, nefret nefreti büyütür, şiddet şiddeti büyütür, sertlik sertliği büyütür. King Hristiyanlıkta düşmanın sevilmesinin zorunlu oluşunun bir başka nedeni de, nefretin insanın ruhunda yara izi bırakması ve kişiliğini parçalaması olarak görmektedir. Buna örnek olarak Hitler’in yaptığı katliamları göstermekte, zencilere uygulanan şiddet suçlarını da bu nefretin sonucu olarak görmektedir. Ona göre nefret, nefret edene de büyük zararlar veren bir duygudur ve tıpkı denetim altına alınmamış bir kanser gibidir. Nefret, kişiliği paslandırır, onun capcanlı tutarlılığını kemirir. Nefret insanın değerler sistemini, objektifliğini yok eder. Kişinin güzeli çirkin olarak, çirkini de güzel olarak tanımlamasına, doğruyu yanlışla, yanlış da doğruyla karıştırmasına yol açar. King’e göre, düşmanın sevilmesini gerektiren üçüncü bir neden de, bir düşmanı dost haline getirebilecek tek gücün sevgi olmasıdır.²²⁵ Hristiyanlıkta düşmanı sevmenin

²²⁴ Bkz. Gündüz, s.26

²²⁵ King, ss.70-72

gerekliliğini bu şekilde izah eden King, sevgi ve nefret arasındaki bu zıt ilişkiden kaynaklanan sebeplerin yanında, düşmanı sevmenin asıl sebebinin Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin layıkıyla sağlanabilmesi için sergilenmesi gereken bir davranış olduğunun da unutulmaması gerektiğini vurgulamaktadır.²²⁶

Çalışmamızın başında ortaya koymuş olduğumuz sevgi anlayışı ile korku arasındaki ilişkiyi hatırlamamız, düşmanı sevmek, ondan nefret etmek veya ondan korkmak arasındaki ilişkiyi de ortaya koymamızı gerekli kılmaktadır. Korku ile sevgi arasında bir zıtlık olduğunu, korkuyla sevginin bir arada bulunamayacağını izah etmiştik. Nefretin de sevgi ile aynı ortamda bulunamayacağından yola çıkarsak, korku ile nefret arasında bir ilişkinin olabileceği düşüncesine ulaşabiliriz. King'e göre nefretin kökü korkudur, korku ve nefretin tek ilacı da sevgidir. Ona göre dünyadaki savaşların baş nedeni de korkudur.²²⁷ O halde insanlar ve toplumlar arasında büyük bir yıkıma sebep olan, birçok insanın ölümüne, yaralanmasına, evsiz kalmasına, aç kalmasına kısaca insan için reva görülemeyecek bir yaşama mahkûm olmasına sebep olan her türlü çatışmalar düşmanı sevmemekten kaynaklanmaktadır. Düşmanı sevmemek de ondan nefret etmekle aynı anlama gelmektedir. Nefretin kökü de insanların birbirinden korkmasına dayanmaktadır. İnsanlar düşmanlarını sevebilmeleri için öncelikle korkudan kurtulmalıdırlar.²²⁸

4)Düşman Sevgisi ve Hristiyanlığın Diğer Dinlere Bakışı Arasındaki İlişki

Sevgi anlayışında üstün bir konuma sahip olduğu ileri sürülen Hristiyanlıkta, çok önemli yerleri olan konsüllerde II. Vatikan Konsili'ne gelinceye kadar hiçbir zaman diğer dinlere ve inançlara ait görüşler bildirilmemiştir. Kilise tarihinde ilk

²²⁶ King, ss.74,75

²²⁷ King, s.155

²²⁸ King, s.158

defa II. Vatikan Konsili'nde Hristiyanlık dışındaki dinler ve inançsız insanlarla ilgili beyanatlarda bulunulmuştur. II. Vatikan Konsili'ne göre İslam dininden de ilk defa resmen bir din olarak bahsedilmiştir. Konsilin ifadesine göre Hristiyanlar Müslümanlara saygı göstermeli ve değer vermelidir. Müslümanlarla Hristiyanlar, insanlığa mesajını ileten aynı yaratıcı, Kadir-i Mutlak ve Rahman olan Allah'a taparlar. Müslümanlarla Hristiyanlar birlikte O'nun iradesine baş eğmeye gayret ederler. Her iki toplumun dini, İbrahim'in imanından neşet eder. Müslümanlar İsa'yı peygamber sayar ve Meryem'e hürmet ederler. Müslümanlarla Hristiyanlar Tanrı'nın son gün yargısını ve ölümlerin dirilmesine inanırlar. Müslümanlar doğruluktan ayrılmayan bir yaşama önem verir ve Tanrı'ya namaz sadaka ve oruç ile ibadet ederler.²²⁹

Konsil diğer dinlerden bahsetmekle birlikte din ve inanç hürriyeti ile alakalı konulara da değinmiş din hürriyeti üzerinde özellikle durmuştur. "Kilise II. Vatikan Konsilinde bir kimseyi imana kabule zorlamaya veya onu imana çekmeye çalışmayı; sert bir şekilde yasaklamıştır."²³⁰ "Konsile göre insanın üstlendiği din hürriyeti, medeni toplum içinde her türlü zorlamadan muafiyeti ilgilendirir. Din hürriyeti insanın ahlak ödevi, İsa'nın kilisesi ve gerçek din karşısında geleneksel Katolik doktrine hiçbir peşin hüküm getirmez. Çünkü insanın din hürriyeti hakkıdır. Yani, din konusunda vicdanın aksini yapmaya, hiçbir kimse zorlanmamalıdır. Onun haklı sınırlara göre davranmasına engel olunmalıdır. Yine II. Vatikan konsili, insanların hakikati ararken ve onu kabul ederken, bunu kendi tabiatlarına göre yapmaları, her türlü dış zorlamalardan uzak tutulmaları gerektiğini de vurgulamıştır. Konsil, hürriyet ve iman konusunda da açıklık getirmiştir. Bunun için, din hürriyetinin, insan

²²⁹ Aydın, Mehmet, **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss.36,37

²³⁰ Besnard, s.26

kişiliğinin değeri üzerine kurulmuş olduğunu belirtmiştir. Ona göre vahiy, insan şahsiyetinin değerini tüm kapsamıyla ortaya koymaktadır. Konsile göre, insanın Allah’a vermiş olduğu iman cevabı, iradi olmalıdır. Hiç kimse imanı zorla kabul etmeye zorlanmamalıdır. İman bizatihi iradi bir karakter taşır. Yine II. Vatikan Konsili bu konuda tarihte ters tutumlar içine girildiğini itiraf etmiş, ancak kilisenin daima iradi iman tarafını tuttuğunu da belirtmiştir.”²³¹ II. Vatikan Konsili’nin yayınladığı belgenin İslamiyet’le ilgili bölümünün sonunda şu ifadeler yer almaktadır: “Yüzyıllar boyunca, Hristiyanlarla Müslümanlar arasında birçok çekişmeler ve ihtilaflar olmuştur. Bu konsil, herkesi geçmişi unutmaya ve karşılıklı anlayış yolunda açık yürekli gayretler sarf etmeye davet eder. Hristiyanlarla Müslümanlar, tüm insanlık uğruna, barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlaki değerleri birlikte korumalı ve ileri götürmelidir.”²³²

Görüldüğü gibi Hristiyanlık tarihini göz önüne aldığımızda diğer dinler ve inançlarla ilgili olarak yapılan değerlendirme ve açıklamalar çok geç zamanda yapılmış bir konsilde yer almaktadır. Bu zamana kadar, bu konularda herhangi bir açıklama yapılmaması, Hristiyanlık tarihinde meydana gelen olaylar ve ortaya konan tavırlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu zamana kadar diğer dinlerden ve inançlardan bahsedilmemesinin pek de tesadüfî bir durum olmadığı açıkça görülmektedir. Böyle bir tutum sergilenmesinin sebeplerinin ve sonuçlarının irdelenmesi gerekmektedir. Öncelikle Hristiyanlığın uzun tarihi boyunca diğer dinlerden ve inançlardan hiç bahsetmemesi kendisinden başka hiçbir dinin ve inancın kabul edilemeyeceği anlayışında olduğunu göstermektedir. Hristiyanlara göre, “Hristiyan ahlakı sadece Hristiyanlar için değildir. Tüm insanlar için geçerlidir.

²³¹ Bkz. Aydın, **Hristiyan Genel Konsilleri Ve II. Vatikan Konsili**, ss.91-93

²³² Bkz. Aydın, **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, s.37

Çünkü tüm insanlar Mesih İsa'yı izlemeye çağrılmıştır. Hristiyan ahlakı, ahlakın gerçek, merkezi ve eksiksiz şeklidir.”²³³ Böyle bir anlayış karşısında da Hristiyanlığın diğer din mensuplarına bakış açısı konusunda elde edeceğimiz fikir II. Vatikan Konsili'nde ifade edildiği gibi bir anlayış değil, tam tersine başka din mensuplarını görmezden gelen veya onları yok sayan bir anlayıştır. Böyle bir anlayışın ise düşmanları bile sevmeyi bir inanç esası olarak kabul eden Hristiyanlık ile bağdaşması mümkün değildir. Diğer dinleri ve bu dinlerin mensuplarını yok sayan anlayışın sonucu olarak da Hristiyanlık tarihinde düşmanı sevme ilkesiyle taban tabana zıt eylemlerin ortaya konulduğu görülmüştür.

Hristiyanlıkta düşmanı sevmenin bir inanç esası olduğunu hatırladığımızda, II. Vatikan Konsili'nin ortaya koymuş olduğu anlayışın bu inanç esasıyla bağdaştığı görülmektedir. Ancak Hristiyanlığın yaklaşık iki bin yıllık tarihinde ve bu dinin mensupları ile otoritelerinin uygulamalarında düşmanı sevme emrinin hayata geçirildiğini söyleyebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Zaten Hristiyanlığın bu tarihinin bir sonucu olacaktır ki Hristiyanlar sık sık diğer din mensuplarına karşı hoşgörülü olmaya çağrılmakta, gerçek Hristiyanlığın bunu gerektirdiği belirtilmektedir. Arnold Toynbee'nin diğer dinleri saygı, tebrik, hayranlık ve aşk ile telakki etmeyi öğrenmenin Hristiyanlığın gerçek pratiği içinde ilerlemek anlamına geleceğini ifade etmesinin²³⁴ bu görüşümüzü desteklediği kanaatindeyiz. Hristiyanlık tarihinde, Russel tarafından herhangi bir suç olmadıkça, hiçbir düşüncenin cezalandırılmaması olarak tanımlanan düşüncede hoşgörünün²³⁵ uygulama alanı bulamadığını müşahade etmekteyiz. Yine bu çelişkidten kaynaklanan

²³³ Jacob, **Hristiyan İnanç**, s.204

²³⁴ Toynbee, Arnold J., **Hristiyanlık Ve Dünya Dinleri**, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000, s.96

²³⁵ Russel, Bertrand, **Dünyamızın Sorunları**, Çev: Sabahattin Eyuboğlu, Çan Yayınları, İstanbul 1963, s.25

sebeplerle, söz ile davranışın birbiriyle uyumlu olması gerektiği sık sık dile getirilmiş ve bu dine inananlara çağrılar yapılmıştır. Nitekim King bu durumu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Hayatın en büyük trajedilerinden biri, insanoğlunun işle söz arasındaki uçuruma köprü kurmayı çok ender başarabilmesidir. Bir yandan bir takım yüce ve soylu ilkeleri gururla seslendiririz, öbür yandan da o ilkelerin her türlü antitezini hazin bir şekilde uygular dururuz.”²³⁶ Hristiyanlık dinine inananlar sözleri ve eylemleri arasında uyumlu olmaya çağrılırken, aynı zamanda Hristiyanlık geleneğinde bu prensibe uyulmadığı, dolayısıyla düşmanı sevme inancının ve emrinin yerine getirilemediği de itiraf edilmekte, Hristiyanlıkta ortaya konan prensiplerin bir ideal olduğu, bu idealin sadece söz ile ikrar edilmesinin yeterli olmayacağı belirtilmektedir. Bu durumu da yine Toynbee şöyle ifade etmektedir: “Dinimizde hayati olarak takdir ettiğimiz gerçekleri ve prensipleri, söz ile olduğu kadar amel ile de ifade etmeye çalıştığımızda kendimizi diğer dinlerin mensuplarının dikkatini çekmek ve onları iyi niyete zorlamak için daha iyi bir pozisyonda bulmuş oluruz. Hristiyanlığı böyle bir halet-i ruhiye içinde açıklamaya ve tasarlamaya muvaffak olursak; şüphesiz bu şekilde biz, geleneksel Hristiyanlığın kin ve taassup günahına düşmeksizin vaaz etmeyi sağlamış oluruz. Genel görüşe göre Hristiyan ideali ile Hristiyan davranışı arasındaki boşluk büyüktür. Fakat böyle bir Hristiyan idealini inkâr ederek, mümkün olduğu en geniş şekilde hayatını bu ideale uydurmayı isteyen İsa’nın çağrısını bilmeden Hristiyanlığı ikrar etmek asla mümkün olmayacaktır.”²³⁷

Hristiyanlara bu tür çağrılar yapılmasının temel nedeni daha önce de izah ettiğimiz gibi, Hristiyanlık tarihinde Hristiyanlık dışındaki din mensuplarına karşı

²³⁶ King, s.54

²³⁷ Toynbee, ss.97,98

takınılan tavır ve yapılan uygulamalardır. Bu uygulamalar Hristiyanlıktaki düşmanı sevmeye emri ile tamamen çeliştiği gibi, hiçbir sevgi anlayışı ile açıklanması mümkün olmayan davranışlar ve eylemlerdir. Bu uygulamalar içerisinde özellikle Yahudilere karşı takınılan tavır ve bu tavrın sonuçları adeta bir itiraf gibi sunulmakta ancak bunun suçu Hristiyanlığa değil bu dinin mensuplarının yanlış anlayışına yüklenmeye çalışılmaktadır. Örneğin Jacob'un şu ifadeleri bu yaklaşım şeklini açıkça ortaya koymaktadır: “Bazı Hristiyanlar içtenlikle ve yanlış yola sevk edilmiş olağanüstü bir çalışma içindeler. İsa'yı Mesih olarak tanımayan Yahudilerin gerçekten lanetlenmiş bir ırk olduğunu ve Mesih İsa'ya yaptıklarından dolayı haklı olarak, sürekli biçimde cezalandırılmaları gerektiğini belirten bir görüşü haklı çıkarmak için Kutsal Kitap'tan çeşitli bölümleri kullanmışlardır. Tanrı sözünün böyle kullanılmasına karşı kilise kesin uyarıda bulunmaktadır. Kilisenin Tanrı'nın yeni ulusu olmasına karşın, bu gibi görüşler Kutsal Kitap'ta yer alıyormuş gibi Yahudiler Tanrı tarafından reddedilmiş ya da lanetlenmiş gibi tanımlanmamalıdır. Herkes bu konuda özen göstermelidir. Yahudi düşmanlığı, yani Yahudilere karşı düşmanca tutum ya da ayırım, Hristiyanlığa aykırı bir davranıştır. Kilise, Yahudilerle ortak mirasını anımsayarak, siyasal düşüncelerle değil de İncil'in manevi sevgisinin etkisiyle, herhangi bir zamanda ve herhangi bir kaynaktan Yahudilere yönelmiş tiksintiyi, işkenceyi ve Yahudi karşıtı duyguların açığa vurulmasını acıyarak karşılar.”²³⁸ Böyle bir yaklaşım suçu Hristiyanlığı yanlış anlayanlara atarak Hristiyanlığı aklamaya çalışma gayretinden başka bir şey değildir. Bu yaklaşımın yanında Yahudi düşmanlığı konusunda sorumluluğu Hristiyanlığa yükleyen açık görüşler de vardır. Nitekim Russel bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Yahudi düşmanlığı

²³⁸ Jacob, **Hristiyan İnancı**, ss.176,177

Hristiyanlıktan doğmuştur. Hristiyanlıktan önce varsa bile çok azdı bu düşmanlık. Roma devleti Hristiyan olur olmaz, Yahudi düşmanı da olmaya başladı. Çünkü İsa'yı Yahudiler öldürdü dediler ve Yahudi düşmanlığını bu bakımdan haklı gösterdiler. Elbette ekonomik nedenleri vardı bu işin ama öne sürdükleri İsa'nın öldürülmesi oldu.”²³⁹

Yahudi düşmanlığının ortaya çıkmasında Yahudilerin İsa'yı öldürmüş oldukları düşüncesinin payı büyüktür. Luther de Hitler tarafından aşılincaya kadar en sert Yahudi karşıtlığını ve Yahudilerin yok edilmesini savunmuş ve bunu uygulamıştır.²⁴⁰ Bu düşünce Hristiyanlıkta düşmanı sevmek ilkesinin rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Bunun sorumlusunun ise Hristiyanlığı yanlış anlayan sadece küçük bir grubun olduğunu iddia etmek pek gerçekçi görünmemektedir.

Diğer yandan Hristiyan kilise babalarının yazılarında da belirgin bir Yahudi düşmanlığı göze çarpmaktadır. Haught bu görüşleri şöyle özetlemektedir: “Yüzyıllarca Katolik Kilisesi, Musevilerin Hristiyan düşmanı olduğunu yaydı. Aziz Gregory onlara Musevilerin “Tanrı'nın katilleri, peygamberlerin işkencecileri ve inananların hasımları olduğunu söylüyordu. Aziz Jerome da onların engerek yılanları ve Hristiyanlara küfreden pislikler olduğunu belirtiyordu. Clairvaux'lu Aziz Bernard onlara ‘aşağılık ve sadakatsiz insanlar’ diyordu. Bir rahip Callinicum'da bir sinagog yaktırdığı zaman Aziz Ambrose şöyle yazmıştı: ‘Bir sinagogun, yani delilerin ve inançsızlığın evinin yakılması kimin umurunda ki?’ Aziz John Chrysostom da şöyle diyor: ‘Museviler çocukları şeytana kurban eder. Onlar vahşi hayvanlardan daha kötüdür. Sinagog bir günah evidir, adi insanların yeridir, iğrenç şeylerin yapıldığı,

²³⁹ Russel, **Dünyamızın Sorunları**, s.22

²⁴⁰ Bkz. Wiener, Peter F., **Hitlerin Manevi Atası Martin Luther**, Çev:Hakan Olgun, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, ss.103,104

şeytanların tapınaklarıdır, Musevilerin suç dolu mekânlarıdır, İsa'nın öldürülmesinin planlandığı yerlerdir'.”²⁴¹

Yahudilere karşı böyle bir tutumun sergilenmesi onlara karşı hiçbir sevgi anlayışı ve insanlık davranışı ile izah edilemeyecek eylemlere girişilmesine sebep olmuş, Hristiyanlar bu uygulamalarıyla Hristiyanlığın iddia ettiği düşmanı sevmeye idealinden, bulunabilecek en uzak noktaya gelmişlerdir. Yine Haught bu yaklaşımın pratik sonuçları olduğunu ve Yahudilere yönelik kötü uygulamaların bulunduğunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “1171’de Blois, Fransa’da otuz sekiz Musevi lider ölümüne mahkûm edildi, çünkü belediye başkanının uşağı, bir Musevinin bir çocuk cesedini nehre attığını gördüğünü sanmıştı. Ceset bulunamamıştı ve kayıp bir çocuk da yoktu. Bu otuz sekiz kişiye Hristiyan olarak yaşamlarını kurtarma şansı verildi fakat onlar bunu reddettiler. Tahtadan yapılmış bir barakaya hapsedildiler ve yakıldılar. 1258’de Münih’te, 180 Musevi, sinagoglarında küçük bir çocuğu kanlar içinde bırakıp öldürdükleri dedikodusunun yayılmasından sonra yakıldı.”²⁴²

Böyle insanların vahşice öldürülmesinin yanında tarihçilerin kaydettiği işkence aletleri ile ilgili kayıtlar da insanı dehşete düşüren bilgiler olarak göz önünde bulunmaktadır. Hiçbir insanın aklının kabul edemeyeceği, bu işkence aletleri de Hristiyanlık adına çalıştırılmış, bu aletler kutsal suyla kutsanmıştır. Haught bu konu ile ilgili olarak İsviçreli tarihçi Walter Nigg’in kayıtlarından şu aktarmayı yapmaktadır: “Başparmağı sıkarak işkence yapmaya yarayan alet şöyle kullanılırdı: Parmaklar mengenalere yerleştirilir ve kemikleri kırılana ve kan fişkirana kadar aletin vidaları sıkılırdı. Suçlu demir işkence sandalyesine de oturtulabilirdi. Bu sandalyenin sivrileştirilmiş demir çivileri vardı. Çiviler korlaşana dek aşağıdan

²⁴¹ Haught, s.31

²⁴² Haught, s.32,33

ısıtılır, sonra da kurban üzerine oturtulurdu. ‘Bot’ denilen işkence aleti ise kaval kemiğini kırmak için kullanılırdı. Diğer bir popüler işkence yöntemi ise kişiyi askı ya da tekerleğe bağlayıp, iki tarafından kol ve bacakları kırılınca kadar gerdirmekti. Bu arada da bedeninin üzerine taşlarla ağırlık yapılırdı. İşkencecilerin çığlıkla rahatsız olmamaları için de kurbanın ağzı bezle kapatılırdı. Üç dört saat süren işkenceler çok yaygındı. Bu işlem sırasında işkence aletlerine devamlı kutsal su dökülürdü.”²⁴³

Bu tür tarihi bilgilere vakıf olmak günümüzde sevgiye düşmanı bile sevecek kadar önem verdiğini söyleyen Hristiyanlığın bu konudaki samimiyetine olan inancı büyük ölçüde sarsmaktadır.

5)Düşman Sevgisi ile Haçlı Seferleri Arasındaki İlişki

Hristiyanlar tarafından gerçekleştirilen ve yüzyıllar boyunca devam eden Haçlı Seferleri’nin incelenmesi ve düşmanı bile sevmenin inanç esası olarak kabul edildiğini ifade eden bir dinin bu seferlere bakışının ne olduğunun belirlenmesi, Hristiyanlıkta düşman sevgisinin hayat bulup bulamadığının tespit edilmesinde faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Jacob’un bu konudaki şu sözleri Hristiyan ahlakının teorik olarak ne dediğini ortaya koymaktadır: “Hristiyan kişi asla, kötülük yapalım da iyilik olsun dememelidir. Hristiyan kişi hangi nedenle ve hangi koşullar altında olursa olsun, insan yaşamı türünden temel bir insani değere doğrudan doğruya saldırmak gibi bir kötülüğü yapmamalıdır.”²⁴⁴ Bu şekilde bir görüşü benimsediği iddia edilen

²⁴³ Haught, s.45,46

²⁴⁴ Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.24

Hristiyanlıkta savaşa her zaman karşı çıkılması gerektiği gibi bir düşünce yoktur. Kiliseye göre insanları öldürmek de her zaman yanlış bir davranış değildir.²⁴⁵

Görüldüğü gibi Hristiyanlıkta savaşa bakış açısı insanların yorumlarıyla farklı boyutlara ulaşabilecek bir durum arz etmektedir. Kilisenin, ulusun güvenliğini sağlamak için kendisini savunma hakkının olduğunu söylemesi, toplumların ve ulusların yapmış oldukları her türlü savaş, yıkım ve adam öldürmelerini bu kapsama dâhil etmeleriyle sonuçlanmıştır.

İşte Haçlı Seferleri de böyle bir zihniyetin ve yorumun sonucu olarak Kudüs'ün düşmandan kurtarılması ve savunulması gerektiği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmış, tüm ayrıntılarıyla tarih sahnesinde yerini almış, yüzyıllar boyunca Hristiyanlıktaki düşmanı sevme inancının aksine sergilenen davranışların en başındaki konumunu sürdürmüştür. M. Watt'ın şu ifadeleri teori ile pratik arasındaki farka örnek verilebilir: “Papa VII. Gregory (1073–1085), Hristiyanların savaşa karşı tutumunda bir değişiklik başlattı. Haklı bir hedef için savaşıyor oldukları zaman bile, 1066'daki Fatih William'ın Hastingsler'deki süvarileri gibi, askerlerin ölümüne sebep olacakları kişilerden dolayı başlangıçta tevbe etmeleri isteniyordu. Ancak aynı Papa şimdi toplumda adil düzenin ortaya çıkmasını sağlamak gibi haklı bir sebepten dolayı savaşmanın günahkârlık değil, fazilet olduğunu ilan etti.”²⁴⁶

Haçlı Seferleri'ni Hristiyanlıkta komşuyu sevme inancı ve emri çerçevesinde değerlendirebilmek için tarihi verilere ve bu husustaki görüşlere yer vermek uygun olacaktır. M. Eliade'nin bu konudaki değerlendirmeleri manidardır. Eliade'ye göre, “Haçlı Seferi bilincinin merkezinde, gerek kilise adamları gerekse kilise dışında kalanlar açısından, Kudüs'ü kurtarma görevi vardır. Bir Haçlı Seferi'nde en güçlü

²⁴⁵ Bkz. Jacob, **Hristiyan İnancı**, s.224

²⁴⁶ Watt, W. Montgomery, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, Çev: Fuat Aydın, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000, s.111

biçimde ifade edilen çifte bütünsellik, zamanların tamamlanması ve insan mekânının sonuna gelinmesidir. Şu anlamda ki, zamanların tamamlanmasının mekânsal işareti, ulusların kutsal kent ve dünyanın anası olan Kudüs çevresinde toplanmasıdır.”²⁴⁷ Eliade, İmparator Friedrich Barbarossa’nın 1188’de Mayence’da ilan ettiği Üçüncü Haçlı Seferi’nin yayılmacı ve Mesihçi bir sefer olduğu görüşündedir.²⁴⁸ O zaman yaşamış bazı yazarlar, prenslerin Kudüs’ü bir türlü kurtaramamasını büyüklerin ve zenginlerin günahkârlıklarıyla açıklamışlar, günahlarının kefareti ödeyemeyen prenslerin ve zenginlerin ne Tanrı’nın krallığına girebileceklerini ne de Kutsal Toprakları ele geçirebileceklerini anlatmışlardır. O toprakların yoksullara, Haçlı Seferleri’nin seçilmişlerine ait olduğunu ifade etmişlerdir.²⁴⁹ Gündüz de Haçlı Seferleri’nin şiddetle bağlantısına dikkat çekerek şunları söylemektedir. “Yerel Avrupa kültürleri dışında, Hristiyanlık dışı diğer akımlara karşı şiddet politikası sürdürülmüştür. Örneğin ortaçağ konsillerinde, özellikle İslam’a ve Müslümanlara karşı sık sık Haçlı Seferleri’nin düzenlenmesi çağrısı yapılmış; bu kutsal savaşa katılanlar kilise tarafından takdis edilmiş, savaşta ölen Hristiyanlar ise şehit kabul edilmişlerdir.”²⁵⁰

Haught, asıl hedefi Müslümanlar olan Haçlı Seferleri’nin zaman zaman hedefinin saptığını ve farklı grupların da bu saldırının hedefi haline geldiklerini belirtmektedir. Yine Haught haçlı ordularının yol güzergâhında bulunan Musevilerin çoğunun sıkıştırıldıkları evlerde, öfkeli Hristiyan kalabalık girmeden önce, gözyaşları içinde çocuklarını ve kendilerini öldürdüklerini nakletmektedir.²⁵¹

²⁴⁷ Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/113

²⁴⁸ Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/114

²⁴⁹ Bkz.. Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/114

²⁵⁰ Gündüz, s.42

²⁵¹ Haught, s.14

Haçlı Seferleri'nde Tanrı'ya yakın olacaklarına ve olağanüstü güce sahip olduklarına inanılan çocuklar da bu savaşlar da ön saflara sürülmüştür. Nitekim Eliade'nin verdiği şu bilgiler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır: “Ayırt edici nitelikleri hem çok küçük yaşları hem de yoksullukları olan, özellikle de küçük çobanlardan oluşan çocuklar yürümeye başlar ve yoksullar da onlara katılır. Ayin alayı halinde, ilahiler söyleyerek yürürler, sayıları otuz bine yaklaşır. Nereye gittikleri sorulduğunda ‘Tanrı’ya’ diye yanıtlarlar.”²⁵² Eliade şöyle devam etmektedir: “Alman Haçlı seferinde de aynı kurgu görüldü. O çağa ait bir vakayiname 1212’de Nicolas adında bir çocuğun ortaya çıktığını, çevresine çok sayıda çocuk ve kadın topladığını anlatır: Bir meleğin emriyle onlarla birlikte Kudüs’e gitmesi, İsa’nın haçını kurtarması gerektiğini, denizin bir zamanlar İsrailoğulları önünde olduğu gibi açılarak onların yürüyerek geçmelerine izin vereceğini söylüyordu.”²⁵³

Haçlı ordularının düzenledikleri seferlerde elde ettikleri başarılarından sonra ortaya çıkan tablolar da insanın kanını donduracak türdendir. Bu konuda Haught’un şu ifadeleri söz konusu tabloyu ortaya koymaktadır: “Haçlılar Kudüs’ün surlarını kolayca aşıp bu sembolik şehri, içinde yaşayan herkesi katlederek ‘temizlediler’. Sinagoglara sığınan Museviler diri diri yakıldı. Sokaklara cesetler yığıldı”. Yine Haught, tarihçi Aguilerli Raymond’ın kayıtlarından şu nakli yapmaktadır: “Her şey harika ve görülmeye değerdi. Sayısız Yahudinin kafası kesilmişti. Bazıları ise oklarla öldürülmüştü. Kulelerden atlamaya zorlananlar ya da birkaç gün işkence yapıp sonra da alevler içinde yakılanlar da vardı. Caddelerde kafa, el ve ayak yığınları vardı. Sokağa çıkan biri atını insan ve hayvan cesetleri altında zorlukla sürebilirdi.

²⁵² Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/115

²⁵³ Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/115,116

Süleyman tapınağında, atlar dizlerine kadar kan içinde yürüyor, bazen kan boyunlarına kadar geliyordu. Tanrı çok adaletli davranmıştı. Bu yer kâfirlerin kanlarıyla yıkanmalıydı.”²⁵⁴ Üçüncü Haçlı Seferinde, Aslan Yürekli Rişar’ın yaptığı katliamlar insanı ürkütecek niteliktedir.²⁵⁵

Görüldüğü gibi Haçlı Seferleri’nin, dini olmaktan çok ekonomik olduğunu ifade ederek Hristiyanlığı bu olayda masum ilan etmeye çalışmak da temelsiz bir savunma olarak kalmaktadır. Haçlı Seferleri ile dini hissiyat arasındaki bağlantıya dikkat çeken Watt şunları söylemektedir. “Vurgulanması gereken birinci nokta, Haçlı Seferleri’nin Batı Avrupa’da dini hissiyatın yükselmesiyle ilişkili olduğudur. Bir takım istismarlara karşı kiliseyi reforme etmeye yönelik pek çok hareket vardı. Fransa Cluny’de 910’da Benedikt’in manastır kurallarının katı olarak uygulanmasını teşvik etmek için bir manastır kuruldu ve bu manastır öyle desteklendi ki, on birinci yüzyılda iki yüzün üzerinde kız kardeş evi vardı. Dini şevk, hacca giden halkın sayısındaki artışta kendini gösterdi. Önemli bir merkez Kuzeybatı İspanya’daki Compostela’daki Santiago (Aziz James) tapınağıydı. Ancak gücü yetenler için büyük hacc, Kudüs’teki Kutsal Mezar’a olan hacc idi. Birinci Haçlı Seferinden otuz yıl kadar önce, bir başrahip ve üç rahip tarafından idare edilen sekiz yüz kişilik bir grup insanın Ren’den Kudüs’e gittiği söylenir. 1076’da Kudüs, hacla ilgili işleri zorlaştırdığı söylenen bir Türk emirinin yönetimi altına girdi ve bu zorlaştırma 1095’te Fransa’da yapılan Clermont Konsili’nde Papa II. Urban’ın bir Haçlı Seferi çağrısı yapmasının gerisindeki sebeplerinden biridir.”²⁵⁶ Watt şöyle devam etmektedir: “Uzun bir süre Hristiyanlar Haçlı Seferleri’ne katılmayı, bir tür romantik

²⁵⁴ Haught, s.16

²⁵⁵ Bkz. Haught, s.18

²⁵⁶ Watt, W. Montgomery, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, s.111

aba olarak gördüler. Haçlı Seferleri on birinci yüzyılın dini cokusu ve keza Hristiyan valyelik ideali ile de birleştirildi.”²⁵⁷

Haçlı Seferleri’nin tamamen Hristiyanlık temelleri üzerine oturtulduğu bazı kaynaklarda açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Örneğin Ahmed Abdullah El-Masdûsî’nin Hristiyan yazar Erich Bethman’dan alıntı ile aktardığı Papa Urban’ın konseye yaptığı konuşma bu durumu çok açık bir şekilde ifade etmektedir: “Savaşmak için boş bahaneler arayıp duran siz Hristiyan savaşçılar, sevinin, çünkü bugün gerçek bahaneniz var. Kendi z vatandaşlarınıza sık sık dehşet saçan sizler, gidin barbarlara karşı savaşın, gidin kutsal toprakların kurtarılması için savaşın. Siz ki boşuna savaşıyorsunuz, silahlarınızın gücünü başkalarının hiddeti için kullanınız, Makabi’lerin kılıcını kuşanarak gidin ebedi bir mükâfat kazanın. Dşmanlarınızı yenerseniz Doğu’nun krallıkları sizin mirasınız olacaktır. Eğer yenilirseniz, Hazreti İsa’nın öldüğü aynı yerde ölmek şerefine nail olacaksınız ve Allah sizi mukaddes katına çıkarmayı unutmayacaktır. Bu an, sizin gerçek bir cesaretle şevklendirildiğinizi ispat edeceğiniz bir andır. Bu barışın bağrında işlenmiş olan bunca kötülüğün adalet ve insanlık pahasına kazanılmış bunca zaferlerin kefarecini deyebileceğiniz bir andır. Eğer kan istiyorsanız ellerinizi inanmayanların kanında yıkayınız. Size haşın konuşuyorum, çünkü benim görevim bunu gerektiriyor. Cehennem askerleri, Allah’ın yaşayan askerleri olun. Hazreti İsa sizi O’nu savunmanız için göreve çağırdığı zaman, basit duygularınız sizi evlerinizde tutmasın. Hristiyanların utanç ve kötülüklerinden başka hiçbir şeyi görmeyin. Kudüs’n iniltilerinden başka hiçbir şeyi dinlemeyin ve Allah’ın size söylediğini iyi hatırlayın; anne ve babasını benden çok seven, benim için değerli değildir; evini, babasını,

²⁵⁷ Watt, W. Montgomery, **Müslüman-Hristiyan Diyalğu**, s.113

annesini, karısını veya çocuklarını veya mirasını benim adıma terk edecek olan yüz kat mükâfatlandırılacak ve ebedi bir hayata sahip olacaktır.”²⁵⁸

Hristiyanlıkta düşmanı sevme inancı ve emri ile çok yakından ilişkili olması ve tarihte önemli bir yer tutması sebebiyle genişçe yer verdiğimiz Haçlı Seferleri görüldüğü gibi sevgi kavramının zıddını ifade edebilecek ne kadar eylem ve davranış varsa hepsinin de sergilenmesine sahne olmuştur. Yukarıda sunduğumuz tarihi verilerden, bu hareketin tamamen Hristiyanlık temelinde bir savaş olduğu, bunun düşman sevgisiyle bağdaştırılması bir yana, bir insanın başka bir insana böyle bir davranışı reva görmesinin algılanması mümkün değildir. Bununla birlikte Haçlı Seferleri’nin bizzat bazı Hristiyanlar tarafından da yanlış olduğunun kabul edildiği ifade edilir. Nitekim Eliade Aydınlanma düşünürlerinin bu seferleri bir yobazlık olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir.²⁵⁹ Watt da benzer bir değerlendirmeyi on sekizinci yüzyılda bile, tarihçilerin Haçlı Seferleri düşüncesinin bütünü hakkında eleştirel olmaya başladıklarını belirterek yapmaktadır.²⁶⁰

Görüldüğü gibi Hristiyanlıkta temel inanç esaslarından biri ve en üstün ahlaka sahip olmanın ölçüsü olarak görülen düşmanı sevme anlayışı eylem olarak hayata geçirilemediği gibi bunun tam zıddı olarak ortaya koyduğumuz kin, nefret ve acımasızlığın her türlü örneği özellikle Haçlı Seferleri’nde görülmektedir. Daha önce değindiğimiz komşuyu sevme inancına muhalif davranış örneklerini yine Haçlı Seferleri’nde ve başka eylemlerde açıkça görmek mümkündür.

Hristiyanlar, sevgi dini olarak ifade ettikleri dini yayarken karşılına çıkan Haçlı Seferleri eleştirilerine yanıt vererek, bu seferlerin Hristiyanlıktaki Tanrı’yı,

²⁵⁸ El-Masdûsî, Ahmed Abdullah, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Çev: Mesud Sadak, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, ss.287,288

²⁵⁹ Eliade, **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi**, III/113

²⁶⁰ Bkz. Watt, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, s.114

komşuyu ve düşmanı sevme inancına zarar veremeyeceğini, bunların Hristiyanlığı yıpratmak için başka din mensupları tarafından kullanıldığını ifade etmektedirler. Bu kapsamda yapılan savunmalara burada yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Thomas Michel, Müslümanlar tarafından Hristiyanlara yöneltilen, sözle ifade edilen sevgi anlayışının Hristiyanların hayatlarına yansımadağı, Hristiyanların hiç de başkalarından daha fazla cömert, sevecen, yardımsever, bağışlamaya hazır görünmedikleri, Hristiyanlık tarihinin kendisinin bile savaşlar, hesaplaşmalar, açgözlülük, hoşgörüsüzlük, sömürücülük örnekleri ile dolu olduğı eleştirilerine, Hristiyanların İsa'nın öğretilerine uymayı reddetmelerini sebep olarak göstermektedir. Buna ilaveten bu çeşit suiistimal ve yolsuzluklara her ülke de ve her dinde rastlanabileceğini belirterek savunma getirmektedir.²⁶¹

Hristiyanlığa karşı yapılan eleştirileri ve iddiaları yanıtlayan İsa Karataş ise şunları söylemektedir: “Hristiyanlığın barışçı bir din olmadığını kanıtlamak için bazı yazarların kullandıkları tek ‘malzeme’ Haçlı Seferleri’dir. Hristiyanlar tarafından yapılan her şeyin Hristiyanlığa uygun olduğunu düşünmek doğru değildir. Haçlı Seferleri’nin de Hristiyanlar tarafından yapılması, Hristiyanlığın böyle bir eyleme izin verdiğini kanıtlamaz.”²⁶²

Türkiye’deki misyonerlik faaliyetleri ile ilgili çalışmaları ile tanınan Samiha Ayverdi’nin misyonerlere yazdığı bir mektuba verilen cevapta kendilerine Hristiyan diyenlerin dünya milletlerine verdiği acı, elem ve zarara bakılarak Hristiyanlığın değerlendirilmemesi istenmekte, hakiki Hristiyanların örnekliğine başvurulması gerektiğı vurgulanmaktadır²⁶³

²⁶¹ Michel, Thomas, **Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş**, Ohan Basımevi, İstanbul 1992, ss.86,87

²⁶² Karataş, İsa, **Gerçekleri Saptıranlar**, Lütuf Yayıncılık, İstanbul 1996, s.182

²⁶³ Ayverdi, Sâmiha, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001, ss.97-99

Görüldüğü gibi Hristiyanlığın tarihinde meydana gelen, sevgi ilkesinden uzak şiddet, kin ve nefret duygularının sonucu olan eylemler, Hristiyanlar tarafından ortak bir şekilde dini temsil edemeyecek, Hristiyanlığı yanlış anlayan kişiler tarafından gerçekleştirildiği temelinde savunulmaktadır. Bu savunmalara göre Haçlı Seferleri'ni düzenleyenler de Hristiyanlığı yanlış anlayanlar, ya da bu dini hakkıyla yaşamayanlardır. Hristiyanlığı gerçek anlamda algılamak için hakiki Hristiyanlara bakmak gerekmektedir. Aksi halde Hristiyanlık hakkında yanlış düşüncelere ulaşılabilecektir. Bu düşünceye göre Haçlı Seferleri'ni veya Hristiyanların gerçekleştirdiği, sevgiyle bağdaşmayan diğer eylemleri bahane ederek Hristiyanlığı eleştirmek ve bu dinin sevgi anlayışının ütopyadan başka bir şey olmadığını söylemek art niyetli bir yaklaşımın sonucudur. İyi niyetle yaklaşımda bulunan kimselerin Haçlı Seferleri'ni bahane etmeleri ve bu bahaneyle Hristiyanlığın sevgi anlayışını reddetmeleri mümkün değildir. Nitekim bütün dinlerde dinin kurallarını doğru olarak uygulamayan, ancak o dinin mensubu olduğunu ifade eden birçok insan vardır. Nasıl ki bu insanların yapmış oldukları eylemlerden dolayı o din sorumlu tutulamazsa Haçlı Seferleri'nden dolayı da Hristiyanlık sorumlu tutulamaz.

Bu şekildeki bir savunma Hristiyanlığın Haçlı Seferleri'ndeki masumiyetini ortaya çıkarmakta yeterli olmamaktadır. Çünkü bu eylemleri gerçekleştirenler ne Hristiyanlıkta heretik grup olarak adlandırılan küçük bir azınlık, ne de birkaç kişinin bir araya gelerek oluşturduğu birliktir. Tam aksine bu eylemleri gerçekleştirenler İsa tarafından Tanrı adına işler gerçekleştirme yetkisinin kendisine verildiği iddia edilen kilisedir. Hristiyanlıkta kilisenin yapısı diğer dinlerdeki, özellikle İslam dinindeki cami ve benzeri ibadet mekânları ile karşılaştırılamayacak derecede farklıdır. Kutsal Kitap'ın bile, kilisenin topladığı konsiller neticesinde, kendisinin onayıyla geçerlilik

kazandığını hesaba kattığımızda, kilisenin bizzat başında bulunduğu ve yönettiği bir eylemden Hristiyanlığın sorumlu olamayacağını iddia etmek geçerli bir savunma ve mazeret değildir.

Haçlı Seferleri’ni ve sevgi kavramı ile bağdaşmayan diğer eylemlerle ilgili olarak Hristiyanlığı savunurken başka dinlerde de o dinin kurallarına uymayan davranışlar sergilendiği, bu sebeple o dinin suçlanamayacağı ifadelerine yer verilmektedir. Böyle bir savunma mantıksal olarak şöyle bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Bir dinin kurallarına uymayan davranışlar sergileyen kişi, o davranışlarıyla o dinin sınırlarını aşmıştır. Bu kişinin o dinin sınırlarının dışına çıkması, o kişiyi ilgilendirmektedir. Eğer o kişinin davranışı, o dinden çıkmayı gerektiren bir davranışsa, kişinin o dinden çıkmış olması sadece o dine inananların sayısında bir kişinin eksilmesine sebep olur. O halde böyle bir karşılaştırma ile savunulan Hristiyanlıkta kilise, Haçlı Seferleri’yle Hristiyanlık dininin sınırlarını aşmıştır. Hristiyanlığı bu eylemlerden ayrı tutarak savunmak için kilisenin eylemlerini Hristiyanlık dininden çıkarmak gerekmektedir. Hristiyanlıktan kilisenin eylemleri çıkarıldığı zaman da böyle bir dinden söz etmek mümkün değildir. Çünkü Hristiyanlık kilise ile vardır. Zaten kilise bu konumunu ve yetkisini de bizzat Kutsal Kitap’tan almaktadır.²⁶⁴ Nitekim kilisenin bir bedene benzetilerek şöyle denmesi de kilisenin konumunun ne olduğunu açıkça ortaya koymaktadır: “Beden baş tarafından yönetildiği gibi; kilise de kendi başı olan Rab İsa tarafından yönetilir. Ne var ki Rab

²⁶⁴ Romalılar, 13:1-5 Ayrıca Papa II. Jean Paul’ün akıl ve iman genelgesinde, Kilise’nin insana teklif ettiği bilginin kaynağının, her ne kadar yüksek seviyede olursa olsun Kilise’nin kendi düşüncesi olmadığını bildirmiş olması, insanın iman ile kabul ettiği Tanrı sözü olduğunu ifade etmiş olması da Kilise’nin vermiş olduğu kararların, Hristiyanlıktan ayrı tutulamayacağını açık bir şekilde göstermektedir. (Papa II. Jean Paul, s.31) Yine Luther de dünyevi yetki sahipleri kötü ve inançsız olsalar bile, yetki ve taşıdığı iradelerinin yine de güzel olduğunu ve bu iradenin Tanrı’dan geldiğini ifade etmektedir. Ona göre Tanrı, ne kadar haklı olurlarsa olsunlar, kalabalığın ortalığı karıştırmasına göz yummaktansa, ne kadar kötü olursa olsun, hükümetin var olmasına izin vermeyi tercih eder. Ne kadar buyurgan olursa olsun, bir prens prens olarak kalmalıdır, zorunluluk gereği birkaç kişinin kafasını uçursa bile. (Olgun, Hakan, **Luther Ve Reformu**, Fecr Yayınevi, Ankara 2001, ss.19,20)

İsa Ruhsal bir varlık olarak göze görünmediğinden, kiliseye göze görünen küçük yöneticiler tayin eder. Buna göre kilisenin başı olan Rab İsa'ya İncil'in sözlerine itaat etmek üzere bağlılığını kanıtlayan episkoposlar tayin eder. Böylece kilisenin ruhsal yönetimi, büyük baş olan Rab İsa'nın önderliği ve O'na olan bağımlılık altında gelen episkoposlar tarafından sürdürülür. Kilisede alınacak ve uygulanacak kararlar bu gibi kişiler tarafından verilir.”²⁶⁵

Açıkça anlaşıldığı gibi Haçlı Seferleri ile ilgili olarak Hristiyanların getirmiş oldukları savunma tezleri dayanaksız kalmaktadır. Bu durumda da bu seferlerle Hristiyanlıkta düşmanı sevmek inancı bu dinin temeli olan kilise tarafından ihlal edilmiştir. Bir dinin inanç esasının bizzat o esası koyan tarafından bir defa bile ihlal edilmesi, o esasın her zaman ihlal edilebileceği anlamına gelmektedir. Her zaman ihlal edilebilecek bir inanç esası da zaten esas olmaktan çıkmaktadır. Hristiyanların yönetmiş oldukları devletlerin yıllar boyunca uyguladıkları politikalar da zaten bu esasın çok sık ihlal edildiğini göstermektedir.

Hristiyanlıkta bizzat İsa tarafından verilen görev olarak algılanan misyonerlik faaliyetleri de zaman zaman düşmanı sevme ilkesiyle bağdaşmayacak şekilde uygulamalara sahne olmuştur. Hristiyan İlahiyatı adlı kitabında Besnard şu itirafta bulunmaktadır: “İtiraf etmek gerekir ki İsa tarafından havarilerine emanet edilmiş olan misyona bağlılık içinde ve bunun heyecanı altında Katolik mezhebi, tarihin her devrinde yayılma yolunu araştırmıştır. Burada Katolik mezhebinin yayılış olayına girecek değiliz. Çünkü bu öyle manzara arz ediyor ki orada aydınlık ile karanlık, sevilenle seilmeyen iyice birbirine karışmıştır. Bizzat Katolik ilahiyatının prensipleriyle çelişik olmasına rağmen; gerçekten üzücü olan icbari din değiştirme

²⁶⁵ Günay, Misak, **Gerçeklere Dönüş**, Sebat Matbaası, İstanbul 1984, s.62

sapıklıkları bir yana bırakılırsa Katolik vicdanı, belli başlı şu soruların cevabını bulmakla karşı karşıya kalacaktır. Bazı milletlerin her türlü kültür değerleri, gerçek bir zaruret olmaksızın sadece iman değil, fakat özel bir kültür tipi empoze etmek için, çok basit bir teoloji adına inkar edilmedi mi?”²⁶⁶

Şinasi Gündüz de kilise tarafından din adına yapılan uygulamaların politik amaçlara alet edildiğini şu cümlelerle vurgulamaktadır: “Sömürge dönemlerinden itibaren askeri, siyasi ve ekonomik gücü arkalarına alan sömürgeci Hristiyan uluslar sayesinde, dünyanın hemen her köşesinde yayılma imkânı bulan Hristiyanlık, günümüzde dünya ulusları üzerinde hegemonyacı bir üstünlük tesis eden süper güçlerin ve diğer egemenlerin dini olarak dikkat çekmektedir.”²⁶⁷ Yine Gündüz kilisenin toplumları Hristiyanlaştırma sürecinde siyasi, askeri, teknolojik vb. güçleri sonuna kadar kullandığını şöyle vurgulamaktadır: “Hristiyanların şiddet ve baskı anlayışları sömürü ve emperyalizm dönemlerinde de devam etmiştir. Batılı Hristiyan uluslar, sahip oldukları askeri ve teknolojik güç sayesinde dünyanın dört bir tarafında edindikleri sömürge bölgelerinde, yerel inanç ve değerlere karşı hızlı bir asimilasyon süreci başlatmışlar ve neticede kısa zamanda kuzeyi ve güneyi ile bütün Amerika ile başta Avustralya ve Yeni Zelanda olmak üzere Okyanusya’nın önemli kesimi ve Afrika ile Asya’nın kimi bölgeleri Hristiyanlaştırılmıştır.”²⁶⁸

Hristiyanlıkta sevgi anlayışını ortaya koyduğumuz bu bölümde, bu dinde sevgi kavramının ahlaki bir nitelik olmaktan çok bir inanç konusu olduğu sonucuna ulaşmış bulunmaktayız. Hristiyanlığın temeli olarak görülen Tanrı, komşu ve düşman sevgisinin ahlaki bir nitelik değil de bir inanç esası olarak algılanması durumunda da, çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koymuş olduğumuz sevgi

²⁶⁶ Besnard, ss.25-26

²⁶⁷ Gündüz, s.33

²⁶⁸ Gündüz, s.34

kavramı ile çelişen durumların ortaya çıktığını tespit ettik. Sevgi kavramının tabiatında bulunan ve zorunlu olarak sergilenmesi gereken eylemin, Hristiyanlıkta sergilenememesinin altında yatan sebebin de bir inanç ve ahlaki bir nitelik olması arasındaki farktan kaynaklandığı sonucuna ulaştık. Hristiyanlıkta sevilmesi istenen nesnelerin bir inanç esası olarak algılanması, bu dine inananların kişisel özelliklerinden kaynaklanan farklı sevgi ifadelerini ortaya çıkarmalarını engellemektedir. Hristiyanlıkta sevginin tek bir kalıp halinde sunulması ve bu kalıbın inananlara inanç esası olarak dayatılmış olması da gerçek anlamda sevginin tezahür etmesini engellemiştir. Hiçbir şekilde tezahürü görülemeyen bir varlığı algılamak mümkün olmadığı için de Hristiyanlıkta ifade edilen sevginin varlığı da algılanamamıştır. Sonuç olarak Hristiyanlıkta sevgi kavramına yüklenen anlamın içi boş bir kelime olduğunu iddia etmek biraz insafsız bir eleştiri olsa bile, bu dindeki sevilmesi gereken nesnelere karşı duyulan sevgi inanç aşamasında kalmaktan ileri gidememiş, bu sevginin gerektirdiği eylemler yerine getirilememiştir.

II. BÖLÜM

İSLAM'DA SEVGİ

Toplumların birbiri ile ilişkilerini düzenlemede büyük bir yere sahip olan sevgi mefhumu, İslam dininin temelini oluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam'ın temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'in hadislerine bakılarak bu dinin sevgi ile olan ilişkisini ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu bağlamda, İslam dininde sevgi anlayışını ortaya koyabilmek için Kuran-ı Kerim'deki ayetler ve Hz. Muhammed'in güvenilir hadis kaynaklarında nakledilen hadisleri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca İslam'da sevgi kavramını, İslam'da sevgiyi ifade eden kavramların yanında, çalışmamızın giriş

bölümünde ortaya koymuş olduğumuz bilimsel anlamda sevgi kavramı çerçevesinde de bir değerlendirmeye tabi tutmak yerinde olacaktır.

İslam dininde sevgi kavramının ifade ettiği anlam ve sevginin yönü, çeşitli sevgi ilişkilerini ortaya koymaktadır. Bunların başında da Allah ile insan arasındaki sevgi ilişkisi gelmektedir. Bu anlamda Allah ile insan arasındaki sevgi iki yönde gerçekleşmekte, Allah'ın insanı sevmesi ve insanın da Allah'ı sevmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Daha sonra da insanların diğer insanlarla olan ilişkilerini düzenlemede sevgi kavramının etkisini ortaya koymak önem arz etmektedir.

A)ALLAH İLE İNSAN ARASINDAKİ SEVGİ İLİŞKİSİ

Tüm varlıkların yaratıcısı olan Allah ile O'nun yarattığı varlıklar içerisinde, en üstün özelliklerle donatılan insan arasında bir ilişkinin olması gerektiği muhakkaktır. İslam'da bu ilişki yaratan ve yaratılan arasındaki bir ilişki şeklinde izah edilmekle birlikte, bu ilişkinin çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koyduğumuz sevgi kavramı çerçevesinde gerçekleştiği görülmektedir. İslam'da bu sevgi ilişkisi iki yönlü olarak algılanmakta, Allah'ın insanları sevmesi ve insanların Allah'ı sevmesi şeklinde temellendirilmektedir.

1)ALLAH'IN İNSANLARI SEVMESİ

a)Allah Sevendir

Allah Kuran-ı Kerim'de sevgiye ayrı bir değer vererek sevgiyi kendi varlığının bir delili olarak ortaya koymaktadır. Bu gerçek çeşitli ayetlerde şöyle ifade edilmektedir: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”²⁶⁹ Allah bu ayet ile insanlar arasında muhabbet

²⁶⁹ Rum, 30/21

var etmesini kendi varlığının delili olarak göstermekte, dolayısıyla sevgiyi bir inanç esası haline getirmektedir. Allah birçok ayette çeşitli özelliklerinden dolayı sevdiği insanlardan bahsederken de kendisinin seven olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Allah, iyilik yapan muhsinleri²⁷⁰, Allah'a tevbe edenleri ve temizlenenleri²⁷¹, muttakileri²⁷², sabredenleri²⁷³, tevekkül edenleri²⁷⁴, adaletle davrananları²⁷⁵, Allah yolunda çarpışanları²⁷⁶ sevdiğini bildirmektedir. Allah'ın bu özelliklere sahip olan insanları sevdiğini bildirmesi doğal olarak O'nun seven olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Fakat Allah'ın seven olması onun sevgisinin insanlardaki sevgi ile aynı anlamda olup olmadığının sorulmasını gerektirmektedir. İslam'da yaratan-yaratılan ilişkisi çerçevesinde, Allah ile O'nun yarattığı insanın güç, kuvvet, kudret veya diğer özellikler bakımından aynı niteliklere sahip olması düşünülemez. Allah'ın sevgisini de bu çerçevede düşünmek gerekmektedir. Büyük İslam bilgini Gazali de Allah'ın ve insanın sevgisi arasındaki farkı, Allah ve insan için ortak olarak kullanılan vücut sıfatını örnek vererek izah etmiştir. Ona göre, insan ve Allah için ortak olarak kullanılan vücut sıfatı Allah için farklı, yaratılmış olan insan için farklı anlam ifade etmektedir. Çünkü insanın vücudu Allah'a bağlı, Allah'ın vücudu ise hiçbir şeye bağlı değildir.²⁷⁷ Bu sebeple sevgi Allah ve insan için ortak olarak kullanılsa da Allah'taki sevgi ile insanlardaki sevgi arasında farklar bulunmaktadır

b)Allah'ın Sevdiği İnsan Tipi

²⁷⁰ Bakara, 2/195, Al-i İmran, 3/134,148, Maide, 5/13,93

²⁷¹ Bakara, 2/222, Tevbe, 9/108

²⁷² Al-i İmran, 3/76, Tevbe, 9/4,7

²⁷³ Al-i İmran, 3/146

²⁷⁴ Al-i İmran, 3/159

²⁷⁵ Maide, 5/42, Hucurat, 49/9, Mümtetine, 60/8

²⁷⁶ Saf, 61/4, Maide, 5/54

²⁷⁷ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed **İhyau Ulumi'd Din**, Çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, IV/588,589

Allah Kuran-ı Kerim’de kendisinin seven olduğunu belirtirken, aynı zamanda sevdiği insanların özelliklerini de saymaktadır. Yani Allah sevdiği insan tipini bu ayetlerle ortaya koymaktadır. Allah’ın sevdiği insan tipini ortaya koyması doğal olarak kendisinin insanlardan istemiş olduğu davranışları ortaya çıkarmakta, insanlar da O’nun sevgisini kazanmak için, O’nun istediği tipte insanlar olmaya gayret etmektedirler. Bu bağlamda Allah’ın sevdiği insan tipini ortaya koyması, sevginin tanımıyla bağlantılı olarak ortaya çıkması gereken eylemle de örtüşmektedir.

Allah’ın sevdiği insan tipini ortaya koymak için öncelikle Kuran-ı Kerim’de Allah’ın insanları hangi davranışlarından veya özelliklerinden dolayı sevdiğini tespit etmek gerekmektedir.

Allah’ın Kuran-ı Kerim’de sevdiğini bildirdiği insan tipinin özelliklerinin başında muhsinler gelmektedir. Kötülüğün zıddı olan her şey, iyilik etmek, bir şeyi iyi yapmak, iyice ve gereği gibi bilmek anlamlarında kullanılan ihsan kelimesinin faili olan muhsin kelimesi²⁷⁸ genel olarak “iyilik edenler” anlamında kullanılmıştır. Hz Peygamber meşhur Cibril hadisinde ihsanı şu şekilde tanımlamaktadır. “İhsan, Allah’ı görüyormuşçasına O’na ibadet etmendir. Sen O’nu görmesen de O seni görür.”²⁷⁹ Allah bir ayette açık bir ifade ile muhsinleri sevdiğini bildirmektedir. “Onlar bollukta ve darlıkta sarf ederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever.”²⁸⁰ Allah bu ayette iyilik yapanları sevdiğini belirtirken aynı zamanda infak etmeyi, öfkeyi yenmeyi ve kusurları affetmeyi de zikrederek bu özellikleri muhsinlerin sıfatları içine dâhil etmektedir. O halde infak etmek, öfkeyi yenmek ve insanların kusurlarını affetmek de Allah’ın sevdiği davranışlar olarak sunulmaktadır.

²⁷⁸ İbn Manzur, ha-sin-nun maddesi

²⁷⁹ Müslim, **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, İman, 1

²⁸⁰ Al-i İmran, 3/134

Ünlü müfessir Hamdi Yazır'a göre; “İnfak malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi demektir.”²⁸¹ Malın elden çıkarılmasından kasıt ise ona ihtiyacı olan kimselere verilmesidir. Allah katında, İslam'da zorunlu olarak verilmesi gereken zekât²⁸² ibadetinden daha üstün bir yere sahip olan infakta bulunma, bir arada yaşamayı, toplu hareket etmeyi teşvik eden bir dinin, toplum içerisinde eşitliği, adaleti ve sosyal dengeyi temin etmede önemli bir rol oynamaktadır. Yazır bu durumu şu şekilde izah etmektedir: “Bir aç ile bir tokun bir safta kurşunla kenetlenmiş binalar gibi bir sevgi ve kardeşlik duygusuyla birbirine kalben perçinlenmesi kabil değildir. Şu halde cemaatin hakiki bir ibadet birliği içinde olması, gerçekten fakir ve kimsesiz olanların gözetilmesi ve çalışabileceklerin çalıştırılması için ilk önce zekât ve fıtır sadakaları ile zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu kapatarak bir sevgi bağının kurulması, hem de hepsinin mevlası Allah Teala olduğunu bildiren bir duygu ve iman ile kurulması büyük bir görevdir.”²⁸³ İşte böyle bir görevi yerine getiren ibadet olan zekâtın ileri seviyede uygulanması olarak algılanabilecek olan infak, muhsinlerin özelliği içerisine dâhil edilmek suretiyle Allah'ın insanı sevmesine sebep olan bir davranış olarak sunulmaktadır.

Bir başka ayette ise, infak edilen şeyin sevilen şeylerden olması gerektiği bildirilmekte ve şöyle denilmektedir: “Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”²⁸⁴ Bu ayet ile de Allah gerçek iyiliğe ulaşmayı sevilen şeylerden infak etme şartına bağlamaktadır. Sevilen şeylerden infak etmek de hem verenle verilen arasında bir sevgi bağının oluşmasına sebep olacak, hem de verenin Allah'ın sevgisini kazanmasına sebep

²⁸¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kuran Dili**, Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd., Azim Yayınları, İstanbul 1992, I/180

²⁸² Bakara, 2/43,110, Tevbe, 9/5,60, Meryem, 19/31,55.

²⁸³ Yazır, I/180,181

²⁸⁴ Al-i İmran, 3/134

olacaktır. Allah da bu şekilde infakta bulunanları seveceğini bildirerek toplumu bu yönde davranışlar sergilemeye yöneltmekte, bu durumda da Allah'ın sevgisi bir eylemin gerçekleşmesine sebep olmaktadır.

Muhsinlerin özelliklerinden sayılan öfkeyi yenme de, Allah'ın muhsinleri sevmesinin bir sonucu olarak yine O'nun sevdiği bir davranıştır. Seyyid Kutub öfke konusunda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bütün öfke beşeri bir infialdir. Kanın ansızın harekete geçmesiyle insan öfkelenir. İnsan varlığının ilk sebeplerinden ve ilk zaruretlerinden birisidir.”²⁸⁵ Ayette geçen “gayz” kelimesi, insanın hoşlanmadığı bir şeye karşı heyecanını ifade etmektedir ki bu öfke olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamı ifade eden diğer bir kelime de “gadab” kelimesidir. Gadab, gayzdan sonra gelen ve intikam alma isteğini ifade eden bir kelimedir. Gadab ile gayz arasındaki önemli bir fark, gayzın sadece kalpte kalabilme ihtimali varken, gadabın insanın yüz ve davranışlara yansımalarının bulunmasıdır. Kutub, tefsirinde, öfke ile başlayan sürecin seyrini şöyle anlatır: “Öfkeyi yenmek ilk merhaledir. Fakat sadece onunla iş bitmez. İnsan öfkesini bazen baskı yapmak, intikam almak için yenemez. Azgın öfke fena bir intikama döner. Beliren gazap gizli gizli öfkeye tahavvül eder. Gayz ve gazap kin ve intikamdan daha iyidir.”²⁸⁶ Yazır da, önce öfkelenip sonra zarar gördüğü kimselere karşı gücü olduğu halde intikam almaya kalkışmamayı ve hatta hoş olmayan bir tavır göstermeyip hazmetmeyi ve sabretmeyi öfkeyi yenmek veya yutmak olarak tanımlamaktadır.²⁸⁷ Nitekim Hz. Peygamber de “Kuvvetli kimse rakibini yenen pehlivan değildir. Gerçek kuvvet sahibi kimse, kızgınlık anında

²⁸⁵ Kutub, Seyyid, **Fî Zılâl-il Kur'an**, Çev: İ. Hakkı Şengüller, vd., Hikmet Yayınları, İstanbul 1968, II/453

²⁸⁶ Kutub, II/453

²⁸⁷ Yazır, II/424,425

nefsine hâkim olandır.”²⁸⁸ buyurarak hem öfkeyi yenmenin zor bir davranış olduğuna dikkat çekmiş, hem de ayetle ilişkili olarak düşünüldüğünde bu davranışın Müslümana yakışan bir davranış olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Allah insanlara, kendi sevgisini kazanmalarının yollarından biri olarak gösterdiği öfkelerini yenme davranışıyla toplumda huzuru, insanlar arasında sevgi ve saygıyı gerçekleştirmeyi onlara amaç olarak belirlemiş, sevgiyi engelleyen, insanlar arasındaki kin ve nefretin temel sebeplerinden biri olan öfkeyi yenmeyi onlara hedef olarak göstermiştir. Böyle bir hedef de toplumda huzur ve refahın sağlanmasında büyük bir etkiye sahiptir.

Ayette Allah’ın sevdiği insan tipinin en önemli özelliklerinden olan ihsanda bulunmanın diğer bir şekli de insanlara karşı bağışlayıcı olmak şeklinde ifade edilmektedir. Allah Kuran-ı Kerim’de insanları affetmeye teşvik etmekte, onlardan affetmelerini isterken kendisinin de affedici olduğunu hatırlatmaktadır. Şu ayetler bu duruma örnek teşkil etmektedir. “Bir iyiliği açığa vurur veya gizler yahut bir kötülüğü affederseniz, bilin ki Allah da affedendir, güçlü olandır”.²⁸⁹ “Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, onlardan sakının; ama siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve acır.”²⁹⁰ Bu ve benzeri ayetlerde Allah’ın affedici olduğu hususu sık sık vurgulanmaktadır.²⁹¹ Gazali affı şu şekilde tanımlamaktadır: “Af demek kısas ve tazminat gibi herhangi hak ettiği bir şeyi almayıp sahibine bağışlamak demektir.”²⁹² Affetmek insanlar arasında ilişkilerin bozulmadan devam etmesine veya bozulan ilişkilerin tekrar düzelmesine katkıda bulunan bir özelliktir. Bu sebeple insanlar Allah’ın affını elde etmek için İbni Kesir’in ifadesiyle “sadece insanlara kötülük etmemekle kalmayıp, kendilerine

²⁸⁸ Müslim, Birr, 108

²⁸⁹ Nisa, 4/129

²⁹⁰ Teğabun, 64/14

²⁹¹ Hacc, 22/60, Mücadele, 58/2, Nisa, 4/42,99,149

²⁹² Gazali, III/407

zulmedenleri affederler. Hiç kimseye karşı gönüllerinde kızgınlık kalmaz. İşte bu, insan halinin en mükemmeli, en gelişmişidir.”²⁹³

Görüldüğü gibi Allah insanlara iyilik yapanları, yani muhsin olanları seveceğini bildirdiği ayette onlara iyi olmanın yolunu da göstermektedir. Fahrüddin Er-Razi tefsirinde bu konu ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: “Ayette geçen üç şey, başkasına iyilik etmede müşterek olduğu için, Cenabı Hak üçünün sevabını ‘Allah iyilik edenleri sever’ buyurarak ifade etmiştir. Çünkü Allah’ın, kullarını sevmesi her türlü mükâfat derecelerini içine alır.”²⁹⁴ İyilik yapmanın sevginin bir sonucu olduğu göz önünde bulundurulduğunda da Allah böyle bir eylemi teşvik etmekte, dolayısıyla toplumun bir sevgi toplumu olmasını dilemektedir. Nitekim başka bir ayette de “İnananlara ve yararlı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, yararlı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur. Allah iyi davrananları sever”²⁹⁵ diyerek insanların iyilik yapmalarını teşvik etmektedir.

Allah’ın sevdiği insan tipinin özelliklerinden biri de, onun muttaki olmasıdır. Allah Kuran-ı Kerim’de şöyle hitap etmektedir: “Hayır, öyle değil; ahdini yerine getiren ve günden gün sakınan bilsin ki, Allah sakınanları şüphesiz sever.”²⁹⁶ Yine Allah Kuran-ı Kerim’de antlaşmalara uymayı ve bunları bozmaktan sakınmayı emrederken de muttaki kelimesini kullanmış, bu anlamda sakınanları seveceğini belirtmiştir.²⁹⁷ Muttaki kelimesi, son derece korunmak anlamında mastar olan vikaye

²⁹³ İbn Kesir, **Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri**, Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, IV/1367,1368

²⁹⁴ Er-Razi, Fahrüddin, **Tefsir-i Kebir**, Çev: Suat Yıldırım, vd., Akçağ Yayınları, Ankara 1988, VII/72,73

²⁹⁵ Maide, 5/93

²⁹⁶ Al-i İmran, 3/76

²⁹⁷ Tevbe, 9/4

kelimesinden türetilmiştir. Muttaki, korunan anlamına gelmektedir.²⁹⁸ Aynı zamanda Yazır'a göre; "ittika vikayeyi kabul etmek, başka bir ifade ile vikayeye girmektir. Vikaye ise aşırı korumacılık, yani acı ve zarar veren şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O halde lügat açısından ittika veya onun ismi olan takva, kuvvetli bir himayeye girerek korunmak, özetle kendini iyi sakınıp korumak demektir. Bunun gereği olarak korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek manalarına da kullanılır."²⁹⁹ Takva Kuran-ı Kerim'de değişik anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. Razi'nin asıl anlamı olarak haşyet yani tazim ve saygıdan ileri gelen korkma olarak tanımladığı takva,³⁰⁰ bu anlamıyla birçok ayette zikredilmektedir.³⁰¹ Kuran-ı Kerim'de takva ile ilgili diğer ayetler de incelendiğinde takvanın üç derecesi ortaya çıkmaktadır. Yazır'ın da tespit ettiği gibi, birincisi, ebedi azaptan sakınmak için Allah'a şirk koştuktan sakınmak ve O'na iman etmek, ikincisi, büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ve farzları yerine getirmek, üçüncüsü kalbin sırrını Allah'tan meşgul edecek her şeyden kaçınmak ve bütün varlığı ile Allah'a yönelmek ve çekilmektir.³⁰²

Görüldüğü gibi Allah'ın sevdiği insan tipinde bulunması gereken özelliklerden biri olan takva her açıdan güzel bir ahlaka sahip olmayı, bu ahlaka sahip olmada sınırın olmadığını, en küçük bir günahdan bile sakınmayı gerektirmektedir.

Allah'ın muttakileri seveceğini bildirdiği ayetlerde³⁰³ muttakilerin özellikleri olarak gösterilen ahde vefaya yani verilen sözü yerine getirme özelliğine dikkat

²⁹⁸ Bkz. Er-Razi, II/444

²⁹⁹ Yazır, I/161

³⁰⁰ Er-Razi, II/444

³⁰¹ Nisa, 4/1, Hacc, 22/1, Şuara, 26/106, Ankebut, 29/16, Al-i, 3/102, Bakara, 2/48

³⁰² Yazır, I/162

³⁰³ Al-i İmran, 3/76, Tevbe, 9/4

çekmek gerekmektedir. Ahde vefa bir ahlak kaidesidir ve Allah korkusuyla yakından alakalıdır. Bu sebeple toplumsal ilişkilerde dost ile düşman arasında farklılık göstermez. Her ikisi için de geçerli olmak zorunda olan bir ahlak kaidesidir. Nitekim Allah müminlere, müşriklerle yapmış oldukları anlaşmalara uymalarını emretmektedir.³⁰⁴ Bu durumda ahde vefa herhangi bir menfaat karşılığında uyulması gereken bir kural değil, bizzat Allah emrettiği için uyulması gereken bir ahlaki kuraldır. O halde verilen sözlere uymak insanların kendi aralarında yapmış oldukları anlaşmalarla zuhur etse bile, insanların birbirlerine vermiş oldukları söz aynı zamanda Allah'a verilmiş bir söz olmaktadır. Bu durumda insanların ahitlerine vefa göstermeleri, Allah'a vermiş oldukları ahde vefa göstermeleri anlamına gelmektedir. İşte bu sebeple Allah ahde vefa göstermeyi kendisinden ittika edilmesi ile ilişkilendirmiş, verilen sözlerin yerine getirilmesi gerektiğini bildirmiştir.³⁰⁵

Allah'tan sakınmak anlamındaki takvanın verilen sözlere riayet etme ile ilişkilendirilmesi, insanlar ve toplumlar arasında sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Verilen sözlere uymanın veya uymamanın sonucunda ortaya çıkacak olan durum birbirinden tamamen farklı olacaktır. Verilen sözlere, yapılan anlaşmalara riayet etmek, insanlar ve toplumlar arasında sevginin gelişmesine önemli derecede katkıda bulunurken, bunun aksi olan davranış insanların ve toplumların birbirine karşı düşmanlık beslemesine, kin, nefret ve şiddetin yaygınlaşmasına yol açacaktır. İşte Allah'ın seveceğini ifade ettiği insan tipinin özellikleri içerisinde yer alan Allah'tan korkma özelliğinin böyle bir ahlaki prensiple bağdaştırılmış olması toplumda sevginin gelişmesinde önemli bir rol

³⁰⁴ Tevbe, 9/4

³⁰⁵ Kutub, II/332

oynamaktadır. O halde Allah muttakileri seveceğini bildirerek aynı zamanda toplumda sevginin hâkim olmasını insanlardan istemektedir.

Allah'ın sevdiği insan tipinin özelliklerinden biri de adaletli davranmaktır. Allah Kuran-ı Kerim'de çok sayıda ayette insanlardan adaletle davranmalarını istemektedir. Bu istek bazen tavsiye niteliğinde olduğu gibi bazen de emir niteliği arz etmektedir.³⁰⁶ Bu ayetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır: “Ey İnananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözetin şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz sizi adaletsizliğe sürüklemesin; adil olun; bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının, doğrusu Allah işlediklerinizden haberdar'dır.”³⁰⁷ Yine başka bir ayette de “Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”³⁰⁸ buyrulmaktadır.

Ayetlerde de görüldüğü gibi Yüce Allah insanların adaletli davranmalarını istemektedir. Kutub, ilgili ayetlerden hareketle adaletli davranışın önemine şu cümlelerle temas etmektedir: “İnsanlığa adaletle önderlik etmek, Allah'ın Müslümanları bağlamış olduğu misak cümlesindendir. Mutlak adalet, sevgi ve nefretin sağa sola meylettiremediği mutlak ölçü... Akrabalığın, arzuların, menfaat ve maslahatın tesirinde kalmayan şaşmaz terazi... Sadece Allah için faaliyet

³⁰⁶ Al-i İmran, 3/21, Nisa, 4/58,127,129,135, Maide, 5/8,42, En'am, 6/152, A'raf, 7/29, Nahl, 16/76,90, Hucurat, 49/9, Rahman, 55/9, Mümtetine, 60/8.

³⁰⁷ Maide, 5/8

³⁰⁸ Nisa, 4/135

göstermekten vücuda gelen adalet... Allah'ın murakabesi ve kalplerde gizleneni bildiği şuurundan neş'et eden adalet..."³⁰⁹

Hamdi Yazır, Kuran-ı Kerim'de tevhid dini olarak sunulan İslam dininin ahlaki gayesinin, sosyal ve siyasi hikmetinin, adaletin emredildiği ayetlerde özetlendiğini savunmaktadır.³¹⁰ Adaletli davranmanın sosyal hayatta ne kadar önemli bir unsur olduğu her insanın kabul ettiği bir husustur. Toplumun ancak adaleti tesis edebilen yöneticiler tarafından idare edilebileceğinin hatırlanmasında da yarar vardır. Nitekim Kutub mutlak adaleti gerçekleştirmede menfaat ve arzulardan kurtulmanın önemine şu cümlelerle işaret etmektedir: "Allah müminlere, imani şahsiyetlerini ifade eden bir kelamla nida ediyor. İnsanlar arasında adaleti, mutlak manada tahakkuk ettirmek için çağrıda bulunuyor. Ve bu adaleti ancak mümin bir cemiyetin, Allah ile irtibatı bulunan, arzu ve menfaatlerinin esaretinden kendini kurtarabilen bir topluluğun gerçekleştirebileceğine işaret ediyor."³¹¹

Nisa suresindeki ayette geçen ana-baba ve yakınların aleyhine olsa bile hakkı ve doğruyu itiraf etmek, adaleti yerine getirmek emredilmektedir. Mehmed Vehbi'nin de ifade ettiği gibi, adaleti yerine getirme kavramının içerisinde, doğruluktan ayrılmamak, doğruyu açıkça söyleyip lafı yuvarlamamak veya şahitlik yapmaktan kaçınmamak da vardır.³¹² O halde insanın anne-baba örneğinde olduğu gibi, sevdiği kişilerle alakalı olarak aleyhinde bildiği şeylerde şahitlik etmesi Allah'ın inananlardan yerine getirmelerini istediği açık bir emirdir. Diğer bir ayette de farklı bir bakış açısıyla bakılmakta, inananların, düşmanları lehinde olsa adaleti hiçbir zaman terk etmemeleri gerektiği bildirilmektedir. Yine Kutub bu

³⁰⁹ Kutub, IV/155,156

³¹⁰ Yazır, III/177

³¹¹ Kutub, III/487

³¹² Vehbi, Mehmed, Hulasat'ül Beyan Fi Tefsir'il Kur'an, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, III/1078

konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Allah böyle bir adaleti tahakkuk ettirmenin zorluğunu ve beşer nefsindeki zafiyeti bilir. İnsanın kendi nefesine ve akrabalarına karşı olan duygularını, taraflardan zayıf olanla kuvvetli olanlara karşı duyduğu farklı hislerini de bilir. Keza ebeveyne, yakınlara, fakirlere, zenginlere, sevilen ve seilmeyen kimselere karşı duyulan farklı duygular da malumdur. İşlam bilir ki, bütün bu duygulardan tecerrüt edebilmek çok zor bir meseledir.”³¹³ İşte bu kadar zor geręekleřtirilebilecek olan bu görevi bir insanın hakkıyla yerine getirmesi, o insanın Allah katındaki değerini artıracak ve Allah’ın o insanı sevmesini sağlayacaktır.

Hız. Peygamber de adalet hususunda son derece titiz davranmış ve bu hususta en küçük bir müsamaha göstermemiştir. Ganimetlerin taksimatını yaptığı bir sırada bir adamın: “Ey Allah’ın rasulü adaletli ol” demesi üzerine, “Yazık sana, ben adil olmazsam başka kim adil olabilir?” şeklinde sert cevap vermesi onun adalet hususundaki tavizsiz tutumunu ortaya koymaktadır.³¹⁴

Allah’ın insanlardan geręekleřtirmelerini istediği ve kendisinin sevdiği insanların özellikleri içerisine aldığı adaletli davranmanın, insanlar arasında sevgiyi geliştirmedeki önemi hiçbir akıllı insan tarafından inkâr edilemez. Belki de insanların birbirini sevebilmelerinde en önemli etkenin adaletli davranmak olduğu görülebilir. Allah insanlardan adaletli davranmalarını istemekle ve bu isteğine olumlu cevap verenleri seveceğini bildirmekle aynı zamanda toplumda sevginin hâkim olmasını da istemektedir. Ana baba veya yakınları sevmenin adaletli davranmayı engellememesi gerektiğini de vurgulayarak, insanlardan sevgi prensibini dar bir çeręevede tutmayıp toplumun tamamına hâkim kılmalarını istemektedir. Allah aynı zamanda insanların sevmediği veya herhangi bir sebeple öfke duyduğu kişi veya guruplara karşı

³¹³ Kutub, III/487

³¹⁴ Buhari, **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Edeb, 95, Müslim, Zekât,142

davranışlarında da adaletli olmalarını emretmiştir. Bu emri hayatında uygulayan Müslümanlar bu sayede hem düşmanlarının kendilerine kin beslemelerine ve kendilerinden nefret etmelerine karşı korunmuş olurlar hem de düşmanların bile sevgisini kazanabilirler.

O halde Allah'ın sevdiği insan tipinin özelliklerinden olan adaletli davranma sevgiyi topluma hâkim kılmakta önemli bir yere sahiptir.

Allah'ın sevdiği insan tipinin özelliklerinden biri de sabırlı olmaktır. Allah Kuran-ı Kerim'de birçok ayette insanlara sabırlı olmalarını hem tavsiye etmekte, hem de emretmektedir.³¹⁵ Bazı ayetlerde Allah'ın sabredenlerle beraber olacağı bildirilmekte³¹⁶, nihayetinde de Allah'ın sabredenleri seveceği bildirilmektedir.³¹⁷ Hamdi Yazır'ın ifade ettiği gibi “Sabır, acıya katlanmak, onu geçirmek için dayanmak ve karşı koymaktır.”³¹⁸ Gazali'ye göre de; “sabır zıd görüşlü iki kuvvetin karşılaşması anında bir kuvvetin metanet gösterip dayanması demektir.”³¹⁹ Gazali sabrı üçe ayırmaktadır. Bunlardan birincisi taat ve ibadette sabırdır ki, taat, ibadet ve bu kavramların içine giren diğer iyilikler ve hayır işleri nefse ağır geldiği için bunları yapmak sabır gerektirir. Diğer haram ve günahlara karşı sabırdır. Nefis gayr-ı meşru alana giren şeyleri yapmak istediğinde ondan sakınıp uzak durmak sabrı gerektirir ki bu sabır ikinci tür sabra girmektedir. Üçüncüsü de, musibetlere karşı sabırdır. Musibetler yaratılış gereği acı oldukları için, bu musibetlere dayanmak da sabrı gerektirmektedir.³²⁰

³¹⁵ Bakara, 2/45, Al-i İmran, 3/200, Taha, 20/30, Mearic, 70/5, İnsan, 76/24.

³¹⁶ Bakara, 2/153,249, Enfal, 8/46,66.

³¹⁷ Al-i İmran, 3/146

³¹⁸ Yazır, I/289

³¹⁹ Gazali, Ebu Hamid Muhammed Bin Muhammed Bin Ahmed **İhyau Ulumi'd Din**, Çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, IV/119

³²⁰ Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed, **Kalplerin Keşfi**, Çev: Abdulhalık Duran, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005, ss.25,26, Gazali, **İhyau Ulumi'd Din**, IV/131-133.

Sabır insanın başındaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allah'ın yardımını celbedecek sebeplerin başında gelmektedir. Hamdi Yazır'ın da ifade ettiği gibi, sabırsız bir ruha sahip insanlar her zaman darlık içindedirler. Bu tür insanların dünyaya ait olaylara hiç dayanırlıkları yoktur. Onlar, her şeyi ister her şeyden rahatsız olurlar. Genişlik zamanında eldeki varlıkların, nimetlerin kıymetini bilmezler, gözleri daima başkalarının malındadır. Az bir yokluk görünce de tahammül edemez, hemen mahvolurlar. Hâlbuki dünya hayatı devam ettiği sürece değişmeyen, birinin diğerinin yerini almadığı hiçbir olay yoktur. Bundan dolayı herhangi bir darlığa düşmüş olanlar, Allah'a kalbini bağlayarak, bunun da Allah'ın izniyle geçeceğine iman eder ve Allah'ın yardımını, mutluluk ve ferah gününü temiz kalp ve olgun iman içinde beklerse sonuç onun için kurtuluş olacaktır.³²¹

Taberi de, Kuran-ı Kerim'de Allah'ın, insanların kendisinden yardım istemelerini sabır ve namaza bağlamasını, sabırla ve namazla yardım talep etmelerini istemesini, namaz kılmanın sabırla ilişkisi olduğu şeklinde yorumlamaktadır.³²² Ayrıca Seyyid Kutub, Allah'ın sabredenleri sevdiğini bildirdiği ayette kullanılan tabirin çok derin bir anlam ifade ettiğini belirtmekte, buradaki sabredenler ifadesinin, nefisleri zaafa uğramayan, enerjileri boşa kaybolmayan, azimleri yok olmayan ve teslim olmayanları ifade ettiğine işaret etmektedir. Ona göre bu ifadenin kendine has bir etkisi vardır ve insanları duygulandırmaktadır. Yarayı saran, acıyı dindiren, zarardan, yaradan ve acı kavgadan sonra sunulan sevgiyi ifade etmektedir.³²³

Allah Kuran-ı Kerim'de sabredenleri seveceğini bildirerek, sevdiği insan tipinin özelliklerinden birinin bu özelliğe sahip olunması olduğunu bildirdiği gibi,

³²¹ Yazır, I/289

³²² Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib, **Taberi Tefsiri**, çev: Mehmet Keskin, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995, I/45.

³²³ Kutub, II/477

“Sabredip ayetlerimize kesin olarak inanmalarından ötürü, aralarından, onları buyruğumuzla doğru yola götüren önderler yaptık.”³²⁴ buyurarak sabredenlerin toplumun önderleri konumunda olacaklarını da haber vermektedir. Yine Allah sabredenlere, bu sabırlarının karşılığını en güzel şekilde vereceğini³²⁵, mükâfatlarının iki kat olacağını³²⁶, sabredenlerin ecirlerinin hesapsız olarak ödeneceğini³²⁷, esas iyilik sahiplerinin sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler olduğunu³²⁸ bildirmektedir.

Görüldüğü gibi sabretmek insanların her türlü zorluklara karşı dayanabilme gücünü, her türlü kötülükten uzak kalabilmeyi ve her türlü iyiliği gerçekleştirebilmeyi ifade eden bir anlam kazanmaktadır. Böyle bir anlama sahip olan bir kavramı kullanan ve bu kavramın ifade ettiği anlamda sabreden kişilere büyük mükâfatlar vadeden Allah, bu mükâfatlardan biri belki de en büyüğü olarak sevgisini sunmaktadır. İnsanların Allah’ın seveceğini ifade ettiği sabretme davranışını gösterebilmeleri toplumda sevginin gelişmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Yaratılışı gereği bir arada yaşayan ve çeşitli topluluklar oluşturarak hayatlarına devam eden insanların, bu yapısı gereği birbirleriyle olan ilişkileri de kaçınılmazdır. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak da insanların diğer insanlardan kötülük görmeleri muhtemeldir. Bu kötülükler ise insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde soğuklukların meydana gelmesine, belki de çıkar çatışmalarının bir sonucu olarak şiddet ortamlarının doğmasına sebep olacaktır. Ancak her türlü kötülük ve musibete karşı sabırla karşılık verme emrini Kuran-ı Kerim’den alan insan bu sabır sayesinde kötülüğe kötülükle karşılık vermemeyi öğrenecek, bu

³²⁴ Secde, 32/24

³²⁵ Nahl, 16/96

³²⁶ Kasas, 28/54

³²⁷ Zümer, 39/10

³²⁸ Bakara, 2/177

sayede de toplumda sevginin gelişmesine katkıda bulunacaktır. O halde Allah insanlardan sabredenleri seveceğini bildirmekle, hem insanın Allah ile sevgi esasına dayalı bir ilişki içerisinde olması gerektiğini ortaya koymakta hem de, bu özelliğin toplumda sevgiyi hâkim kılacak sebeplerden biri olması gerektiğini vurgulamaktadır. Nitekim görüldüğü gibi gerçek anlamda sabreden insanlardan müteşekkil bir toplumda kötü olarak tabir edilen davranışların görülmemesi, Allah'ın insanlardan istediği iyi davranışların sergilenmesi, nadiren de olsa görülecek kötü davranışların ve musibetlerin sabırla karşılanması, o toplumda sevginin gelişmesinde önemli ölçüde rol oynayacaktır.

Allah'ın sevdiğini ifade ettiği bir başka insan tipi de, tevbe eden insandır. Kuran-ı Kerim'de Allah birçok ayette kendisini tevbeleri kabul eden olarak ifade etmekte³²⁹, tevbe edenlerin tevbelerini kabul edeceğini ve onları affedeceğini bildirmekte³³⁰ aynı zamanda tevbe edenleri de seveceğini açıkça ifade etmektedir.³³¹

“Tevbe” Arapça bir kelime olarak dönmek anlamına gelmektedir.³³² Gazali'ye göre “tevbe etmek, işlenen hata ve günahlardan dönüş yapıp Allah Teala'dan af ve özür dilemektir.”³³³ İmam Gazali tevbeyi üç şeyin birleşmesinden ve uyumundan müteşekkil olarak görmüş ve bunları ilim, hal ve fiil olarak sıralamıştır. İlim günah işlemenin insana vereceği büyük zararları bilmek, hal işlenen günahların vereceği bu zararı bilmekten dolayı pişman olmak, fiil de bu pişmanlıktan dolayı o günahı işlemeyi terk etmektir.³³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır da kurtuluşa ermede kalp, söz ve fiille tevbe etmenin önemini belirtmiştir. Tevbe, kelime anlamı olan rücu etmek,

³²⁹ Bakara, 2/128,160, Nisa, 4/16

³³⁰ Bakara, 2/54,187, Nisa, 4/17,26,27, Maide, 5/39,71, Araf, 7/153, Tevbe, 9/11

³³¹ Bakara, 2/222

³³² Er-Razi, V/159

³³³ Gazali, **Kalplerin Keşfi**, s.57

³³⁴ Gazali, **İhyau Ulumi'd Din**, IV/9

dönme anlamından hareketle insana nispet edildiği zaman, insanın geçici olan günah halini bırakıp, asli olan düzgün haline dönmesidir. Allah’a nispet edildiği zaman ise, Allah’ın işlenen günahtan dolayı geçici öfke nazarından, asli olan rahmet nazarına dönmesini ifade eder. Bu açıdan tevbe, kulun günahını itiraf edip ondan pişmanlık duyması ve bir daha yapmamaya karar vermesi, Allah’ın da bu tevbeyi kabul edip kişinin günahlarını affetmesi anlamına gelmektedir.³³⁵

Allah Kuran-ı Kerim’de inananlardan hep birlikte Allah’a tevbe etmelerini istemekte, ancak bu sayede mutluluk ve saadete ereceklerini kendilerine bildirmektedir.³³⁶ Kurtuluş ancak toplumun tamamen Allah’a tevbe etmesiyle mümkün olmaktadır. Yazır, bu ayeti bozuk bir toplulukta kurtuluşa ermenin mümkün olamayacağı şeklinde yorumlamaktadır.³³⁷ Aynı zamanda Allah Kuran-ı Kerim’de yapılmasını istediği tevbenin nasuh bir tevbe olmasını istemektedir.³³⁸ Mevdudi samimi bir tevbenin nasıl olması gerektiğini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Nasuh bir tevbe kendisinde riya ve nifaktan bir şey bulunmayan bir tevbedir. Yahut günahlardan tevbe edip, insanın kendi nefsinin kötü bir sonda kurtarması veya kişinin işlediği bir günahtan tevbe edip ıslah olarak dinindeki bir açığı kapatması ya da başkalarına örnek ve onların selametlerine vesile olacak derecede tevbe ederek hayatını düzeltmesi de anlaşılabilir.”³³⁹ O halde Nasuh bir tevbe, insanın Allah’a karşı işlemiş olduğu itaatsizlikten dolayı gerçekten pişman olmasını, işlediği bu itaatsizlikten dolayı hemen tevbe edip o günahı telafi etme yoluna gitmesini gerekli kılmaktadır. Tevbe ettikten sonra aynı günahı işlemeye devam etmek tevbedeki

³³⁵ Yazır, I/278,279

³³⁶ Nur, 24/31

³³⁷ Yazır, VI/17

³³⁸ Tahrim, 66/8

³³⁹ Mevdudi, Ebu’l Al’a, **Tefhimu’l Kur’an**, Çev: Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1996, VI/408

samimiyyetsizliği ortaya koyan bir delil olarak görülebilir ki bu da tevbeyi Nasuh bir tevbe olmaktan çıkarır. Ancak yine Mevdudi'ye göre, kişinin samimiyetle tevbe etmesine rağmen beşeri zafiyeti sebebiyle tekrar günah işlemesi, önceki işlediği günahın tekrar tazelenmiş olduğu anlamına gelmez.³⁴⁰

Kuran-ı Kerim'de Allah'ın insanların fiillerini genel olarak iki grupta topladığı görölmektedir. Bu fiiller iyi ve kötü fiiller şeklinde bir ayırıma tabi tutulmaktadır. İyi fiillerin yerine getirilmesi insanlara emredilmekte, kötü fiillerden de uzak durmaları insanlardan istenmektedir. İşte insanın bilerek veya bilmeyerek işlemiş olduğu bu kötü fiillerde tevbe kavramı devreye girmekte, yapılan yanlıştan dönüş için yol gösterilmektedir. Tevbe kavramının Kuran-ı Kerim'de zikredilmesi ve Allah'ın tevbeleri kabul edeceğini bildirmesi, doğal olarak insanların yanlış yapabileceğini, günah işleyebileceğini ortaya koymaktadır. Eğer Allah günah işlemeyen insanlar yaratmış olsaydı tevbeleri kabul edeceğinden bahsetmezdi. Fakat Allah'ın çok tevbe edenleri seveceğini bildirmesi, tevbenin anlamından yola çıkarak Allah'ın günahkârları seveceği sonucuna ulaşamaz. Allah'ın insanlardan çokça tevbe etmelerini istemesi onların günah işlemelerini istemeleri anlamına da gelmez. Fakat Razi'nin de belirttiği gibi inanan olması hasebiyle çeşitli sorumlulukları olan insan, bu sorumluluklarını yerine getirmede hiçbir zaman kusursuz olamayacağını idrak etmek zorundadır. Bu durumda da insan kusurunu giderebilmek için her halükarda tevbe etmek durumundadır.³⁴¹

³⁴⁰ Mevdudi, VI/408,409. Ayrıca Mevdudi, Hz. Ali'nin tevbenin sahih olabilmesi için gereken şartları soran bir bedeviye verdiği yanıtını şu şekilde sıralamıştır. 1) Yaptığına pişman olman 2)Gaflet ettiğin farzları yerine getirmen 3)Gasp ettiğin hakkı geri vermen 4)Eziyet ettiğin kimseden özür dilemen 5)İşlediğin günahı tekrarlamamaya azmetmen 6)Nefsini Allah'a itaatle eğitip, günah işlerken zevk aldığın gibi, Allah'a itaat ederken de sıkıntı çekmen.

³⁴¹ Er-Razi, V/159

Allah Kuran-ı Kerim’de tevbeleri çokça kabul edeceğini ifade ederken bunun sınırını da belirlemiş ve “Kötülükleri işleyip dururken, ölüm kendisine geldiği zaman; ‘şimdi tevbe ettim’ diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi makbul değildir. İşte onlara elem verici azap hazırlamışsınız.”³⁴² buyurarak tekrar tekrar günah işleyip, her seferinde de tevbe etmenin makbul bir tevbe olmadığını bildirmiştir. Kuran-ı Kerim’e göre makbul olan tevbe “Allah kötülüğü bilmeyerek yapıp da, hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hâkim olandır.”³⁴³ ayetiyle açıkça ifade edilmiştir.

Görüldüğü gibi tevbe etmek hata yapma ihtimali olan insanın yapmış olduğu hatadan dolayı bir kenara itilmemesini ve hatasının bağışlanmasını ifade etmektedir. Nitekim Allah tevbe edenlerin tevbelerini kabul edeceğini ve tevbe edenleri seveceğini bildirerek bu konuda insanlara bir nevi garanti vermekte, onları tekrar eski hallerine dönmeye teşvik etmektedir. Kuran-ı Kerim’de bildirilen iyi ve kötü fiiller olarak tarif edilen davranışlar içinde toplumlar ve insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyici birçok prensibin de bulunduğu dikkate alınırsa, tevbe etmenin toplumdaki ilişkileri düzenlemede ve insanlar arasında sevgi temelli ilişkilerin kurulmasında önemli katkıda bulunacağı açıkça görülecektir. Nitekim tevbe etmenin şartları olarak görülen diğer insanların hakkını ödeme veya onlardan özür dileme prensibinin insanlar arasında sevgiyi geliştirmede ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. O halde Allah tevbe edenleri seveceğini bildirmekle hem insanların yapmış olduğu hataları telafi etmelerini istemiş olmakta hem de insanların birbirleri

³⁴² Nisa, 4/18

³⁴³ Nisa, 4/17

ile olan ilişkilerinde inkıtaya uğrayabilecek sevgi temelli ilişkileri yeniden kurmalarını istemiş olmaktadır.

Allah'ın sevdiği insan tipinin başka bir özelliği de onun tevekkül eden bir kimse olmasıdır. Kuran-ı Kerim'de insanlar çok sayıda ayette Allah'a tevekkül etmeye çağrılmakta³⁴⁴, Allah Kuran-ı Kerim'de tevekkül edenleri seveceğini bildirmektedir.³⁴⁵ Tevekkül vekâlet kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Herhangi birinin işini bir başkasına havale etmesine tevkil, havale edilene vekil, havale edene de müvekkil denir. Gazali bu kelime anlamından hareketle tevekkülün vekile itimadı gerektirdiğini ve hatta vekile itimattan ibaret olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁶ Allah'ın inananlardan kendisine tevekkül etmelerini istemesi ve kendisine tevekkül edenleri seveceğini bildirmesi de kendisini onların vekili olarak görmek istediğini ortaya koymaktadır. Nitekim ilgili ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Allah'a tevekkülle bir konuda istişare edilmesi, tevekkül hakkındaki yanlış anlaşılma ve yorumları izale etmektedir. Tevekkül hiçbir zaman insanın kendisini bırakması, her şeyden elini eteğini çekmesi anlamına gelmemektedir.

Razi, Ali İmran/159. ayetin tefsirinde şu açıklamayı yapmaktadır: “Ayet, tevekkülün, bazı cahillerin söylediği gibi, insanın kendisini ihmal etmesi olmadığına delalet etmektedir. Aksi halde müşavereyi emretmek, tevekkülü emretmeye zıt olurdu. Bilakis tevekkül, insanların zahiri sebepleri görüp gözetmesi ve fakat bununla beraber o sebeplere kalbiyle istinad etmeyip, aksine Hakk'ın hıfz-u emanına, himayesine dayanmasıdır.”³⁴⁷ İşte bu anlamıyla tevekkül Allah'ın sevdiği bir özelliktir. İnananların özellikle üzerinde durmaları gereken, hatta müminleri diğer

³⁴⁴ Al-i İmran, 3/122,160, Maide, 5/11, Enfal, 8/2,61, Tevbe, 9/51, Tegabun, 64/13

³⁴⁵ Al-i İmran, 3/159

³⁴⁶ Gazali, *İhyau Ulumid Din*, IV/477

³⁴⁷ Er-Razi, VII/164

insanlardan ayıran bir özelliktir. Seyyid Kutub bunu şöyle değerlendirir: “Allah’a tevekkül, işin nihayetini ona bırakmak, İslam tasavvurunun ve İslam hayatının muvazene hattıdır. Bu, Allah’ın büyük hakikatiyle birlikte gelişir. Bütün işlerin sonunun Allah’a varması ve Allah’ın dilediğini yapması hakikati.”³⁴⁸

Görüldüğü gibi Allah’ın tevekkül edenleri seveceğini bildirmesi, tevekkül etmenin kelime anlamından da anlaşılacağı gibi karşılıklı bir sevgiyi gerektirmektedir. İnsanın bir işini başkasına havale etmesi, ona güvenmesi, onu sevmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Allah kendisine tevekkül edenleri seveceğini bildirmekle, aynı zamanda insanlardan kendisini sevmelerini de istemektedir.

Buraya kadar ortaya koymuş olduğumuz, Allah’ın sevdiği insan tipi portresinde, Allah’ın sevgisinin aynı zamanda insanların da hayatlarında sevgiyi yaşamlarının temeline yerleştirmelerini sağlamada önemli bir etken olduğu görülmektedir. Allah’ın, sevdiği insanların özelliklerini ortaya koyması esnasında görülmektedir ki, Allah’ın sevdiği insan tipinin davranışı, insanlar arasında sevginin gelişmesine ve yerleşmesine katkı sağlamakta, zemin hazırlamakta ve bu sevginin sürekliliğini sağlamaktadır. O halde Allah temelde sevgi esasına dayalı bir toplum oluşturmadaki katkısından dolayı insanı sevmektedir. Bu sevgi de çalışmamızın başında ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramının gerektirdiği eylem zorunluluğu ile uyum sağlamakta, içi boş bir kavram olmaktan çıkıp insanların yaşamlarında belirleyici ve ilişkilerini düzenleyici bir rol oynamaktadır.

c)Allah’ın İnsanı Sevmesinin Tezahürleri

³⁴⁸ Kutub, II/506,507

Sevginin, bir eylem olduğu gerçeğinden hareketle, Allah'ın insanı sevmesinin tezahürlerini de doğru olarak ortaya koyabilmek için, sevgi kavramının bu özelliğini tekrar hatırlamakta fayda mülâhaza ediyoruz. Sevgi, varlığı veya yokluğu yapılan eylemlerle anlaşılabilen bir olgudur. O halde Allah'ın insanları sevdiğinden bahsetmek, O'nun sevgisinin bir takım tezahürlerinin olmasını gerekli kılmaktadır.

Süleyman Ateş'in ifade etiğı gibi, “Allah'ın kulunu sevdiğinin ilk belirtisi, onu yaratması, ona varlık ve sağılık vermesi, hayatını sürdürebileceğı nimetleri lütfetmesidir.”³⁴⁹ Allah birçok ayette, insanlara ve bütün yarattıklarına, rızıklarını kendisinin verdiğini ve bu rızıklardan dolayı kendisine şükretmeleri gerektiğini bildirmektedir.³⁵⁰ İnsanın, kendisine verilmiş akıyla düşünmesi sonucunda, kendisine rızık verenin kendisini sevdiğı sonucuna ulaşması kaçınılmazdır. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için annenin çocuğuna karşı beslemiş olduğı sevgiyi hatırlamak yerinde olacaktır. Fromm, anne sevgisini çocuğun gereksinmelerinin koşulsuz karşılanması olarak tanımlamaktadır.³⁵¹ Zira çocuğun dünyaya getirilmesinden itibaren onun bir şekilde ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Çünkü o, doğası gereğı ihtiyaçlarını, dolayısıyla da yaşamını karşılayabilecek güce sahip değildir. Yine Fromm'a göre, “Çocuğun yaşamının karşılanmasının iki görünümü vardır. Bunlardan birincisi, çocuğun yaşamını koruyup, büyümesini sağlamak için gerekli olan sorumluluk ve bakımdır.”³⁵² Kanaatimizce anne sevgisinin esas yöneldiğı hedef de zaten burada ortaya çıkmaktadır. Nasıl annenin çocuğuna karşı beslemiş olduğı sevgi, onun tüm ihtiyaçlarını görmek şeklinde ortaya çıkıyorsa, Allah'ın insanlara karşı beslemiş olduğı sevgi de onlara, hayatlarını

³⁴⁹ Ateş, Süleyman, **Kur'an Ansiklopedisi**, Kuba Yayınları, İstanbul 1993, XIII/16

³⁵⁰ Bakara, 2/212, Al-i İmran, 3/37, Enfal, 8/4,26,74, Yunus, 10/31, Hud, 11/6, Nahl, 16/114, Taha, 20/81

³⁵¹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.54

³⁵² Fromm, **Sevme Sanatı**, ss.54,55

sürdürmede gerekli olan tüm ihtiyaçlarını vermek, hatta bu sevgisinin fazlalığının bir delili olarak ihtiyaçlarından daha fazlasını vermek şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Ateş'e göre, Allah'ın insanları doğru yola iletmek, dünya hayatında ve ahirette mutsuzluğa düşmesini önleyerek mutluluğa ulaşmalarını sağlamak için onlara verdiği akıl gücü ve irade özgürlüğü de Allah'ın insanları sevdiğinin bir göstergesidir.³⁵³ Gazali, akli yaratılıştaki üstünlük ve kendisiyle eşyanın hakikatinin anlaşılabilirdiği asıl bir nur olarak tanımlamakta, bütün mutlulukların esasının akıl ve zekâdan kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁵⁴ Elmalılı Hamdi Yazır da akli kalbin ve ruhun madeninde, beynin ışığında bulunan manevi bir nur olarak tanımlamakta, bu akılla insanın, duyu organlarıyla hissedemediği şeyleri anladığını belirtmekte³⁵⁵, tam akıllılığın zıddını hafiflik, budalalık, fikirsizlik ve temkinsizlik olarak ifade etmektedir.³⁵⁶ Bu durumda insanların mutlu olabilmesi için akıl, zorunlu bulunması gereken bir meleke olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim insanlar çevrelerine baktıklarında açıkça bu durumu müşahade edebilmektedir. Bir insanın mutlu olmasını istemek veya onun mutlu olmasına sebep olacak davranışlarda bulunmak, hiç şüphesiz o insanı sevmek anlamına gelmektedir. O halde Allah'ın, insanların mutlu olabilmesi için mutlaka gerekli olan akıl ve irade gücünü onlara vermiş olması insanları sevdiğinin açık bir tezahürüdür.

Ateş, peygamberlik müessesesine baktığımızda da Allah'ın insanlara karşı sevgisinin tezahürünün açıkça görüldüğünü belirtir.³⁵⁷ Allah Kuran-ı Kerim'de insanlara doğru yolu bulmalarına yardımcı olmak için göndermiş olduğu peygamberlerden sık sık bahsetmekte ve onların görevlerini hatırlatarak uyarıcı

³⁵³ Ateş, XIII/16

³⁵⁴ Gazali, **İhyau Ulumi'd Din**, III/872

³⁵⁵ Yazır, I/467

³⁵⁶ Yazır, I/211

³⁵⁷ Ateş, XIII/16

olmalarına vurgu yapmaktadır.³⁵⁸ Örneğin bir ayette Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz her peygamberi ancak, Allah'ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah'ın tevbeleri daima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi.”³⁵⁹ Ayette açıkça görüldüğü gibi Allah, insanları kendi zararlarına olan bir iş yaptıklarında ondan dönmeleri için uyarmaktadır. Böyle bir uyarı ancak sevgiden kaynaklanan bir uyarı olmak durumundadır. Allah sevdiği insanı kendi zararına olan bir işten döndürmek için ona uyarıcı göndermişse demek ki onu seviyordur. Yine Allah Kuran-ı Kerim’de çok sayıda ayette Hz. Muhammed’e hitap ederek, onu müjdecî, uyarıcı, şahit ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğini söylemektedir.³⁶⁰ Bütün bu görevler dikkate alındığında görülmektedir ki Allah’ın, insanlara peygamberler göndermesi onları sevdiğinin açık bir göstergesidir.

Allah’ın insanları sevmesinin tezahürlerinden biri de onları bela ve musibetlerle imtihan etmesidir. Süleyman Ateş bu konuda şunları söylemektedir: “Dünyada yaratıkların en değerlisi ve şereflişi olarak yaratılan insanın asıl yaratılış nedeni, yükselip kemal kazanmasıdır. Kul kazandığı kemal ölçüsünde sonsuz ahiret hayatında mutlu olur. Kemal kazanmak da olayların sınavlarından geçmekle mümkündür. İşte Allah sevdiği kulunu çeşitli meşakkatlerle, belalarla sınavlardan geçire geçire olgunlaştırmak ister.”³⁶¹ Nitekim Yüce Allah Kur’an’da: “O, hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstündür, bağışlayandır.”³⁶² buyurarak hayatın tamamının bir imtihan olduğunu hatırlatmaktadır. Başka bir ayette de Yüce Allah “Muhakkak sizi biraz korku, biraz

³⁵⁸ Nisa, 4/64, Hud, 11/25, İbrahim, 14/4, Hicr, 15/10, Saffat, 37/72, Zuhuruf, 43/6, Mezzemmil, 73/15

³⁵⁹ Nisa, 4/64

³⁶⁰ İsrâ, 17/105, Enbiya, 21/107, Furkan, 25/56, Ahzab, 33/45 Sebe, 34/28, Fatır, 35/24, Fetih, 48/8

³⁶¹ Ateş, XIII/16

³⁶² Mülk, 77/2

açlık ve mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz, sabredenlere müjdele. Onlara bir musibet geldiğinde: ‘Biz Allah’ımız ve elbette O’na döneceğiz’ derler. Rablerinin mağfiret ve rahmeti onlarıdır. O’nun yolunda olanlar da onlardır.”³⁶³ buyurmak suretiyle imtihan edilen kişilerin kendisinin mağfiret ve rahmetini hak edeceklerini bildirmekte, dolayısıyla onlara olan sevgisini ifade etmektedir. Gazali, “Allahu Teala kulunu sevdiği vakit onu ibtila eder, dert verir. Fazla sevdiği vakit onu iktina eder, yani mal ve evlat diye kendisinde bir şey bırakmaz.” hadisini zikrettikten sonra şunları söylemektedir: “Demek ki Allahu Teala’nın kulunu sevmesinin alameti, onu başkalarından uzaklaştırmak ve başkalarından kalbinin ilgisini kesmektir.”³⁶⁴ Bu durumda Allah’ın kulunu bela ve musibetler vererek imtihan etmesi, onu kendisine yaklaştırması anlamına gelmektedir. Allah’ın herhangi bir kimseyi kendisine yaklaştırmak istemesi de onu sevdiğinin göstergesidir.

O halde Ateş’in ifade ettiği gibi, Allah’ın, kulu çeşitli belalarla, sıkıntılarla sınaması, kulun değersizliğine değil, tersine Allah katındaki değerine işaret olabilir. Zira çekilen güçlük oranında yüksek dereceler elde edilir. O, kimini bolluk ile, kimini darlık ile dener. Kulun nimetlere şükretmesi, sıkıntılara, darlıklara katlanıp sabretmesi, Allah’ın kendisini sevdiğinin belirtilerindendir.³⁶⁵

Allah’ın sevgisinin tezahürü olarak açıkladığımız, dünya hayatına dair işaretlerin yanında, ahiret hayatı için vaat ettikleri de O’nun sevgisinin tezahürü olarak algılanmalıdır. Çünkü Allah’ın insanlara vaat ettiği şeylerin tamamı, insanların hoşuna giden ve insanların elde etmek istedikleri şeylerdir. İnsanların elde etmek istedikleri şeyleri kendilerine veren ise, ancak onları seven olmalıdır. O halde

³⁶³ Bakara, 2/155-157

³⁶⁴ Gazali, *İhyau Ulumi’d Din*, IV/590,591

³⁶⁵ Ateş, XIII/16

Allah'ın ahirette vereceği nimetleri insanlara hatırlatmış olması da, Allahın insanları sevdiğinin bir delili ve tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Allah'ın insanları sevmesinin bazı tezahürleri de İslam'ın itikat ve inanç esaslarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin ayetlere göre Allah sevdiği kulundan razı olmaktadır.³⁶⁶ Gazali de rızanın, sevginin meyvesi ve Allah'a yakın olanların en üst mertebesi olduğunu belirtir.³⁶⁷ Kuran-ı Kerim'deki ayetlerden anlaşıldığına göre, rıza Allah'ın kulundan hoşnut olmasıdır. Aynı hoşnutluk insan için de ifade edilmiş, insanın da Allah'tan hoşnut olduğu belirtilmiştir. Gazali'ye göre "rıza", sevenin sevdiğinin yaptığı her şeyi kabul etmeyi gerektirir. Rıza her türlü bela ve musibetlere karşı sabretmeyi de içine alan bir kavramdır. Rıza, sevgi sebebiyle acı duyularının iptal olmasıdır.³⁶⁸ Kuran-ı Kerim'de bu anlamda Allah'ın rızasının, cennetin en yüksek mertebelerinden olan Adn Cenneti'nden bile üstün olduğu belirtilerek Allah'ın rızasını kazanmanın önemi vurgulanmıştır.³⁶⁹ Rızanın anlamından yola çıkıldığında Allah'ın kullarından, kulların da Allah'tan razı olması her ikisi arasındaki sevginin yüceliğini ortaya koyduğu gibi, Allah'ın sevgisinin bir tezahürü olarak görülmektedir.

Yine Allah'ın, insanları yaptıkları hatadan dolayı bağışlayacağını bildirmesi de O'nun sevgisinin ahirette ortaya çıkacak tezahürlerinden biri olarak görülmektedir. Allah, Kuran'ı Kerim'de çok sayıda ayette kullarını bağışlayacağını bildirmekte³⁷⁰, kendisini affeden olarak tanımlamakta³⁷¹ affetmeyi tavsiye etmekte³⁷² "Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.

³⁶⁶ Bkz. Maide, 5/119, Tevbe, 9/100, Fetih, 48/18, Mücadele, 58/28, Beyyine, 98/8

³⁶⁷ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/617

³⁶⁸ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/624

³⁶⁹ Tevbe, 9/72

³⁷⁰ Al-i İmran, 3/155, Nisa, 4/153

³⁷¹ Al-i İmran, 3/155, Nisa, 4/99,149, Maide, 5/121, Hacc, 22/60

³⁷² Araf, 7/199

Allah affeder ve merhamet eder.”³⁷³ buyurarak sevgi ile bağışlama arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Zaten affetmenin daha önce geçen tanımından anlaşılmaktadır ki, af tamamen sevgi sonucu gerçekleştirilen bir fiildir. Yapılan hataya karşı, intikam alma gücü elinde bulunanın, intikam almak yerine yapılan hatayı affederek karşılaması sevgiden başka bir şeyle ifade edilemez. O halde Allah da kendisini insanları bağışlayan, affeden hem de bunları çok çok yapan olarak tanımladığına göre, O insanları sevmektedir.

Görüldüğü gibi Allah sevdiği insan tipini ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda kendisinin insanları sevdiğine dair işaretlerden bahsetmektedir. Allah’ın insanları sevmesinin tezahürleri olarak ifade ettiğimiz bu işaretler, Allah’ın sevgisinin bir eylem olarak hayat bulduğunu göstermektedir. Allah insanları sevdiğini ifade ederken bu sevginin tezahürünü tamamen ahiret hayatına bırakmamakta, dünyada da, insanlara kendilerini sevdiğinin işaretlerini göstermektedir. Bu işaretler Allah’ın sevgisinin eylemlerle ortaya konduğunu, sadece sözle ifade edilen boş bir kavram olmadığını açığa çıkarmaktadır.

2) İNSANLARIN ALLAH’I SEVMESİ

a) İnsan Seven Bir Varlıktır

Allah Kuran-ı Kerim’de insanın seven bir varlık olduğunu “Allah onları, onlar da Allah’ı severler”³⁷⁴, “iman edenlerin Allah’a sevgisi ise sağlamdır”³⁷⁵ ve “Allah’ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın”³⁷⁶ ayetleriyle açık bir şekilde ifade etmektedir. Yine Allah Kuran-ı Kerimde sevgiyi kendisinin yarattığını belirtmekte, hatta sevgiyi yaratmasını varlığının bir delili

³⁷³ Al-i İmran, 3/31

³⁷⁴ Maide, 5/54

³⁷⁵ Bakara, 2/165

³⁷⁶ Al-i İmran, 3/31

olarak sunmakta ve şöyle buyurmaktadır: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”³⁷⁷

İnsanın seven bir varlık olduğu sevgi üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda da ortaya konulmaktadır. Nitekim Buscaglia bu konuda şu tespiti yapmaktadır: “Sevgi her tipte ve derecede olmak üzere tüm uygar insanlarda vardır. Sevginin temeli ve gelişmesi için gerekli potansiyel de her insanda bulunur. Şu halde sevgi, zaten var olan bu öğelerin üzerine bir yapım işlemidir. Sevgi bir kişide hiçbir zaman tamam olmaz. Her zaman gelişip olgunlaşmasına uygun bir ortam bulunmaktadır. Kişinin yaşamasının her aşamasındaki sevgisi, oluşmanın farklı bir düzeyindedir.”³⁷⁸ Yapılan araştırmalarda insanın ihtiyacı olan her şeye sahip olduğu, insanın varlığının özünün sevgi olduğunun hiçbir zaman hatırdan çıkarılmaması gerektiği ifade edilmektedir.³⁷⁹ Bu durumda sevgi kişinin kendi öz benliğinden ayrı bir şey olarak görülmemektedir.³⁸⁰ Seven bir varlık olarak insanın başkalarını sevmesi bir erdem, bir üstünlük olarak görülmekte, hatta insanın kendini sevmesi bile buna dâhil edilmektedir.³⁸¹

İnsanın seven bir varlık olması ve bu özelliğinden dolayı Allah'ı sevebilmesi de kendisine verilen bir nimettir. Seyyid Kutub bunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Allah'ın kullarından birini sevmesi, büyük ve muazzam bir mesele, engin ve taşkın bir fazilet olunca, kulun Allah'ını sevmesi ve diğer bütün sevgilerde eşi benzeri

³⁷⁷ Rum, 30/21

³⁷⁸ Buscaglia, **Sevgi**, s.93

³⁷⁹ Jampolsky, s.30

³⁸⁰ Buscaglia, **Sevgi**, s.104

³⁸¹ Fromm, **Erdem ve Mutluluk**, s.156

bulunmayan bu biricik güzel lezzetin zevkini tattırması suretiyle kuluna olan nimeti de, keza büyük ve muazzam bir nimet, engin ve sonsuz bir fazilettir.”³⁸²

Görüldüğü gibi insan seven bir varlık olarak yaratılmış, onun seven bir varlık olması da Allah’ın kendisine vermiş olduğu bir nimet olarak değerlendirilmiştir.

b) Allah Sevgisi Sevgilerin En Büyüğüdür

İnsanın seven bir varlık olduğunu, bunun Kuran-ı Kerim’de açık bir şekilde ifade edildiğini ortaya koyduktan sonra karşımıza insanın neyi seveceği sorusu çıkmaktadır. İnsanın sevgisini yönelteceği varlıkların sayısı ve çeşidi çok fazladır. Ancak insanın sevgisini yönelteceği, her şeyden çok seveceği varlık Allah’tır. Bu durum Yüce Allah tarafından Kuran-ı Kerim’de açıkça şu şekilde dile getirilmektedir: “De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah’tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah’ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola erdirmez.”³⁸³

Gazali, Allah’ı sevmenin ve Allah için sevmenin en üstün derece olduğunu belirttikten sonra asıl bilinmesi gerekenin, sevginin bilme ve anlamayla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Çünkü insan ancak bildiğini sever. İnsanların bilgi ve anlayışlarında da farklılıklar olduğu için Allah’a karşı beslenen sevginin de derecelerinde farklar vardır.³⁸⁴

Yine Gazali’ye göre her canlı kendi nefsinin ve zatını sevmektedir. Kişinin kendisini sevmesi varlığının devamına meyilli olması ve varlığının yok olmasından nefret etmesi anlamına gelmektedir. Çünkü tabiat bakımından sevilen şey, sevenin

³⁸² Kutub, IV/302

³⁸³ Tevbe, 9/24

³⁸⁴ Gazali, *İhyau Ulumi’d Din*, IV/538

haline uygun düşendir. Seven için varlığının devamından daha uygun olan hiçbir şey yoktur. Bunun için insan yaşamayı sever, ölümü sevmez.³⁸⁵ O halde insan, yaşamının yegâne sebebi olan Allah'ı en fazla sevmesi, sevgisinin en büyüğünü O'na hasretmesi gerekmektedir.

Razi de Allah'ı sevme hususunda, Allah'ın zatını sevmenin mümkün olmadığını iddia eden kelamcılarla, bunun mümkün olduğunu savunan kelamcıların görüşlerini belirttikten sonra şunları söylemektedir: “Biz bir âlimi ilmindeki kemalinden, bir cesuru üstün cesaretinden ve bir zahidi de yapılmaması gereken fiillerden uzaklığından dolayı seversek; bütün ilimler, ilmine nisbetle adeta bir yokluk, bütün kudretler, kudretine nisbetle bir hiçlik ve de kullardaki bütün noksan sıfatlardan uzak olma hali, münezzeh oluşundan dolayı adeta O'nun yok mesabesinde olduğu halde, nasıl olur da biz Allah'ı sevmeyiz? Böylece gerçek manada sevilen varlığın ancak Allah Teala olduğuna ve O'nun zatında ve onun zatı için sevilen bir varlık olduğuna kesin olarak hükmetmemiz gerekir.”³⁸⁶

Sevginin ihsandan kaynaklanan bir yönünün de bulunduğunu belirten Gazali, insanların kendilerine iyilik yapanları sevdiklerini, kötülük yapanlara da kızdıklarını, herhangi bir iyilik sebebiyle insanoğlunun kendisiyle hiçbir ilişkisi olmayan insanı bile sevebileceğini vurgulamaktadır.³⁸⁷ O halde insan kendisine en çok ihsanda bulunanı, en çok iyilik yapanı en fazla sevmek durumundadır. Bir insana en fazla iyilik yapan, ona en fazla ihsanda bulunan ise hiç şüphesiz Allah'tır. Bu durumda insanın en fazla sevmesi gereken varlık yine Allah olmaktadır.

Gazali'nin ifade ettiğine göre, sevginin ortaya çıkmasının bir sebebi de güzelliiktir. Bir şeyin sevilmesinin sebebinin herhangi bir iyilikten dolayı değil, bizzat

³⁸⁵ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/539,540

³⁸⁶ Er-Razi, IV/184,185

³⁸⁷ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/541

zatından hoşlanıldığı için sevilmesidir. İşte bu sevgi hiç artıp eksilmeyen, yok olmayan gerçek sevgidir. Güzelliği anlayan herkes güzelliği sever. Güzeli, sırf güzel olduğu için de sevilir.³⁸⁸ Hz. Peygamber de “Allah güzeldir, güzelliği sever”³⁸⁹ hadisiyle Allah'ın güzelliği sevdiğine işaret etmiştir. Bu durumda Kuran-ı Kerim’de kendisini “ahsenü-l halikin”, olarak tanımlayan³⁹⁰, yarattığı her şeyi güzel yarattığını³⁹¹, insanı da yarattıkları içerisinde en güzel şekilde yarattığını belirten³⁹² Allah, en güzel olması hasebiyle de insanların sevdikleri içerisinde en fazla sevgiye layık olan varlıktır.

Sevgi kavramının ifade ettiği anlamlar çerçevesinde ortaya koyduğumuz esaslar, Allah'ın sevmeye en layık olduğunu açıkça göstermektedir. Allah kendisini bilip tanımaları için âlemi yaratmıştır. Âlemi tanımak ve onu anlamak da insanı Allah'ı sevmeye götürmektedir. İnsanın kendisini sevmesinin sonucunda da Allah sevgisinin zorunlu olarak ortaya çıktığı görülmüştür. İyilik ve güzellikle ilgili olarak da Allah'ı sevmenin en büyük sevgi olduğu açıkça anlaşılmıştır.

Bunların yanında Allah sevgisinin en büyük sevgi olduğunun bizzat Yüce Allah tarafından ifade edildiğini görmekteyiz. Allah Kuran-ı Kerim’de “Ey İnananlar! Aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği, inananlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihat eden, yerinin yermesinden korkmayan bir millet getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kaplar ve bilir.”³⁹³ buyurmak suretiyle insanlardan kendilerini sevmelerini açıkça istemiş olmaktadır. Bu istek aynı zamanda

³⁸⁸ Gazali, **İhyau Ulumi'd Din**, IV/541

³⁸⁹ Müslim, İman, 147

³⁹⁰ Saffat, 37/125

³⁹¹ Secde, 32/7

³⁹² Tin, 94/5

³⁹³ Maide, 5/54

sadece insanların tek tek kendisini sevmesini değil, toplu olarak Allah'ı sevmelerini içermekte, Allah kendisini seven bir toplumun oluşmasını istemektedir. Bu sevginin derecesi ise konumuzun başında metnini vermiş olduğumuz ayette net bir şekilde ortaya konmuştur. Allah bu ayette, yaratmış olduğu insanı yakinen tanıdığı için, onun sevgisinin en çok yöneldiği nesneleri örnek olarak sıralamış ve kendisini onların hepsinden çok sevmesini insanlardan istemiştir. Bu durumda Allah'ı sevmenin sevgilerin en büyüğü olduğu bizzat Allah tarafından da ifade edilmiş olmaktadır.

Allah sevgisinin sevgilerin en büyüğü olduğunu ortaya koyduğumuz bu bölümde bir hususa dikkat çekmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Allah sevgisinin sevgilerin en büyüğü olması, bu sevginin Allah'tan başkasına yönelmesi durumunda tehlikeli boyutlara ulaşabilmekte olduğudur. Bu hususa dikkat çekerek Allah şöyle buyurmaktadır: “İnsanlar arasında, Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri tanrı olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir. Zalimler azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait bulunacağını ve Allah'ın azabının şiddetli olduğunu keşke bilselerdi!.”³⁹⁴ Yazır'a göre, bu ayet, sevginin büyüklüğüne dikkat çekerek, en yüksek derecede sevilenin mabud olduğunu ifade etmektedir. O halde böyle sevginin son derecesinde sevilen şeyler, her ne olursa olsun mabud edinilmiş olmaktadır. Sevginin göstergesi itaattir. Bunun için mabuda son derecede itaat edilir. İnsanlar tarafından böyle sevgiyle mabud mertebesi verilerek Allah'a denk tutulan şeylerin çeşidi de çok fazladır.³⁹⁵ Bu durumda inananlar dikkatli olmaya davet edilmekte, Allah'tan başkasına Allah'a gösterilmesi gereken sevgi derecesinde sevgi gösterilmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

³⁹⁴ Bakara, 2/165

³⁹⁵ Yazır, I/472

c)Allah'ı Sevmenin Tezahürleri

Allah'ın insanları sevdiğini ifade ettiğimizde, bunun belirtilerinin olduğunu, Allah'ın insanları sevmesinin tezahürlerinin bulunduğunu ortaya koymuştuk. İnsanların da Allah'ı sevmelerinin bir takım tezahürleri bulunmaktadır. Allah'a inandığını söyleyen herkes, Allah'ı sevdiğini iddia etmektedir. Ancak böyle bir iddianın bir takım tezahürlerle desteklenmesi zorunludur. Bu zorunluluk üzerinde duracağımız gibi Kuran-ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir.

Gazali, sevgiyi, kökü sağlam, dalları göklere doğru yükselmiş, meyveleri ise gönüllerde ve uzuvlarda görülen, temiz bir ağaç olarak tanımlamaktadır. Dış görünüşe yansıyan bu belirtiler, dumanın ateşe, meyvenin ağaca işaret ettiği gibi, kalpte, dilde ve diğer uzuvlarda etkisini göstererek, sevgiye delalet ederler.³⁹⁶ İnsanların Allah'ı sevdiğini iddia edip de bu işaretlerden birini göstermemesi onun samimi olmadığının göstergesidir.

Gazali'nin ifade ettiği gibi, insanların Allah'ı sevmelerinin en büyük belirtisi, sevenin sevdiğine kavuşmayı ve onunla beraber olmayı istemesinde olduğu gibi, Allah'a kavuşmayı istemeleridir. İnsanın sevdiği kişiyle karşılaşmayı ve onu görmeyi istememesi düşünülemez. İnsan sevdiğini görmek ve ona ulaşmak ister. Sevdiğine ulaşmanın yolu ölümden geçiyor olsa bile ondan kaçılmaz ve ölüm arzu edilir.³⁹⁷ Nitekim Allah, Kuran-ı Kerim'de, "Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever."³⁹⁸ buyurarak kendisine kavuşmak için O'nun uğrunda ölmeyi de sevginin gereği ve belirtisi olarak sunmaktadır. Mevdudi ise, bu ayetten, öncelikle, müminlerin ancak canlarını feda etme tehlikesini göze

³⁹⁶ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/592

³⁹⁷ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/592

³⁹⁸ Saf, 61/4

aldıklarında, Allah'ın rızasını kazanabileceklerinin anlaşıldığını belirtir.³⁹⁹ Yani Allah, kendisine inananların, Allah'a kavuşmak anlamına gelen, kendisi uğrunda savaşmalarını ve gerekirse ölmelerini kendisini sevip sevmediklerinin bir ölçüsü olarak ortaya koymaktadır. Bu durum, “Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kuran'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse, yaptığınız alışverişi sevinin; bu büyük başarıdır.”⁴⁰⁰ ayetiyle daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Böylece Allah kendisine kavuşmak istemenin gereği olan ölümden çekinmemeyi kendisini sevmenin tezahürü olarak açıklamıştır.

Gazali, insanın kendi nefsi istediği halde Allah sevgisinden dolayı istediği şeyi yapmaktan vazgeçmesini de Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak görmektedir.⁴⁰¹ Allah, Mekke'den Medine'ye hicret edip gelenlerle ilgili olarak “Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir.”⁴⁰² buyurmak suretiyle kendisini sevmelerinin başka bir göstergesini sunmuştur.

Gerçekten sevenin sevdiğini hiçbir zaman aklından ve kalbinden çıkarmadığı, onun adını dilinden düşürmediği bir gerçektir. Sevenin bu davranışları gerçekleştirmesine engel olabilecek hiçbir güç yoktur. O halde Allah'ı sevdiğini iddia

³⁹⁹ Mevdudi, VI/265

⁴⁰⁰ Tevbe, 9/111

⁴⁰¹ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/594

⁴⁰² Haşr, 59/9

eden bir kimse söylediğinde samimi ise Allah'ı aklından ve kalbinden hiç çıkarmamalı, O'nun adını dilinden düşürmemelidir. Allah Kuran-ı Kerim'de "Ey inananlar! Bir toplulukla karşılaşırsanız dayanın; başarıya erişebilmeniz için Allah'ı çok anın."⁴⁰³ buyurarak en sıkıntılı ve zor zamanlarda bile kendisinin anılmasını istemektedir. "Rabbini gönülden ve korkarak içinden hafif bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma."⁴⁰⁴ ayeti de sevenin sevdiğinin ismini sayıklaması gibi, inananları Allah'ı içten ve hafif bir sesle anmaya davet etmektedir. Böyle bir anmanın insanın Allah'ı sevmesinin tezahürü olduğu açıktır. Aksi bir davranışta bulunma gafillik olarak adlandırılmaktadır ki bu, seven-sevilen ilişkisinde kabul edilemez bir durumdur. Başka bir ayette Allah'ın isminin çok az anılması münafıklığın işareti olarak gösterilmekte ve şöyle buyrulmaktadır: "Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, oysa O, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, ne onlarla, ne de bunlarla olur, ikisi arasında bocalayarak Allah'ı pek az anarlar. Allah'ın saptırdığı kimseye yol bulamayacaksın."⁴⁰⁵

Bilindiği gibi münafıklar Allah'ı gerçekten seven kimseler değildir. O halde Allah'ı gerçekten seven kimseler O'nu çokça anmalıdır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de, müminlere Allah'ı çok fazla anmaları, sabah akşam O'nu tesbih etmeleri tavsiye edilmektedir.⁴⁰⁶ Kuran-ı Kerim'de her zaman Allah'ı anmayı emretmenin yanında her durumda Allah'ı anmayı tavsiye etmektedir. Bu konudaki ayette "Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Ve Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, sen

⁴⁰³ Enfal, 8/45

⁴⁰⁴ Araf, 7/205

⁴⁰⁵ Nisa, 4/142

⁴⁰⁶ Ahzab, 33/41,42

yücesin, bizi ateşin azabından koru derler.”⁴⁰⁷ buyrulmakta ve insanlar her halleri ile Allah'ı hatırlamaya çağrılmaktadır. Rabbin adının anılması ve kalbin her şeyden arındırılarak saf bir şekilde Allah'a yönelmesi de yine Kuran-ı Kerim'in tavsiyeleri arasında yer almaktadır.⁴⁰⁸ Sabah akşam Allah'ı zikretmenin emredilmesinin yanında⁴⁰⁹, “Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz”⁴¹⁰ denilerek, Allah'ı anmanın kurtuluşa sebep olacağı ifade edilmektedir. “Artık beni anın, ben de sizi anayım; Bana şükredin, nankörlük etmeyin.”⁴¹¹ ayetiyle, sevenin sevdiği tarafından anıldığındaki mutluluğu gibi, Allah'ı anmanın en büyük karşılığı olarak O'nun da, kendisini ananı hatırlayıp anacağı bildirilmektedir.

Görüldüğü gibi Allah Kuran-ı Kerim'de çok sayıda ayette insanlardan kendisini anıp hatırdan tutmalarını istemektedir. Bu durum ise seven ve sevilen arasındaki ilişkinin en önemli göstergelerindendir. O halde Allah'ı sevdiğini söyleyen insanın göstermesi gereken davranışlardan biri de O'nu hiç hatırdan çıkarmaması ve onu daima anmasıdır. Bu da kişinin Allah'ı sevdiğinin bir tezahürü olarak görülmektedir.

Gazali'ye göre, Allah ile ünsiyeti sevmek de, insanın Allah'ı sevmesinin tezahürlerinden biridir. Gerçekten seven için sevdiği ile baş başa kalmayı istemek, onunla ünsiyetten hoşlanmak arzulanan bir durumdur. Allah ile ünsiyetten maksat, Allah'ın cemalini düşünmeyle kalbin ferahlamasıdır. Allah ile ünsiyet تنها yerlerde O'nunla baş başa kalmaktan zevk almayı gerektirir. Allah ile ünsiyet başkalarından, ünsiyet bakımından uzaklaşmayı gerektirir. Çünkü başkasına fazla ünsiyet Allah'tan

⁴⁰⁷ Al-i İmran, 3/191

⁴⁰⁸ Müzemmil, 73/8

⁴⁰⁹ İnsan, 76/25

⁴¹⁰ Cuma, 62/10

⁴¹¹ Bakara, 2/152

uzaklaşmaya sebep olur ve sevginin derecesini düşürür.⁴¹² İnsan ancak sevdiği ile itminan bulur. Nitekim Kuran-ı Kerim’de Allah, “Onlar inanmışlar, kalpleri Allah’ı anmakla huzura kavuşmuştur. Dikkat edin, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzura kavuşur.”⁴¹³ buyurarak bu durumu açıkça ifade etmektedir. Allah bu ayette insanların hem kendisini anarak, kendisini sevdiklerini göstermelerini istemekte hem de bu sayede gerçek mutluluğa, kalp huzuruna ulaşabileceklerini bildirmektedir. Hamdi Yazır bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Gönüller O’nun dışında hangi dünya nimetine meylederse etsin, hangi isteğe ulaşırsa ulaşsın, onların hepsinin daha iyisi ve daha üstünü, daha ötesi bulunduğundan, hiçbirinde karar kılamaz. Hiçbiri ruhun özlemini gideremez, heyecanını doyum noktasına ulaştıramaz. Haz ve lezzette daha yükseğe ulaşmak ister. Fakat kalp ilahi marifetten, Allah’ı zikirden zevk almaya başlayınca, bütün maksatların ve bütün işlerin Allah’a yönelmiş olduğunu anlar ve artık O’ndan yüksek bir makam ve merciye, O’nun dışında bir maksuda geçmek mümkün olmaz.”⁴¹⁴ Seyyid Kutub’a göre ise, Allah ile ünsiyet aynı zamanda kâinattaki tüm varlıklarla barışık olmayı onları dost ve arkadaş edinmeyi sağlamaktadır. İnsan için Allah’a yaklaşmanın verdiği ünsiyeti ve huzuru kaybetmek kadar büyük acı ve felaket yoktur. Allah ile ünsiyeti kaybeden, kopmaz ve sarsılmaz bağı kesmekle, çevresindeki kâinatla bağlantısını kesmiş demektir. Bu dünyaya niçin geldiğini ve nereye gittiğini bilmeyen insan ise zavallı durumdadır.⁴¹⁵ O halde insanlar Allah ile ünsiyeti sevmekle hem Allah’a olan sevgilerini tezahür ettirmiş olmakta hem de kendileri bu ünsiyet sayesinde gerçek huzura ulaşmaktadırlar.

⁴¹² Gazali, **İhyau Ulumi’d Din**, IV/597

⁴¹³ Ra’d, 13/28

⁴¹⁴ Yazır, V/146

⁴¹⁵ Kutub, VIII/548

Sevenin, sevdiğinin emrine uyması ve onun isteklerini gücü yettiği ölçüde yerine getirmeye çalışması sevgisinin bir belirtisidir. Âşık hiçbir zaman maşukunun isteklerini yerine getirmekten usanmaz. Hatta bu hizmeti yerine getirmesi sırasında zorluklarla karşılaşması bile ona zevk verir. Sevenin sevgilisine hizmet etmekten aciz düşmesi durumunda, onun en büyük arzusu sevgilisine hizmet edecek imkânlarla yeniden kavuşmaktır.⁴¹⁶ Bu bağlamda Allah'ın emirlerine itaat etmek de O'nu sevmenin belirtilerinden biri olarak görülmektedir.

Kuran-ı Kerim'de Allah Hz. Peygamber'e uymayı kendisine itaat olarak göstermiş ve şöyle buyurmuştur: "Peygamber'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, biz seni onlara bekçi göndermedik."⁴¹⁷ O halde Yazır'ın da belirttiği gibi Allah'ı sevenlerin, Hz. Peygamber'e karşı gelmemesi, onun öğretisi ve bildirilerine uyması ve onu örnek alması gerekmektedir. Bunun aksi bir davranış 'Ben Allah'ı severim ama emrini dinlemem' anlamına gelir ki bu sevenin sevgisinin gerçek olmadığını ortaya koyar.⁴¹⁸ Kuran-ı Kerim'de başka ayetlerde de doğru yolu bulmak için insanların ona uyması gerektiği⁴¹⁹, Hz. Peygamber'in üzerine düşen görevin sadece tebliğ, inananlara düşen görevin de ona itaat olduğu⁴²⁰ bildirilmektedir. Yine birçok ayette müminlerden Allah'a ve Hz. Peygamber'e itaat etmeleri istenmektedir.⁴²¹ Zaten Hz. Peygamber'e uymanın, Allah'ı sevmenin gereği olduğu ifade edilmekte, Allah'ın sevgisini ve affını kazanmanın bir yolu olarak

⁴¹⁶ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, IV/599

⁴¹⁷ Nisa, 4/80

⁴¹⁸ Yazır, II/343

⁴¹⁹ Araf, 7/158

⁴²⁰ Nur, 24/54

⁴²¹ Al-i İmran, 3/32, Nisa, 4/59, Maide, 5/92, Enfal, 8/1,20,46, Nur, 24/54,56 Muhammed, 47/33, Mücadele, 58/13, Tegabun, 64/12,16

gösterilmekte, “Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder.”⁴²² buyrulmaktadır.

Görüldüğü gibi Yüce Allah kendi emirlerine itaat edilmesini istediği gibi kendi emirlerini tebliğ eden Hz. Peygamber'e de itaat edilmesini istemektedir. O halde insanın sevdiğini iddia ettiği Allah'ın emirlerini yerine getirmede titizlik göstermesi ve O'na itaat etmesi O'nu sevdiğini gösteren belirtilerdendir. Allah'ın kendisine itaat edilmesini istemesine, bu isteğin muhatabı olanların verdiği cevap gerçek anlamda sevginin olup olmadığının göstergelerinden biridir. Allah'ın ve Hz. Peygamber'in emrine uymama Kuran-ı Kerim'in bütünü göz önünde bulundurduğumuzda, Allah'ı kesin olarak sevmeme anlamına gelmemektedir.⁴²³ Ancak sevgi varsa bile bu sevgi kemale ulaşmamış sevgidir.

Allah'ın sevdiklerini sevmek de, O'nu sevmenin bir belirtisidir. Sevenin, sevdiği kişinin dostlarını, sevdiklerini sevdiği de bilinen bir gerçektir. O halde Allah'ın sevdiklerini sevmek de Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak görülmektedir. Allah'ın Kuran-ı Kerim'de sevdiğini ifade ettiği insan tipleri olarak incelediğimiz, muhsinleri⁴²⁴, muttakileri⁴²⁵, adaletli olanları⁴²⁶, sabredenleri⁴²⁷, tevbe edenleri⁴²⁸ ve tevekkül edenleri⁴²⁹ sevmek Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak görülmektedir. Ancak Allah'ın sevdiklerini sevme hususunda dikkat edilmesi gereken bir konu vardır ki Allah Kuran-ı Kerim'de buna şu şekilde dikkat çekmektedir: “İnsanlar

⁴²² Al-i İmran, 3/31

⁴²³ Daha önce ortaya koymuş olduğumuz, Allah'ın insanlara karşı sevgisinde, Allah'ın tevbe edenleri seveceğini bildirdiğini ifade etmiştik. O halde Allah günah işleyenleri de tevbe ettikleri zaman seveceğini bildirmektedir. Allah'ın sevdiği insanlar ise O'nu severler. Bu durumda Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen Allah'ı sevmiyor anlamına gelmez.

⁴²⁴ Bakara, 2/195, Al-i İmran, 3/134

⁴²⁵ Al-i İmran, 3/76, Tevbe, 9/4

⁴²⁶ Maide, 5/42, Hucurat, 49/9, Mümtetine, 60/8

⁴²⁷ Al-i İmran, 3/146

⁴²⁸ Bakara, 2/222, Tevbe, 9/108

⁴²⁹ Al-i İmran, 3/159

arasında, Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri tanrı olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır.”⁴³⁰ Ayette Allah'tan başkasını, Allah'ı sever gibi sevmenin O'na ortak koşturmak anlamına geleceği Hamdi Yazır tarafından ifade edilmektedir. Ona göre, ilah, mabud en yüksek seviyede sevilen şeydir. Onun için en yüksek derecede sevilen şeyler ilah edinilmiş olmaktadır. Bunun için, Allah'ın peygamberleri, melekleri ve diğer sevdiği kulları sevilirken ayetin ifade ettiği anlam göz önünde bulundurulmalı, sevgiler Allah sevgisi derecesine vurdurulmamalıdır. Çünkü Allah için sevmekle, Allah'ı sever gibi sevmek arasında fark vardır. Allah'ı sevenler Allah yolunda giden sevgili kullarını da severler, fakat Allah'ı sever gibi değil Allah için severler.⁴³¹ Buna göre Allah'ın sevdiği kullarını sevmek ve onlara uymak Allah sevgisinin bir tezahürü olmaktadır.

Allah rızası için vermek de Allah'ı sevmenin bir tezahürüdür. Günlük hayatta insanların sevdiklerini iddia ettikleri diğer insanlar için yaptıkları harcamalar malumdur. Bu harcamalar bir sevgi göstergesi olarak hayatın her alanında karşılaşılan bir durumdur. Bu durumda, Allah için harcama yapmak da, O'nu sevmenin bir belirtisi olarak görülmelidir. Bir de sevenin, sevdiğini iddia ettiği şahıs tarafından kendisi için bir harcamada bulunulmasının istenmesi, bu sevginin gerçekliğinin çok açık bir şekilde test edilmesi anlamına gelmektedir. Kişinin imkânı olduğu halde sevdiğini iddia ettiği kişinin kendisi için harcama yapmayı reddetmesi, büyük ölçüde sevginin gerçek olmadığını ortaya çıkarır. O halde Allah için harcama yapmak veya harcama yapmaktan kaçınmak da, insanların Allah'a karşı göstermiş oldukları sevginin test edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Allah birçok

⁴³⁰ Bakara, 3/165

⁴³¹ Yazır, I/472,473

ayette çok açık bir şekilde insanlardan kendisi için zekât⁴³² vermelerini⁴³³ istemekte, kendi rızası için, kendi yolunda infakta⁴³⁴ bulunmalarını emretmekte⁴³⁵, “Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”⁴³⁶ buyurarak, en geniş anlamda iyiliğe ulaşmayı, kendi rızasını kazanmak için infakta bulunma şartına bağlamıştır. O halde insanın sevdiğini iddia ettiği Allah, insandan kendisi için malını harcamasını istemektedir. İnsan da bu isteğe olumlu yanıt vererek O’nu sevdiğini göstermiş olmaktadır.

Kuran-ı Kerim’i sevmek de, sevgilinin sözünü dinlemeyi sevmek, gönlünü ve kulağını, sevilenin sözüne yöneltmekten hoşlanmak açısından değerlendirildiğinde açıkça anlaşılır ki, Allah’ı sevmek anlamına gelmektedir. Kuran-ı Kerim’in kendisi için yaptığı tanımlara bakıldığında da zaten ona inanan bir insanın, onu niçin sevmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Kuran-ı Kerim kendisini, kendisinde asla şüphe olmayan ve muttakiler için hidayet kaynağı olan⁴³⁷, yaş ve kuru her şeyin içinde apaçık bulunduğu⁴³⁸, kendisine uyulması gereken⁴³⁹, Allah’ın izniyle, insanları karanlıktan aydınlığa çıkaran⁴⁴⁰, akli olanların ayetlerini düşünüp, ondan öğüt alacakları⁴⁴¹, başkası tarafından uydurulmayan, Âlemlerin Rabbi’nden geldiğinden

⁴³² Razi, imanı kalbin fiilinin esası olarak, namaz, zekat ve sadakayı da uzuvların fiilinin esası olarak ifade etmekte, ibadetleri bedeni ve mali ibadetler olarak ayırıp, namazı bedeni ibadetlerin en üstünü, zekatı da mali ibadetlerin en üstünü olarak görmektedir. (Er-Razi, II/440)

⁴³³ Bakara, 2/43,83,110,177,277, Nisa, 4/77,162, Maide, 5/55, Araf, 7/156, Tevbe, 9/71, Meryem, 19/31,55, Hac, 22/78, Mü’minun, 23/4, Nur, 24/56

⁴³⁴ İnfak, malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi anlamına gelmektedir. Zekat, sadaka ve bağışlar gibi mal ile yapılan tüm ibadetler infak kavramının içerisine girdiği gibi, ilim öğretme gibi manevi şeyler de infak kavramının kapsamına girmektedir. (Yazır, I/180) Bu durumda infak, her halükarda Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan bir eylem olmakta ve O’nu sevmenin bir belirtisi olarak görülmektedir.

⁴³⁵ Bakara, 2/195,254,267

⁴³⁶ Al-i İmran, 3/92

⁴³⁷ Bakara, 2/2

⁴³⁸ Enam, 6/59

⁴³⁹ Enam, 6/155

⁴⁴⁰ İbrahim, 14/1

⁴⁴¹ Sad, 38/29

şüphe duyulmayan ve kendinden önceki kitabı tasdik eden ve onu açıklayan⁴⁴² gibi vasıflarla tanımlamaktadır. Onun kendisini bu şekilde tanımlaması zaten doğal olarak ona inanan kimselerin, ona kulak vermesini, onu dinlemesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca Allah Kuran-ı Kerim’de “Kuran okunduğu zaman ona kulak verin, dinleyin ki merhamet olunasınız.”⁴⁴³ buyurmak suretiyle kendisini sevenlerin, bunun bir belirtisi olarak kendi sözü olan Kuran-ı Kerim’i dinlemelerini istemektedir. Allah’ı sevmenin tezahürlerinden birinin Kuran-ı Kerim’i sevmek, Kuran-ı Kerim’i ve Allah’ı sevmenin tezahürünün de Hz. Peygamber’i sevmek olduğu, Hz. Peygamber’i sevmenin ise ona uymakla gerçekleşeceği Gazali tarafından da ifade edilmektedir.⁴⁴⁴

İnsanların Allah’ı sevmelerinin tezahürlerini açıkladığımız ve ortaya koyduğumuz bu kısımda, sevginin eylemlere yansımalarının gerekliliği açıkça görülmüştür. İnsanların Allah’ı sevmeleri, sadece kalpte hissedilen bir duygu olarak kalmamakta, çalışmamızın giriş bölümünde ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramı tanımlarına uygun olarak, bazı eylemlerle tezahür etmektedir. Bu eylemlerin birinin veya birkaçının yokluğu her ne kadar Allah’ı sevmemek anlamına gelmese de, O’nun gereği gibi sevilmediği anlamına gelmektedir. Ancak insanda, Allah’a karşı beslenen sevginin gerektirdiği eylemlerin hiçbirinin vücut bulamaması, o insanda Allah sevgisinin olmadığı sonucuna ulaşılmasına sebep olur. Bu durumda insan ne kadar Allah’ı sevdiğini söylerse söylesin, bu sevgi sadece dilde kalan, kalplere işlemeyen ve bunun sonucu olarak da eyleme dönüştürülemeyen sözde sevgiden ileriye gidemez.

B) İNSAN İLE DİĞER İNSANLAR VE VARLIKLAR ARASINDAKİ SEVGİ İLİŞKİSİ

⁴⁴² Yunus, 10/37

⁴⁴³ Araf, 7/204

⁴⁴⁴ Gazali, *İhyau Ulumi’d Din*, IV/597

İslam dini, insanın yaratılmışlar içerisinde en üstün niteliklere sahip olması, onun akıllı ve diğer varlıklara hükmedebilecek yetenekte olması hasebiyle, bu yeteneğini ve gücünü kullanmada takınacağı tavrın sevgi temelinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda da insanın sevgiyle yaklaşması ve muamele etmesi gereken varlıkların başında diğer insanlar gelmektedir. Ancak insanın sevgisi sadece diğer insanlara yönelmekle kalmamalı, tüm varlıkları kapsayacak nitelikte genişlemelidir.

1) İNSANIN DİĞER İNSANLARI SEVMESİ

a) Anne-Baba Sevgisi

Dünyaya gelen her çocuk, doğum öncesinden başlamak üzere, tamamen annesine bağlı olarak hayatını sürdürebilmektedir. Erich Fromm'un da belirttiği gibi çocuk, annenin herhangi bir koşula bağlı olmayan sevgisi sayesinde hayatta kalabilmektedir.⁴⁴⁵ Bu sevgi annenin çocuğa emek vermesine, ona iyilik yapmasına ve onun tüm ihtiyaçlarını karşılamasına sebep olmaktadır. İnsanın dünyaya gelmesini sağlamak veya ona sebep olmak, insana yapılacak en büyük iyiliklerdendir. Atilla Yargıcı bu durumu şu ifadelerle vurgulamaktadır: “İnsan kendisine en çok iyilik edeni, menfaati ve hayrı dokunanı sevmeye meyillidir. İnsan bu özelliğinden dolayı kendisine iyiliği dokunan başta ana-babası olmak üzere herkesi sever.”⁴⁴⁶

Allah Kuran-ı Kerim’de anne-babaya iyilik etmeyi⁴⁴⁷ emretmektedir. Bu ayetlerden birinde Allah şöyle buyurmaktadır: “Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmenizi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı «Of» bile demeyesin, onları

⁴⁴⁵ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.45

⁴⁴⁶ Yargıcı, Atilla, **Kuran’ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi’nin Rolü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, s.87

⁴⁴⁷ Nisa, 4/36, Enam, 6/151, İsra, 17/23

azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: ‘Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!’ de.”⁴⁴⁸ Mevdudi bu ayetin, insan üzerinde Allah'tan sonra en büyük hak sahibi olan kimselerin anne-baba olduğunu bildirdiğini belirtir. Mevdudi’ye göre, bu durumda çocuklar anne-babalarına itaat etmeli, saygı göstermeli ve hizmet etmelidirler. Toplumdaki kolektif ahlak, çocukların anne-babalarına müteşekkire ve saygılı olmalarını zorunlu kılmalıdır. Anne-baba nasıl çocukluklarında onları besleyip büyüttülerse, çocuklar da aynı şekilde onlara hizmet etmelidirler.⁴⁴⁹ Mevdudi, ayette çocukların anne ve babalarını ahlak kuralları gereği sevmelerinin emredilmesinin yanında bu emirleri, İslam'da aile yapısının, kanunlar, hukuki düzenlemeler ve eğitim politikaları ile dengeli ve sağlıklı bir biçimde devam etmesini sağlayan, ailenin parçalanmasını engelleyen emirler olarak değerlendirmektedir.⁴⁵⁰ Yine ayetten çıkarılan neticeye göre, Allah, rızkı yaratan ve her nimeti veren olması hasebiyle, ibadet edilmeye layık iken, anne-baba da çocuğun vücut bulmasına sebep olması ve küçüklüğünde ona iyiliklerde bulunması nedeniyle ikramda ve ihsanda bulunulmaya layıktır. Bu durumda Mehmed Vehbi’ye göre, çocukların anne-babalarına ikramda bulunmaları, Allah'a ibadet etmeleri gibi vacip olmaktadır.⁴⁵¹

Allah Kuran-ı Kerim’de anne-babaya itaat etmeyi emretmesinin yanında, insanların bu emri yerine getirmelerinde etkili olacak şekilde hoş, yumuşak, latif ifadeler ve canlı tasvirlerle evlatların acıma duygusunu coşturmaktadır. Seyyid Kutub bunun sebebi olarak, hayatın akışının ve canlılığının, gençliğin hep ileriye bakmasını ve sevgisini de ileriye, kendi çocuklarına yönlendirmesini, bundan dolayı

⁴⁴⁸ İsra, 17/23/24

⁴⁴⁹ Mevdudi, III/103

⁴⁵⁰ Mevdudi, III/103

⁴⁵¹ Vehbi, VIII/2967

da anne-babaya gösterilmesi gereken sevginin ihmal edilmesine sebep olabildiğini göstermektedir. Ona göre, Allah bu sebeple, evlatların geriye doğru dönüp, anne-babalarına yakın ilgi göstermelerini sağlamak amacıyla, onların vicdanlarını coşturacak ifadeler kullanmıştır.⁴⁵²

Hız. Peygamber de çok sayıda hadiste anne-baba sevgisi ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bunlardan birinde, bir adam Hız. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın rasûlü iyi davranıp hoş sohbette bulunmama en ziyade kim hak sâhibidir?" diye sorunca Hız. Peygamber; "Annen" şeklinde karşılık vermiştir. Adam, "sonra kim?" deyince, Hız. Peygamber yine "Annen" karşılığını vermiş bu durum üçüncü defa da tekrarlandıktan sonra, dördüncüde Hız. Peygamber, "Baban" yanıtını vererek, anne-babaya karşı gösterilmesi gereken sevgiyi açık bir şekilde ifade etmiştir.⁴⁵³ Yine Hız. Peygamber, cihada katılmak isteğini kendisine bildiren bir sahabiye, anne-babasının sağ olup olmadığını sormuş, sağ oldukları yanıtını alınca, cihada katılmak yerine gidip anne-babasına hizmet etmesini söylemiştir.⁴⁵⁴

Kuran-ı Kerim'de Allah "Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm."⁴⁵⁵ diyerek anne-babaya itaat edilmeyecek tek hususun onu Allah'a ortak koşmasını istemeleri olduğunu bildirmektedir. Ancak Kutub'un da ifade ettiğı gibi anne-baba Allah'a ortak koşan müşrikler olsa bile onlar korunup gözetilmeli ve kendilerine iyi davranılmalıdır.⁴⁵⁶ Zaten Kuran-ı Kerim'de Hız. İbrahim'in, babasını

⁴⁵² Kutub, IX/305

⁴⁵³ Buhari, Edeb,2, Müslim, Birr,1

⁴⁵⁴ Buhari, Cihâd,138, Edeb,3, Müslim, Birr,5

⁴⁵⁵ Ankebut, 29/8

⁴⁵⁶ Kutub, XI/328

Allah'ın dinine davetinin konu edildiği ayetlerde⁴⁵⁷, anne-babaya yapılacak en büyük iyiliğin, müşrik olmaları durumunda onları bu şirklerinden vazgeçirmeye çalışmak olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi insanın günlük yaşantısındaki tecrübeleriyle de bariz bir şekilde varlığı hissedilen anne-baba sevgisi, Kuran-ı Kerim ve hadislerde de özel bir ilgi ile işlenmiştir. Anne-babayı sevmenin gerekliliği bildirildiği gibi, sevginin gerektirdiği eylemleri gerçekleştirmek de insanlardan istenmiş⁴⁵⁸, bu sayede anne-babaya duyulan sevgi sadece dilde kalan bir sözcük olmaktan çıkarılarak bizzat insanlar tarafından gerçekleştirilen fiiller haline getirilmiştir.

b) Çocuk Sevgisi

Allah Kur'an-ı Kerim'de çocuk sevgisinin, insanın yaratılışından kaynaklanan bir özelliği olduğunu ifade ederek şöyle buyurmaktadır: “Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır.”⁴⁵⁹ Seyyid Kutub'a göre, ayette geçen 'güzel gösterilmiştir' ifadesi, bu sayılan şeylerin güzel görünmesinin insanoğlunun yaratılışından kaynaklandığını göstermektedir. Ayrıca bu ifade bir realiteyi de tespit etmektedir. İnsanın bu tür arzulara yönelmesi onun aslını oluşturan özelliklerin bir parçasıdır. Bu özellik ne kendini inkâr edebilir, ne de başkası tarafından inkâr edilebilir.⁴⁶⁰ Ayrıca ayette, çocuk sevgisinin yaratılıştan insanlara verilen bir özellik olması sonucundan hareketle, Fromm'un da belirttiği gibi en güç gerçekleştirilen, karşılıksız olarak verilen ve ideal sevgi olarak kabul edilen annenin çocuğuna karşı

⁴⁵⁷ Enam, 6/74, Meryem, 19/42, Enbiya, 21/52, Saffat, 37/85, Zuhuruf, 43/26

⁴⁵⁸ İsrâ, 17/23,24

⁴⁵⁹ Al-i İmran, 3/14

⁴⁶⁰ Kutub, II/230

göstermiş olduğu sevgi⁴⁶¹ gibi, bir sevgiye işaret edilmiş olması da muhtemeldir. Yani bu ayetten, insanlar bu nesneleri karşılıksız sevmek kabiliyeti ile donatılmışlardır, sonucuna ulaşılabilir. Zaten Vehbi'nin ifadesiyle insanlarda sevgi ve nefreti yaratan Allah, bu nesnelere karşı beslenen sevgiyi, ahiret saadetine ve insanlığın bekasına hizmet etmesi sebebiyle, mubah kılmıştır.⁴⁶²

Başka bir ayette Hz. Musa'nın kıssası anlatılırken "Musa'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. (Ey Musa! Sevilmen) ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim"⁴⁶³ buyrulmakta, çocuk sevgisinin bizzat, Allah tarafından verildiği ifade edilmektedir. Bu sevginin aynı zamanda kendini korumaya gücü yetmeyen çocukları bir kalkan gibi koruduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Kutub bunu tatlı, ince ve engin sevgiden oluşan bir zırh olarak tanımlamakta, inen tüm darbelerin bu zırh tarafından etkisiz hale getirildiğini ifade etmekte ve bu zırhın içindeki saldırı ve kendisini koruma gücünden mahrum, tek bir kelime bile konuşamayan küçük bir bebeğe bütün şer güçlerin en küçük bir şekilde zarar veremediğini belirtmektedir.⁴⁶⁴ Bu durum ise çocukların etraftaki insanlara yaymış olduğu sevginin derecesinin bir göstergesi olması açısından dikkat edilmesi gereken bir husustur. A. Yargıcı bu durumu şu ifadelerle değerlendirmektedir: "Firavun'un karısının denizin kıyısındaki bir sandık içinde bulunan ve saraya getirilen çocuk Musa'ya sahip çıkması, bütün erkek çocukları öldürmeyi emreden kocasını bile ikna ederek o çocuğun kendilerinin yanında

⁴⁶¹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.54

⁴⁶² Vehbi, II/556

⁴⁶³ Taha, 20/39

⁴⁶⁴ Kutub, X/39

büyümesini temin etmesi, insanda bütün çocuklara karşı bir sevgi ve şefkat bulunduğunu göstermektedir.”⁴⁶⁵

Hız. Peygamber’in çocuk sevgisi ile ilgili de çok sayıda haber bulunmaktadır. Omzunda taşıdığı torunu Ümame ile namaz kıldırması⁴⁶⁶, uzun tutmak arzusuyla namaza başladığını ancak kulağına gelen çocuk ağlamasından dolayı annesinin duyacağı elemi bildiği için namazı uzatmaktan vazgeçtiğini söylemesi⁴⁶⁷ gibi örnekler hem Hız. Peygamber’deki çocuk sevgisini, hem de çocuk sevgisinin bir realite olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi çocuk sevgisi, yaratılıştaki insanların fıtratlarına yerleştirilmiştir. Ancak bu yapısı itibarı ile Allah tarafından kötü görülmeyen çocuk sevgisi, bütün sevgi türlerinde olduğu gibi belli bir ölçü içerisinde kaldığı sürece dünyanın süsü olarak kalmaya devam edecektir. Nitekim “Mallarınızın ve çocuklarınızın, aslında bir sınaıma olduğunu ve büyük ecrin Allah katında bulunduğunu bilin.”⁴⁶⁸ ve “Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, sevap olarak da, emel olarak da, Rabbinin katında daha hayırlıdır.”⁴⁶⁹ ayetleri bu ölçüye dikkat çekmekte ve inananlar, çocuklara karşı beslenen sevginin dengesinin korunması konusunda uyarılmaktadır. Çocukları sevmenin ölçüsü ise, “De ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler sizce Allah’tan peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah’ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fasık kimseleri doğru yola

⁴⁶⁵ Yargıcı, s.205

⁴⁶⁶ Buhari, Salat,106, Müslim, Mesacid,41

⁴⁶⁷ Buhari, Ezan,65, Müslim, Salat,189

⁴⁶⁸ Enfal, 8/28

⁴⁶⁹ Kehf, 18/46

eriştirmez.”⁴⁷⁰ ayeti ile açıkça ortaya konmakta, çocukların Allah'tan fazla sevilmesinin bu ölçünün dışında kalacağı ifade edilmektedir.

O halde Allah hem çocuk sevgisinin insanın yaratılışında var olan bir gerçek olduğunu bildirmiş olmakta hem de yaratılıştaki var olan bir gerçeğin insanlar için fitne olabileceğini belirtmektedir. Bu durumda Allah çocuk sevgisinde ölçüyü, “Allah gibi sevmek değil, Allah için sevmek” olarak belirlemiş olmaktadır.

c) Kardeşlik Sevgisi

Kardeş sevgisinin bütün sevgi çeşitlerinden önce var olduğu ve en temel sevginin, kardeş sevgisi olduğu belirtilmektedir. Kardeşlik biyolojik anlamda, aynı anneden doğmuş olan insanları ifade ettiği gibi bu sevgiyle bir başka insana gösterilen sorumluluk, ilgi, saygı, onu tanıma, onun yaşamını sürdürmesini isteme de kastedilmektedir. Kardeş sevgisi, eşitler arasındaki sevgi olarak görülmektedir. Bu durumda kardeş sevgisi sadece biyolojik anlamda bir kardeşlik değil tüm insanları kardeş olarak görmek ve sevmek demektir. Kardeş sevgisi tüm insanlıkta birleşmeyi, dayanışmayı ve kaynaşmayı gerektirir. Kardeş sevgisi bütün insanların bir ve aynı olduğu düşüncesine dayanır. Hüner, zekâ, bilgi farklılıkları tüm insanlardaki ortak insanlık özünün yanında önemsiz bir ayrıntıdan başka bir şey değildir. Çaresiz birini, yoksul ve yabancı birisini sevmek kardeş sevgisi içerisinde değerlendirilmekte ve bunun gerçek kardeşlik sevgisi için ilk adım olacağı belirtilmektedir.⁴⁷¹

Buscaglia da herkesin eşit serveti, gücü, zekâsı ya da ünü olmayabileceğini, ama bütün insanların sevgi içinde eşit büyüme yeteneğinin var olduğunu ifade

⁴⁷⁰ Tevbe, 9/24

⁴⁷¹ Fromm, **Sevme Sanatı**, s.53,56

etmektedir.⁴⁷² İnsanların bu yeteneklerini kullanma ve geliştirme yolunda gerekli gayreti göstermeleri durumunda gerçek bir kardeş sevgisi ortaya konulabilecektir.

Allah Kur'an-ı Kerim'de kardeş kelimesini bazen biyolojik kardeşlik anlamında kullanmış⁴⁷³, bazen aynı millettten olanları ifade etmek için kullanmış⁴⁷⁴, bazen de, “Şüphesiz müminler birbiri ile kardeşlerdir; öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin; Allah'tan sakının ki size acısın.”⁴⁷⁵ ve “Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece ayetlerini açıklar.”⁴⁷⁶ ayetlerinde olduğu gibi din kardeşliği⁴⁷⁷ anlamında kullanmıştır. Bizim burada konu ettiğimiz kardeşlik sevgisi de din kardeşliği sevgisidir.

Allah müminlerin kardeş olduklarını bildirdiği ayette yeryüzündeki tüm Müslümanları evrensel bir ailenin bireyleri olarak ilan etmektedir. Mevdudi bunu Müslümanlara verilmiş büyük bir nimet olarak değerlendirmektedir.⁴⁷⁸ Çünkü kardeşlik hukukunun getirdiği beraberlik ruhu büyük bir gücün ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu kardeşliğin gereği olarak İslam'ın hâkim olduğu toplumlarda yardımlaşma, birbirini sevmek, birlik ve barışın temel esaslar olması gerekmektedir. Kutub da bu temel esaslardan ayrılarak ihtilaf ve çatışmaların meydana gelmesi

⁴⁷² Buscaglia, **Sevgi İçin Doğmak**, s.57

⁴⁷³ Tevbe, 9/23, Yusuf, 12/5, Taha, 20/42, Müminun, 23/45, Kasas, 28/34

⁴⁷⁴ Hud, 11/50,61,84, Şuara, 26/124,

⁴⁷⁵ Hucurat, 49/10,

⁴⁷⁶ Al-i İmran, 3/103

⁴⁷⁷ Taberi, V/2287

⁴⁷⁸ Mevdudi, V/447

durumunda da diğer kardeşlerin araya girerek bu durumu düzeltmelerinin gerekliliğini bildirmektedir.⁴⁷⁹

Hız. Peygamber de Müslümanların birbirlerinin kardeşleri olduklarını ifade etmiş ve bu kardeşliğin gereği olarak, Müslümanların birbirlerine karşı bazı vazifelerle yükümlü olduklarını şu ifadelerle belirtmiştir: “Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz. Kim kardeşinin ihtiyacını görürse, Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir Müslümanın sıkıntısını giderirse, Allah da onun kıyamet sıkıntılarından birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter.”⁴⁸⁰ Hadiste görüldüğü gibi Hız. Peygamber kardeş olmanın gereklerini, ona zulmetmemek, onu yalnız bırakmamak, onun ihtiyacını görmek, sıkıntısını gidermek ve ayıbını açığa çıkarmamak olarak açıklamaktadır. Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus da, bu kardeşlik görevlerinin gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmasının ifade edilmiş olmasıdır. Müslümanların, bu görevleri benimseyerek yerine getirmeleri durumunda Allah tarafından ödüllendirileceklerini bildiren ifadeler toplumda kardeşlik sevgisinin gönüllülük esasına dayalı olarak gelişmesini hedeflemektedir. Yine Hız. Peygamber başka bir hadiste, “Sizden birisi kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (olgun) mümin olamaz”⁴⁸¹ diyerek kardeş sevgisini Allah'a iman etmekle ilişkilendirmiş, gerçek imanın kardeş sevgisiyle elde edilebileceğini ifade etmiştir. Başka bir hadiste Müslümanın tanımını yaparken, “Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.”⁴⁸² buyurmak suretiyle, Müslümanın kardeşine karşı davranışlarında onu tedirgin edici tutumlar sergilememesi gerektiğini

⁴⁷⁹ Kutub, XIII/498

⁴⁸⁰ Müslim, Birr,58

⁴⁸¹ Buhari, İman,7

⁴⁸² Buhari, İman,4

ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz”⁴⁸³ buyurarak Müslümanları birbirlerine karşı şefkatli olmaya çağırmış, “Müminler birbirlerini sevmeye, birbirlerine acıyıp ilgi göstermede bir beden gibidirler. Çünkü bedenin bir uzvu rahatsızlandığı zaman, diğer uzuvlar ateşlenip uykusuz kalarak ona destek verirler”⁴⁸⁴ hadisiyle de Müslümanları kardeşlikte bir bedene benzetmektedir. Nihayet Hz. Peygamber kardeşliğin gerektirdiği davranışlar içerisinde duygular da dâhil ederek “Birbirinize karşı kötü duygular beslemeyiniz. Birbirinizi çekememezlik yapmayınız. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine üç günden fazla dargın durması helal değildir.”⁴⁸⁵ hadisiyle Müslümanlara kardeşliğin neyi gerektirdiğini açıklamış ve bu anlamda kardeşliği tesis etmelerini istemiştir.

Görüldüğü gibi gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde Müslümanların kardeşliğine büyük önem verilmiştir. Bu durum öncelikle kardeşlik sevgisinin yaratılıştan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerinin kardeşlik ilişkisi ile değerlendirilmesi kardeşlik sevgisinin, sevgi çeşitleri içerisinde farklı ve üstün bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Yine Müslümanlara verilen kardeşi sevme emrinin nasıl tezahür ettirilmesi gerektiği de ifade edilerek, bu sevginin çalışmamızın başında ortaya koymuş olduğumuz sevgi kavramının anlamıyla uygun olarak eyleme dönüştürülmesi sağlanmış olmaktadır.

Ayrıca Kuran-ı Kerim'de insanların tek bir anne-babadan yaratıldıkları ifade edilmektedir. Bu durumda Müslüman olmayanlarla ilişkilerin düzenlenmesinde de bu anne-baba birliğinden kaynaklanan kardeşlik gereği sevginin hâkim olması

⁴⁸³ Buhari, Edeb,24

⁴⁸⁴ Müslim, Birr,66

⁴⁸⁵ Buhari, Edeb,57

gerekmektedir. Yargıcı bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bütün insanların bir anne-babadan yaratıldığını bildirerek insanları büyük bir ailenin fertleri gibi gösteren ve temelde kardeş olduklarını beyan eden Kuran, inansın inanmasın her insanla ilişkilerin de bu insanlık kardeşliği çerçevesinde cereyan etmesini istemektedir. Kuran’ın müşriklerle ve kâfirlerle ilişkilerine de bu açıdan bakmak gerekmektedir.”⁴⁸⁶ Yine Yargıcı’ya göre, Kur’an’da yer alan “O, size Kitap’ta «Allah’ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, başka bir söze geçmedikçe, onlarla bir arada oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz» diye indirdi. Doğrusu Allah münafıkları ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”⁴⁸⁷ ayetini de, Kuran’la ve İslam’la alay ettikleri süre içinde o kimselerle birlikte olmamak şeklinde algılamak gerekmektedir. Bunun aksine yapılacak yorumlar Müslümanların, dinlerini inançsız insanlara tebliğlerinde büyük zorluklarla karşılaşmalarına sebep olacaktır.⁴⁸⁸

d) Eş Sevgisi

Kutub, insanların karşı cinse duydukları hisler, bu hislerin insanların zihinlerinde yarattığı meşguliyet ve bu meşguliyetin vermiş olduğu arzu ve eğilimlerin faaliyete geçirdiği fiil ve davranışların varlığının bilinen gerçekler olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁸⁹ Allah da Kuran-ı Kerimde bu gerçeğe dikkat çekmiş ve bu duyguların insanın yaratılışında kendisine verildiğini belirttiği gibi, bu duygunun kaynağı olarak gösterdiği sevgi ve muhabbeti kendisinin varlığına delil olarak sunmuş ve şöyle buyurmuştur: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız

⁴⁸⁶ Yargıcı, s.236

⁴⁸⁷ Nisa, 4/140

⁴⁸⁸ Yargıcı, s.236

⁴⁸⁹ Kutub, XI/414

eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.”⁴⁹⁰ Kuran-ı Kerim’de eşler arasında sevginin Allah'ın varlığına delil olarak sunulması aynı zamanda bu sevgiye verilen değeri de ifade etmektedir. Nitekim başka bir ayette, “Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabb'inize hürmetsizlikten sakının”⁴⁹¹ buyurarak, insanlardan, kendisine hürmetsizlikten sakınmalarını isterken insanları eşleriyle birlikte tek bir nefisten yarattığını hatırlatmıştır. Yine bu hatırlatma da eşler arasındaki sevginin varlığına ve önemine işaret etmektedir. Başka ayetlerde de insanı bir tek nefisten ve gönlünün huzura kavuşması için eşini de ondan yaratanın Allah olduğu⁴⁹², bu eşlerden oğullar ve torunlar var edenin de Allah olduğu⁴⁹³ tekrarlarla bildirilmektedir. Ayrıca Allah'ın sevdiği insanların örnek gösterilip, peygamberlerin de eşlerinden ve çocuklarından bahsedilmesi⁴⁹⁴, eşlerin ve çocukların, gözlerin aydınlıkları olan insanlar olabileceğinin bildirilmesi de⁴⁹⁵ eşler arasındaki sevginin değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kuran-ı Kerim’de eşler arasındaki sevginin değerini bildiren ayetlerin yanında, bu sevginin meydana gelmesi için gerekli olan evliliğin açık bir şekilde tavsiye edilmiş olması da dikkate değer bir husus olarak görülmelidir.⁴⁹⁶ Eşler arasında sevginin oluşması için mutlaka gerçekleşmesi gereken eylem olan evliliğin tavsiye edilmesi, sevgi kavramının ifade ettiği anlamı tam olarak kapsadığını

⁴⁹⁰ Rum, 30/21

⁴⁹¹ Nisa, 4/1

⁴⁹² Araf, 7/189

⁴⁹³ Nahl, 16/72

⁴⁹⁴ Rad, 13/38

⁴⁹⁵ Furkan, 25/74

⁴⁹⁶ Nur, 24/32, Bakara, 2/232

göstermektedir. Hz. Peygamber de “Ey gençler, sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin.”⁴⁹⁷ buyurarak Müslümanları evlenmeye teşvik etmiştir.

Daha önce çocuk sevgisinde de incelediğimiz ayette de Allah şöyle demektedir:“Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır.”⁴⁹⁸ Kutub’un da belirttiği gibi ayette kadının insanoğlunun şiddetle arzuladığı şey olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁹ İnsana süslü gösterilen şeylerin sayıldığı bu ayette ilk önce kadının zikredilmiş olması da ona olan sevginin hepsinden üstün olacağı şeklinde anlaşılması muhtemel görünmektedir. Kadınları sevmek de doğal olarak eşleri sevmek anlamına gelmektedir. Kuran-ı Kerim, bu sevgiye dikkat çekmekle beşer fitratını korumak, ondaki realiteleri kabullenmek ve onu güzelleştirip yükselmeye çalışmak gibi bir fazilet göstermektedir. Zaten Kutub’un da ifade ettiği gibi, bu sevgiyi ne reddetmekte ne de hakir görmektedir.⁵⁰⁰

Her şeyde olduğu gibi Allah, eşleri sevme hususunda da aşırı gitmeyi uygun görmemekte bu hususta ölçüyü hiçbir şeyi kendisinden fazla sevmemek şeklinde ortaya koymaktadır.⁵⁰¹ O halde eşler arasındaki sevgi meşru çerçevede kalması şartıyla insanın fitratından kaynaklanan ve Allah’ın da hoşlandığı bir sevgidir.

2)İNSANIN DİĞER VARLIKLARI SEVMESİ

a)Mal Sevgisi

⁴⁹⁷ Buhari, Nikah,3, Müslim, Nikah,1

⁴⁹⁸ Al-i İmran, 3/14

⁴⁹⁹ Kutub, II/232

⁵⁰⁰ Kutub, II/231

⁵⁰¹ Tevbe, 9/24

Allah Kuran-ı Kerim’de mal sevgisinin insana güzel gösterildiğini belirterek bunu hakir görmemesi⁵⁰², insanların mala karşı gösterdiği sevginin yaratılışından kaynaklanan bir özellik olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten insanların, zenginliğin ifadesi olan servete sahip olma hususundaki istekleri bilinen bir gerçektir.

Allah Kuran-ı Kerim’de mal sevgisini, insanın yaratılış özelliklerinden biri olması hasebiyle normal karşılarken, bu sevginin derecesi konusunda da insanları sık sık uyarmaktadır. Bu uyarılarda, malların insanlar için bir imtihan olduğu hatırlatılmakta⁵⁰³ ve insanların mallarından dolayı Allah’ı anmaktan uzak durmalarının kendilerini hüsrana uğratacağı⁵⁰⁴ bildirilmektedir.

Mevdudiye göre, Kuran-ı Kerim’de insanların mal sevgisine karşı özellikle uyarılmış olması, insanların genellikle mallarının hatırı için, Allah’a iman gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmede zaafiyete düşeceklerinin bilindiğinin ve buna göre davranmaları gerektiğinin hatırlatıldığını göstermektedir.⁵⁰⁵ Aynı zamanda Kutub’un değerlendirmesine göre bu uyarı Kuran-ı Kerim’in, gerçekten insanlığın yapısına hitap ettiğinin bir göstergesidir. Çünkü insanı yaratan, onun görünen ve görünmeyen yapısını en iyi bilen Allah’tır. Allah, insanın yapısındaki zaaf noktalarından olan mal sevgisinin de önemli bir yer tuttuğunu bilmektedir. İşte bunun için de insanın yaratılışında var olan mal sevgisinin meşru çerçeveyi aşıp, doğal mecrasından çıkmaması için insanı uyarmaktadır.⁵⁰⁶ Allah mal sevgisinin meşru çerçevesini de, malları kendisinden çok sevmeme⁵⁰⁷ sınırı ile belirlemiş

⁵⁰² Al-i İmran, 3/14

⁵⁰³ Tegabun, 64/15, Enfal, 8/28

⁵⁰⁴ Münafikun, 63/9

⁵⁰⁵ Mevdudi, VI/333

⁵⁰⁶ Kutub, II/233

⁵⁰⁷ Tevbe, 9/24

olmaktadır. Zaten Kuran-ı Kerim'in mal konusuna bakışı zekâtı⁵⁰⁸ emreden, sadakayı⁵⁰⁹ ve infakta bulunmayı⁵¹⁰ da tavsiye eden ayetlerde ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler açık bir şekilde Müslümanların mal sahibi olmalarını teşvik etmekte ancak bu mallara sahip olmanın getirdiği yükümlülükleri de ifa etmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü zekât vermek, sadaka vermek ve infakta bulunmak ancak belli bir sınırın üzerinde mala sahip olmakla mümkün olan ibadetlerdir.

O halde mal sevgisi İslam'da kötü görülen bir şey olmadığı gibi, aksine gereğinin yerine getirilmesi durumunda teşvik edilen bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

b) Dünya Sevgisi

Allah Kuran-ı Kerim'de, hayatı genel olarak dünya hayatı ve ahiret hayatı olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁵¹¹ Böyle bir ayırımın ardından Allah insanlardan iki hayat arasındaki tercihlerinde ahiret hayatını tercih etmelerinin kendileri için faydalı olacağını bildirmiştir.⁵¹² Bu durumda ahiret hayatının nasıl tercih edileceği sorusu gündeme gelmektedir. İşte bu sorunun cevabı kanaatimizce dünya sevgisinin ne olduğunun izah edilmesi ve anlaşılması ile çözülmüş olacaktır.

Dünya kelime olarak “en yakın” ya da “pek alçak” anlamlarına gelen kelimelerden türetilmiş bir isimdir. Türetildiği kelimelerden hareketle dünya hayatı “en yakın hayat”, yani “içerisinde bulunulan hayat” ya da “alçak hayat” anlamlarına gelmektedir.⁵¹³ Gazali de, bu anlamına yakın bir şekilde dünya ve ahiret hayatını insanın kalbinin hallerine benzeterek, bu hallerden insana yakın olanı dünya olarak

⁵⁰⁸ Bakara, 2/43,110, Tevbe, 9/5,60, Meryem, 19/31,55.

⁵⁰⁹ Bakara, 2/196,271,276,280, Nisa, 4/114, Tevbe, 9/79,103

⁵¹⁰ Bakara, 2/3,254,273, Al-i İmran, 3/17,92,134, Enfal,8/3, Tevbe, 9/99, Rad,13/22, İbrahim, 24/31, Hacc, 22/35, Kasas, 28/54

⁵¹¹ Nisa, 4/74, Enam, 6/32, Araf, 7/32, Tevbe, 9/38, Yunus, 10/64, Rad, 13/26, İbrahim, 14/3, Nahl, 16/107, Ankebut, 29/64,

⁵¹² Bakara, 2/200, Nisa, 4/74, Enam, 6/32, Tevbe, 9/38

⁵¹³ Yazır, I/335

isimlendirmiş ve ölümden önceki bütün halleri dünya olarak tanımlamıştır. İnsanın ölümünden sonraya kalanları ise ahiret olarak isimlendirmiştir. Bu tanıma göre ölümden önce insanların yaşamış olduğu, zevk, arzu, her türlü nimetten faydalanma dünya anlamına gelmektedir. Bu durumda, bu zevk, arzu ve nimetlerden faydalanmaların bir kısmı ahiret için azık anlamına gelmektedir. Örneğin ilim sahibi olmak ve bu ilimle amel etmekten zevk almak dünyada gerçekleşen bir eylemdir. Ancak bu eylem insana ahirette de yoldaş olmaya devam etmekte, onun mükâfatlandırılmasına sebep olmaktadır. Bunun zıddı olan ve Allah'ın emirlerine isyan anlamına gelen her türlü davranıştan zevk almak da bu dünyada gerçekleşen eylemlerdir. Ancak bu eylemler de insanı ölümünden sonra yalnız bırakmamakta, ahirette ona yoldaş olmakta ve onun cezalandırılmasına sebep olmaktadır.⁵¹⁴ İşte bu durumda dünya sevgisinin anlamı ortaya çıkmaktadır. İnsanlar dünyayı kendilerine zevk verdikleri için severler. Dünyada bulunmaktan zevk almayan insanların dünyayı sevmelerinden bahsedilemez. Nitekim günlük hayatta sıkça karşılaşılan intiharlar bunu açıkça göstermektedir. O halde dünya sevgisinin meşruiyeti veya gayrı meşruluğu, dünyada zevk alınan şeylerin çeşidi ile alakalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer insanların dünyada zevk aldıkları şeyler, Allah'ın, yapılmasından hoşnut olduğu şeyler ise, o insanların dünyayı sevmeleri meşru bir sevgidir. Bunun aksine, zevk alınan şeyler Allah'ın hoşnut olmadığı şeyler ise, bu durumdaki dünya sevgisi gayrı meşru bir sevgidir. Nitekim Allah Kuran-ı Kerim'de; “Allah'ın, kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir? «Bunlar, dünya hayatında inananlarındır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir» de. Bilen kimseler için

⁵¹⁴ Gazali, *İhyau Ulumi'd Din*, III/491,492

ayetlerimizi böylece uzun uzun açıklıyoruz.”⁵¹⁵ diyerek bu durumu açıkça ortaya koymuştur.

Kuran-Kerim’de dünya hayatının zemmedildiği ayetler incelendiğinde görülecektir ki, dünya hayatı zatından dolayı değil, o hayatta gerçekleştirilen eylemlerden dolayı zemmedilmektedir. Örneğin Kuran-ı Kerim’de şöyle denilmektedir: “Ey inananlar! Size ne oldu ki, «Allah yolunda, savaşa çıkın» dendiği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre pek az bir şeydir.”⁵¹⁶ Görüldüğü gibi ayette, insanların zevk aldığı şeyin Allah yolunda savaşa çıkmak değil de bunun tersini yapmak olduğu zaman dünya hayatı aşağılık bir hayat olmaktadır. Yine başka bir ayette; “Onlar dünya hayatını ahirete tercih ederler, Allah'ın yolundan alıkoyup onun eğriliğini isterler. İşte onlar uzak bir sapıklık içindedirler.”⁵¹⁷ denilmektedir. Ayetten anlaşılan, Allah'ın yolundan alıkoyup, insanların yanlış yola sapmalarını sağladıklarından dolayı içerisinde bulundukları sapıklıktan zevk alanlar için dünya hayatı aşağılık bir hayattır. Bu gibi örneklerle Kuran-ı Kerim’de sıkça rastlanmaktadır.⁵¹⁸

Ayrıca Kuran-ı Kerim’de, “Dünya nimetini kim isterse, bilsin ki, dünyanın ve ahiretin nimeti Allah'ın katındadır. Allah iştir ve görür.”⁵¹⁹ ve “Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini de ahiret nimetini de fazlasıyla verdi. Allah işlerini iyi yapanları sever.”⁵²⁰ denilmek suretiyle dünya ve ahiret nimetlerinin birlikte zikredilmiş olması da dünyanın sevilebilecek bir hayat olduğuna işaret etmektedir. Yine “Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, bizi ateşin azabından koru

⁵¹⁵ Araf, 7/32

⁵¹⁶ Tevbe, 9/38

⁵¹⁷ İbrahim, 14/3

⁵¹⁸ Bakara, 2/86,200 Nahl, 16/107, Rad, 13/26, Ankebut, 29/25, Fatır, 35/5

⁵¹⁹ Nisa, 4/134

⁵²⁰ Al-i İmran, 3/148

diyenler vardır”⁵²¹, “Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.”⁵²², “Dünya hayatında da, ahirette de müjde onlaradır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır.”⁵²³, “Dünyada ona güzellik verdik, ahirette de o mutlaka barışsever iyiler arasında yer alacaktır.”⁵²⁴, “İbrahim'e İshak'ı ve Yakup'u bahsettik. Soyundan gelenlere Kitap ve peygamberlik verdik. Onu dünyada mükâfatlandırdık; doğrusu o ahirette de iyilerdendir.”⁵²⁵ ayetlerinde olduğu gibi dünya ve ahiret hayatı için ortak olarak iyilik, müjde, güzellik, barışseverlik ve mükafat gibi insanda sevgiyi çağrıştıran kavramlardan bahsedilmiş olması da dünya sevgisinin varlığının ve meşruiyetinin bir delili olarak görülmelidir.

Dünya hayatının bir oyun, eğlence ve oyalanma yeri olduğunu bildiren ayetleri de⁵²⁶, dünyanın geçici olduğu, asıl kalıcı olan hayatın ahiret hayatı olduğunu bildiren ayetler olarak algılamamanın doğru olacağı, bu ayetlerin dünyayı hiçbir şekilde sevmemeyi gerektireceği şeklinde anlamamanın ise yanlış olacağı kanaatindeyiz.

Görüldüğü gibi İslam'da dünya, ahiret hayatında gerçek mutluluğa ulaşabilmek için gerekli davranış ve eylemleri gerçekleştirme mekânı olarak sevilen, hatta sevilmesi gereken bir hayattır. Ancak insanın sevmeye eğilimli olduğu her şeydeki gibi dünya sevgisi de belli bir ölçüde olmalıdır. Bu sevgi hiçbir zaman Allah sevgisinin tezahürü olan eylemleri gerçekleştirmeye engel olmamalı, sadece ahiret hayatındaki gerçek mutluluğa ulaşmak için bir araç olarak görülmelidir.

SONUÇ

⁵²¹ Bakara, 2/201

⁵²² Araf, 7/156

⁵²³ Yunus, 10/64

⁵²⁴ Nahl, 16/122

⁵²⁵ Ankebut, 29/27

⁵²⁶ Enam, 6/32, Ankebut, 29/64, Hadid, 57/20

Modern insanın en fazla ihtiyaç duyduğu sevgi konusunu dünyanın en yaygın dinlerinden olan Hristiyanlık ve İslam'ın bu kavramı algılayışları ve uygulayışları bağlamında inceledik.

Hristiyanlık da İslam da toplumun ve insanların gerçek mutluluğa ulaşmalarında sevgi kavramının öneminin tam olarak farkındadır. Her iki dinde de insanların yaptıkları tüm davranışlarda sevgi prensibinin temelde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak bu sevgi kavramının günlük hayata yansımaları sağlayacak itici güç ve yaptırım konusunda bu dinler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Hristiyanlığın her türlü nesneye karşı sevgiyi bir iman konusu olarak algılamakla birlikte, Tanrı'nın emri olan sevginin yerine getirilmemesi ve sevgi ile bağdaşmayan, Tanrı'nın insanlardan istediği her şeyin zıddı olan davranışlarda bulunulması durumunda bile Tanrı'nın insanı seveceğini ve affedeceğini ifade etmesi, mutlaka bir eylem gerektirdiğini ortaya koyduğumuz sevgi anlayışının günlük hayata yansımada eksikliklere neden olmaktadır. Çünkü insanın doğası gereği kendi menfaati ile çatışan durumlarda sevgi prensibini geçici olarak bir kenara bırakması, Hristiyanlıktaki Tanrı'nın sevgisi ve affı anlayışından dolayı insana bir yükümlülük getirmemektedir. Hristiyanlığa göre her ne olursa olsun Tanrı'nın insanı seveceği ve affedeceği anlayışı sevgi kavramının günlük hayatta uygulanışını zorlaştırmaktadır.

İslam'da sevgi anlayışı ise tamamen ortaya konulan eylemlerle ilişkilendirilmiştir. Allah insanları sevdiğini onları yaratmakla ortaya koymuştur. Ancak bu sevginin devam etmesi ancak insanın yapacağı eylemlerle mümkün olabilecektir. Allah insanları yaptıkları eylemlerden dolayı sevmeye devam eder. Allah sevdiği insan tipini açıklarken tamamen onun eylemleri üzerinde durmuştur. Allah toplumun huzurunu bozan, kendisinin de hoşlanmadığını bildirdiği eylemlerde

bulunan insanları sevmeyeceğini bildirerek de, sevgi kavramının günlük hayatta uygulanmasında bir yaptırım ortaya koymuş olmaktadır.

Her iki dinde de asıl hedef olarak Yaratıcı'nın sevgisini kazanmak görülmektedir. Bu hedefe ulaşmak ise tüm varlıklara karşı sevgi kavramının gerektirdiği davranışlarda bulunulması ile gerçekleşmektedir. Böyle bir sevgi anlayışı da insanların ve toplumların birbirini sevmesine ve huzurlu, refah içinde yaşayan bireylerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Her iki dinde de bulunan insanların kardeşlerini, yani diğer insanları sevme anlayışı böyle bireylerin ve toplumların oluşmasında katkı sağlayıcı prensiplerdir. Ancak bu prensibin uygulanmasında da gerekli olan yaptırım gündeme gelmektedir. Hristiyanlıktaki Tanrı'nın şartsız sevgisi ve affı anlayışı diğer insanlara karşı gösterilmesi gereken sevgi temelli davranışların aksamasına neden olmaktadır. İslam ise bu hususta, insanların diğer insanları sevmeleri ve bu sevginin gerektirdiği davranışlarda bulunmalarının yaptırımı olarak, insanın asıl hedefi olan Allah'ın sevgisini göstermektedir. Çünkü insanların sergilediği sevgiye dayanmayan davranışlar, Allah'ın sevgisinin kaybedilmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulmesih, **On Emir ve Diğer Dinlerle Karşılaştırmalı Bir Yorumu**, Sevgi Yayınları, Ankara 1992

Albayrak, Mevlüt, **Tanrı ve Süreç**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2001

Altındal, Aytunç,, **Üç İsa**, Çev: Sibel Özbudun, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993

Ateş, Süleyman, **Kur'an Ansiklopedisi**, Kuba Yayınları, İstanbul 1993

Aydın, Ayhan, **Yaşamın ve Sevginin Anlamı**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul 2001

Aydın, Mehmet, **Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991

Aydın, Mehmet, **Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995

Ayverdi, Sâmîha, **Misyonerlik Karşısında Türkiye**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2001

Besnard, Albert M,vd, **Hristiyan İlahiyatı**, Çev: Mehmet Aydın, Arı Basımevi, Konya, ty

Bolay, Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara1999

Bonnke, Reinhard, **Ateşli Müjdecilik**, Çev: Levent Kınran, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul1997

Buhari, **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981

Buscaglia, Leo, **9 Numaralı Otobüsle Cennete**, Çev: Belkıs Çorakçı, İnkılâp, Yayınevi, İstanbul 1998

Buscaglia, Leo, **Sevgi İçin Doğmak**, Çev: Mehmet Harmancı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul1992

Buscaglia, Leo, **Sevgi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986

Calvin, John, **Kutsal Kitap Hristiyanlığı**, Çev: Baturalp Bal, Kaya Basım Yayınevi, İstanbul 1999

Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, İstanbul2004

Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2002

Challaye, Felicien, **Dinler Tarihi**, Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, İstanbul 1994

Cuvillier, Armand, **Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler**, Çev: M. Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2003

Dale, Rhoton, **İnanç ve Delil**, Can Matbaası, İstanbul 1978

Demirel, Kemal, **Tanrının Onuru İnsan**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997

Doğan, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik Yayınları, İstanbul 1982

Donald, Neale Wilsch, **Tanrı İle Sohbet**, Çev: Nil Gün, vd, Ötesi Yayınları, İstanbul 1998

Ebu Hamid Muhammed Bin Muhammed Bin Ahmed, **Kalplerin Keşfi**, Çev: Abdulhalık Duran, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005,

Eliade, Mircea-Adams, Charles J., **The Encyclopedia of Religion**, Macmillan Publishing Company, New York 1987

Eliade, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Çev: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003

El-Masdûsî, Ahmed Abdullah, **Yaşayan Dünya Dinleri**, Çev: Mesud Sadak, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981

Er-Razi, Fahrüddin, **Tefsir-i Kebir**, Çev: Suat Yıldırım, vd., Akçağ Yayınları, Ankara 1988

Finkelkraut, Alain, **Sevginin Bilgeliliği**, Çev: Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul 1995

Fromm, Erich, **Erdem ve Mutluluk**, Çev: Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999

Fromm, Erich, **Sevme Sanatı**, Çev: Işitan Gündüz, Say Yayınları, İstanbul, ty

Gasset, Jose Ortega Y., **Sevgi Üstüne**, Çev: Yurdanur Salman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed Bin Muhammed Bin Ahmed **İhyau Ulumi'd Din**, Çev: Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975

Gazali, Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed bin Ahmed, **Kalplerin Keşfi**, Çev: Abdulhalık Duran, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2005

Güçlü, A. Baki vd., **Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü**, Bilim Ve Sanat Yayınevi, Ankara 2002

Günay, Misak, **Gerçeklere Dönüş**, Sebat Matbaası, İstanbul 1984

Gündüz, Şinasi, **Dinsel Şiddet**, Etüt Yayınları, Samsun 2002

Haçerlioğlu, Orhan, **Dünya İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993

Haçerlioğlu, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000

Haught, James A., **Kutsal Dehşet**, Çev: Uğur Alkapar, Aykırı Yayınevi, İstanbul 1999

İbn Kesir, **Hadislerle Kuran-ı Kerim Tefsiri**, Çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988

İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemalü'd Din, **Lisanü'l Arab**, Beyrut, ty.

Jacob, P.Xavier, vd, **Hristiyan İnanç**, Çev: Leyle A. İberti, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994

Jacob, Xavier, **İsa Kimdir?**, Ülker Matbaası, Ankara 1987

Jampolsky, Gerald, **Sevgi Korkudan Özgürleşmektir**, Çev: Salih Serin, Kuraldışı Yayınları, İstanbul 1995

Karataş, İsa, **Gerçekleri Saptıranlar**, Lütuf Yayıncılık, İstanbul 1996

Katar, Mehmet, **Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamda Tövbe**, Töre Basın Yayın, Ankara 1997

King, Martin Luter, **Sevginin Gücü**, Çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Arda's Yayınları, İzmir 1991

King, Robert H., **Tanrı'nın Anlamı**, Çev: Temel Yeşilyurt, İnsan Yayınları, İstanbul 2001

Kitabı Mukaddes, **Kitabı Mukaddes Şirketi**, İstanbul 1997

Kutub, Seyyid, **Fî Zılâl-il Kur'an**, Çev: İ. Hakkı Şengüller, vd., Hikmet Yayınları, İstanbul 1968

Luther, Martin, **İradenin Tutsaklığı**, Çev: Baturalp, Bal, Kaya Basım Yayın, İstanbul 1999

Mcdowel, Josh, **Marangozdan da Öte**, Çev: Levent Kınran, Kaya Basım Ve Yayıncılık, İstanbul 1997

Meister, Eckehart, **Tanrı'nın Kendisinden Hiçbir Şeyi Saklamadığı Adam**, Klan Yayınevi, İstanbul 2003

Mevdudi, Ebu'l Al'a, **Tefhimu'l Kur'an**, Çev: Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1996

Michel, Thomas, **Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş**, Ohan Basımevi, İstanbul 1992

Müslim, **Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981

Nuss, P. Xaviyer, vd, **Hristiyan Öğretisi**, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1994

Olgun, Hakan, **Luther ve Reformu**, Fecr Yayınevi, Ankara 2001

Özcan, Zeki (Derleyen ve Çeviren), **Din Felsefesi Yazıları-I**, Alfa Yayınevi, İstanbul 2001

Öztürk, Mahmut, **Duyguları Paylaşabilmek**, Bilge Yayıncılık, Samsun, ty

Papa II. Jean Paul, **Akıl Ve İman**, Çev:İsmail Taşpınar, İyihadam Yayınları, İstanbul 2001

Peck,, M. Scott, **Az Seçilen Yol**, Çev: Rengin Özer, Akaşa Yayınevi, İstanbul 1998

Runzo, Joseph, vd, **Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı**, Çev: Gamze Varım, Say Yayınları, İstanbul 2002

Russel, Arthur William Bertrand, **Neden Hristiyan Değilim?**, Çev: Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, ty

Russel, Bertrand, **Dünyamızın Sorunları**, Çev: Sabahattin Eyuboğlu, Çan Yayınları, İstanbul1963

Sarıkcıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Kardelen Kitabevi, Isparta1999

Sena, Cemil, **Tanrı Anlayışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978

Short, A. Rendle, **Niçin İnanırız**, Çev: Tomris Acar, Hamle Matbaası, İstanbul 1964

Sproul, Robert, Charles, **Bilinmeyen Lütuf**, Çev: Hande Taylan, Kaya Yayınları, İstanbul1999

Sproul, Robert, Charles, **Tanrı'nın Seçimi**, Çev: Hasan Can Külahcıoğlu [Http://Hristiyan.Net/Tanrininsecimi/Index.Htm](http://Hristiyan.Net/Tanrininsecimi/Index.Htm), 25-02-2006

Sproul, Robert, Charles, **Tanrı'ya Hoşnut Etmek**, Çev: Baturalp Bal, Kaya Basım Yayın, İstanbul 1999

- Stott, John, **Hristiyanlığın Temelleri**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 1998
- Stott, John, **Sağlam Kaya**, Ar Matbaacılık, İstanbul 1989
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Galib, **Taberi Tefsiri**, Çev: Mehmet Keskin, Ümit Yayıncılık, İstanbul 1995
- Terasa, Avılalı, **Yaşam Öyküsü**, Çev: Dominik Pamir, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1995
- Toynbee, Arnold J., **Hristiyanlık ve Dünya Dinleri**, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 2000
- Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara, ty,
- Vehbi, Mehmed, Hulasat'ül Beyan fi Tefsir'il Kur'an, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976
- Watt, W. Montgomery, **Müslüman-Hristiyan Diyalogu**, Çev: Fuat Aydın, Birey Yayıncılık, İstanbul 2000
- Watt, W. Montgomery, **Günümüzde İslam ve Hristiyanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul 1991
- Westminster İnanç Açıklaması ve Kısa İlmihal**, Çev: Baturalp Bal, Türk Dünyası Presbiteryen Klisesi, İstanbul 2001
- White, E.G., **Hakikat Yolu ve Hayatımız**, Zafer Yayınları, İstanbul 1998
- Wickwire, Daniel, **Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim Hakkında 100 Soru**, Lütuf Yayıncılık, İstanbul 2001
- Wiener, Peter F., **Hitlerin Manevi Atası Martin Luther**, Çev: Hakan Olgun, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002
- Williamson, Marianne, **Sevgiye Dönüş**, Çev: Jale Gizer Gürsoy, Akaşa Yayınları, İstanbul 1996
- Yargıcı, Atilla, **Kuran'ın Önerdiği İnsan Modelinin Oluşmasında Sevgi'nin Rolü**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kuran Dili**, Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd., Azim Yayınları, İstanbul 1992
- Yurtaydın, Hüseyin G., vd, **Dinler Tarihi**, Gündüz Matbaacılık, Ankara 1978

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

HİRİSTİYANLIK'TA VE İSLAM'DA SEVGİ

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Ekici

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Baki Adam

Ankara-2006